GSK S5 02 (M)
Exam Code : SKM5B

কাব্য, পুৰাণ, অনুবাদ আৰু ভাৱবোধ পৰীক্ষণ

পঞ্চম ষাণ্মাসিক

সংস্কৃত

খণ্ড ঃ ২

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয় বিশেষজ্ঞ মণ্ডলী

অধ্যাপিকা মঞ্জুলা দেৱী, সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
অধ্যাপিকা সুদেষ্ণা ভট্টাচার্য, সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
ড° ইন্দিৱা শইকীয়া বৰা, সংস্কৃত বিভাগ, প্রাগজ্যোতিষ মহাবিদ্যালয়

সমন্বয়ৰক্ষী ঃ ড° ইন্দ্রানী ডেকা, সহকাৰী অধ্যাপিকা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

প্রস্তুতি গোটৰ সদস্য

অধ্যায়	**অৱিহণা যোগাইছে**
৭, ৮, ৯, ১০	ড° ভাৰতী গোস্বামী, সংস্কৃত বিভাগ, বি বৰুৱা কলেজ
১১, ১২	ড° জগদীশ শর্মা সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়
১৩, ১৪	ড° কামেশ্বৰ শুক্লা, সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়

সম্পাদনা ঃ

বিষয়বস্তু সম্পাদনা ঃ ড° জগদীশ শর্মা, সংস্কৃত বিভাগ, গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় (৭, ৮, ৯, ১০)
অধ্যাপিকা সুজাতা পুৰকায়স্থ, অধ্যক্ষা (সংস্কৃত বিভাগ), গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় (১১, ১২, ১৩, ১৪)

গাঁথনিক সম্পাদনা ঃ ড° ইন্দ্রানী ডেকা, কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্তবিশ্ববিদ্যালয়

প্রথম প্রকাশ ঃ জুন, ২০১৯

Copyright © Krishna Kanta Handiqui State Open University

This Self Learning Material (SLM) of the Krishna Kanta Handiqui State Open University is made available under a Creative Commons Attribution-Non Commercial-Share Alike 4.0 License (international): http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/
For the avoidance of doubt, by applying this license KKHSOU does not waive any privileges or immunities from claims that it may be entitled to assert, nor does KKHSOU submit to the jurisdiction, courts, legal processes or laws of any jurisdiction.

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ হৈ পঞ্জীয়কৰ দ্বাৰা মুদ্রিত আৰু প্রকাশিত।

মুখ্য কার্যালয় ঃ পাটগাওঁ, ৰাণী গেট, গুৱাহাটী- ৭৮১০১৭
উপমুখ্য কার্যালয় ঃ হাউচফেড কমপ্লেক্স, দিচপুৰ, গুৱাহাটী - ৭৮১০০৬ ;
Web : www.kkhsou.in

খণ্ড পৰিচয় - ২

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ে আগবঢ়োৱা ষাণ্মাসিক পদ্ধতিৰ স্নাতক পাঠ্যক্রমৰ সংস্কৃত বিষয়ৰ পঞ্চম ষাণ্মাসিকৰ দ্বিতীয় পাঠ্যবিষয়ৰ দ্বিতীয় খণ্ডৰ বাবে এই পাঠখিনি প্রস্তুত কৰা হৈছে। এই পাঠ্যবিষয়টিত পুৰাণ, অনুবাদ, ভাৱবোধ পৰীক্ষণ, সংস্কৃত বার্তালাপৰ বিষয়ে আলোচনা কৰা হৈছে। ইয়াত সর্বমুঠ ৮ টা অধ্যায় আছে।

পাঠ্যবিষয়টিৰ অধ্যায়সমূহ হ'ল—

অধ্যায় ৭ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ - সাধাৰণ পৰিচয়
অধ্যায় ৮ ঃ শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (১-১৬ নং) পাঠ্যাংশৰ আলোচনা
অধ্যায় ৯ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (১৭-৩৩ নং শ্লোক) পাঠ্যাংশৰ আলোচনা
অধ্যায় ১০ ঃ শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (২৫-৪৫ নং) শ্লোকসমূহ আৰু দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ প্রথম পাঁচটা শ্লোকৰ আলোচনা
অধ্যায় ১১ ঃ অনুবাদ (অসমীয়া ভাষাৰ পৰা সংস্কৃত ভাষালৈ)
অধ্যায় ১২ ঃ ভাৱবোধ পৰীক্ষণ
अध्याय: १३ : संस्कृत - सम्भाषणम् (সংস্কৃত বার্তালাপ)
अध्याय १४: व्यावहारिक-संस्कृत शिक्षाभ्यास: (ব্যৱহাৰিক সংস্কৃত শিক্ষাভ্যাস)

এই খণ্ডটি অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ লগে লগে সোঁ তথা বাঁওফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব পাৰিব। এইবোৰে আপোনাক মূল পাঠত উল্লেখ কৰা দৰকাৰী ধাৰণাসমূহ সৰল অর্থত বুজি পোৱাত সহায় কৰিব। 'জানি থোৱা ভাল' বাকচবোৰৰ যোগেদি আপুনি মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূর্ণ তথ্যৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব। আকৌ 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ' যোগে আগবঢ়োৱা প্রশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্রগতি সম্পর্কে স্বপৰীক্ষণৰ সুবিধা প্রদান কৰিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্রশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া 'অগ্রগতিৰ খতিয়ান'ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়বোৰৰ শেষত 'আৰ্হি প্রশ্ন' হিচাপে কেইটিমান আৰ্হি প্রশ্ন তুলি দিয়া হৈছে। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে 'অধিক জানিবলৈ' শিতানত উল্লেখ থকা গ্রন্থসমূহ সাৰথি স্বৰূপ। আপুনি বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেইকেইখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

বিষয়সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ৭ ঃ **শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ - সাধাৰণ পৰিচয়** ৯৭-১০৮

নামৰ তাৎপর্য; শাস্ত্রখনিৰ আলোচ্য বিষয়; ৰচয়িতা আৰু ৰচনাকাল ঃ ভাষ্যকাৰসকল; স্কন্ধসমূহৰ সাৰাংশ।

অধ্যায় ৮ ঃ **শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (১-১৬ নং) পাঠ্যাংশৰ আলোচনা** ১০৯-১২০

শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (১-১৬ নং) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ ঃ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ, শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ; কেইটামান জানিবলগীয়া কথা; শব্দার্থ।

অধ্যায় ৯ ঃ **শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (১৭-৩৩ নং শ্লোক) পাঠ্যাংশৰ আলোচনা** ১২১-১৩২

শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (১৭-৩৩ নং) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ ঃ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ, শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ; কেইটামান জানিবলগীয়া কথা; শব্দার্থ।

অধ্যায় ১০ ঃ **শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (২৫-৪৫ নং) শ্লোকসমূহ আৰু দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ প্রথম পাঁচটা শ্লোকৰ আলোচনা** ১৩৩-১৪৪

শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ ঃ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ, শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ; কেইটামান জানিবলগীয়া কথা; শব্দার্থ।

অধ্যায় ১১ ঃ **অনুবাদ (অসমীয়া ভাষাৰ পৰা সংস্কৃত ভাষালৈ)** ১৪৫-১৫৯

অনুবাদৰ বিভিন্ন কৌশলসমূহ ঃ সংস্কৃত বাক্যসমূহৰ গাঁথনি, বাক্যত কর্ত্তা আৰু ক্রিয়াৰ প্রয়োগ, বিশেষ্য (অথবা সর্বনাম) আৰু বিশেষণৰ সংযোগ, লকাৰৰ প্রয়োগ; অনুবাদ সম্বন্ধে আৰু কিছুমান জানিবলগীয়া কথা; অনুবাদৰ নমুনা।

অধ্যায় ১২ ঃ **ভাৱবোধ পৰীক্ষণ** ১৬০-১৭৩

ভাৱবোধ পৰীক্ষণৰ সাধাৰণ কৌশলসমূহ ঃ অধ্যয়নৰ কৌশল, উত্তৰকৰণৰ কৌশল; উদাহৰণ।

অধ্যায় ১৩ ঃ **संस्कृत - सम्भाषणम् (সংস্কৃত বার্তালাপ)** ১৭৪-২০৮

नामग्रामादि-परिचय :; सम्भाषणस्य महत्त्वम्; विद्यार्थिनः दिनचर्या; अतिथेः स्वागतं सत्कारश्च; आपणात् वस्तूनाम् आनयनम्; चिकित्सकात् औषधग्रहणम्; शिक्षकात् पाठस्य पठनम्; शयन - जागरणयोः समयः; गुरोः साहाय्यम्; विभागे उपस्थितेः चिन्ता; छात्रावासे निवासार्थम् अनुरोधः; स्वास्थ्यस्य कृते परिश्रमस्य आवश्यकता।

অধ্যায় ১৪ ঃ **व्यावहारिक-संस्कृत शिक्षाभ्यासः (ব্যৱহাৰিক সংস্কৃত শিক্ষাভ্যাস)** ২০৯-২৪১

सर्वनाम-शब्दानां (अस्मद्, युष्मद्, भवत्, एतत्, तत्, किम्)प्रयोगाभ्यासः; केषाञ्चित् अव्ययपदानां प्रयोगाभ्यासः; संख्यावाचकशब्दानां प्रयोगाभ्यासः; समयवाचक-शब्दानां प्रयोगाभ्यासः; विशेष्य-विशेषण-शब्दानां प्रयोगाभ्यासः; क्त्वा-ल्यप्-तुमुन्-प्रत्ययान्तप्रयोगाः; ण्यन्तक्रियापदानां प्रयोगाभ्यासः; कर्तृ-कर्म-भाववाच्येषु प्रयोगाभ्यासः।

প্রসঙ্গ পুথিঃ (পাঠ্য বিষয়ৰ আটাইকেইটা অধ্যায়ৰ বাবে) ২৪২-২৪৩

অধ্যায় ৭ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ - সাধাৰণ পৰিচয়

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য

৭.২ পৰিচয়

৭.৩ নামৰ তাৎপর্য

৭.৪ শাস্ত্রখনিৰ আলোচ্য বিষয়

৭.৫ ৰচয়িতা আৰু ৰচনাকাল

৭.৫.১ ভাষ্যকাৰসকল

৭.৬ স্কন্ধসমূহৰ সাৰাংশ

৭.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৭.৮ অধিক জানিবলৈ

৭.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৭.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ — নামটোৰ তাৎপর্য জানিব পাৰিব
- শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ আলোচ্য বিষয়ৰ সৈতে অৱগত হ'ব
- এইখন পুৰাণৰ ৰচক, ৰচনাকালৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- শাস্ত্রখনৰ দ্বাদশ (১২) স্কন্ধৰ বিষয়বস্তুৰ লগত পৰিচিত হ'ব পাৰিব।

৭.২ পৰিচয়

শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ গ্রন্থখন এখন অতিকে সমাদৃত আৰু মর্যাদাপূর্ণ শাস্ত্র। ভাৰতবর্ষৰ ভিন্ ভিন্ বৈষ্ণৱ সম্প্রদায়সমূহে এই গ্রন্থখনক সমানেই পৰম পবিত্র আৰু প্রামান্য শাস্ত্রৰূপে গণ্য কৰি আহিছে। পুৰণি আধ্যাত্মিক সাহিত্যৰ সর্বশ্রেষ্ঠ ফল হ'ল এই ভাগৱত পুৰাণ। অষ্টাদশ মহাপুৰাণৰ ক্রম সংখ্যা অনুসৰি এইখন পুৰাণৰ স্থান অষ্টম। ভাগৱত পুৰাণৰ দ্বাদশ স্কন্ধত এই কথা উল্লেখ আছে। বাহ্যিক দৃষ্টিত এই গ্রন্থখন কেৱলমাত্র শাস্ত্র যেন লাগিলেও প্রকৃততে ই ভক্তি আৰু অধ্যাত্ম জ্ঞানৰ সমন্বয় প্রতিফলিত হোৱা এক অতুলনীয় গ্রন্থ। সমস্ত উপনিষদৰ সাৰমর্ম হ'ল এই শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ। ভগৱৎ তত্ত্বজ্ঞানৰ এক শ্রেষ্ঠ প্রকাশক। এই গ্রন্থৰ সর্বোৎকৃষ্ট বৈশিষ্ট্য হ'ল নৈস্কর্ম্যবাদ অর্থাৎ কর্মৰ আত্যন্তিক নিবৃত্তি। বেদান্ত দর্শনৰ বিভিন্ন শাখাবোৰে এই গ্রন্থত নিজৰ নিজৰ সমর্থন বিচাৰি পাইছে আৰু টীকাভাষ্য লিখি নিজৰ নিজৰ দৃষ্টিভংগী প্রতিপন্ন কৰিবলৈ প্রয়াস কৰি আহিছে।

পণ্ডিতসকলে শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণখনক শুকৰ মুখেৰে সৰি পৰা নিগম কল্পবৃক্ষৰ ফল বুলি অভিহিত কৰিছে। এইবোৰৰ উপৰিও সৃষ্টি তত্ত্ব, বিভিন্ন ৰজা-মহাৰজাৰ বংশাৱলী, ভৌগলিক তথ্য, বিভিন্ন উপাখ্যান গীত-নৃত্য, সংস্কৃতি, বিভিন্ন দার্শনিক তথ্যৰ বিষয়েও এই পুৰাণখনে আলোচনা আগবঢ়াইছে। ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ দ্বাৰা দুষ্টক দমন আৰু সত্যক ৰক্ষা কৰাৰ কাহিনীও ইয়াত বর্ণিত হৈছে। এই অধ্যায়টিত আপুনি শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ সাধাৰণ পৰিচয় লাভ কৰিব।

৭.৩ নামৰ তাৎপর্য

শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণক চমুকৈ 'ভাগৱত পুৰাণ' বুলিও কোৱা হয়। আনহাতে এই পুৰাণখনক শ্রীমদ্ভাগৱত মহাপুৰাণ বুলিও কোৱা হয়। 'পুৰাণ' শব্দৰ অর্থ হ'ল 'পুৰণি', 'প্রাচীনকালৰ', 'পুৰণি কালৰ'। 'ভাগৱত' মানে হ'ল 'ভগৱান সম্বন্ধীয়, দেৱতা সম্পর্কীয়'। আন অর্থ হ'ল 'পৱিত্র', 'ঐশ্বৰিক', 'ভগৱদ্ভক্ত'। ভাগৱত পুৰাণ শব্দটোৱে 'ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ' লীলা মাহাত্ম্য বর্ণনা সমৃদ্ধ প্রসিদ্ধ গ্রন্থ' বুজায়। এই পুৰাণখন সমস্ত উপনিষদৰ সাৰমর্ম। এই পুৰাণৰ ৰসপান কৰি পৰিতৃপ্ত হোৱা এগৰাকী ব্যক্তি অন্য কোনো বিষয়-বাসনালৈ ইচ্ছা নকৰে। ভগৱত তত্ত্ব জ্ঞানৰ এক শ্রেষ্ঠ প্রকাশক হ'ল এই পুৰাণ। কৃষ্ণ ভক্তিয়েহে মোক্ষৰ পথ দেখুৱাব পাৰে বুলি এই পুৰাণত উল্লেখ আছে। শ্রীকৃষ্ণৰ অন্তঃ প্রকৃতি আৰু বাহ্যিক আকৃতি এই সকলোবোৰেই ভক্তৰ দুখ হৰণ কৰিব পাৰে— এই কথা এই পুৰাণত উপলব্ধ।

৭.৪ শাস্ত্রখনিৰ আলোচ্য বিষয়

অষ্টাদশ মহাপুৰাণৰ ভিতৰত শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ এখন উল্লেখযোগ্য পুৰাণ। ইয়াৰ মুখ্য বিষয় ভক্তিযোগ। এইখন পুৰণত শ্রীকৃষ্ণক সকলো দেৱতাৰেই দেৱ অথবা স্বয়ং ভগৱান হিচাপে বর্ণিত কৰা হৈছে। ভগৱানৰ বিভিন্ন কথাবস্তুৰ সাৰভাগ অর্থাৎ এই পুৰাণৰ সাৰভাগ হৃদয়ংগম কৰিব পাৰিলে মোক্ষপ্রাপ্তি হয় বুলি বিদ্বানসকলে মত পোষণ কৰিছে। লগতে জন্ম-মৃত্যুৰ চক্রৰ পৰাও মুক্ত হয় বুলি কোৱা হয়। শুকদেৱৰ পৰা শ্রীমদ্ভাগৱতৰ কথা শুনিয়েই ৰজা পৰীক্ষিতৰ মোক্ষপ্রাপ্তি হয়।

শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণত ১২ টা স্কন্ধ, ৩৩১ টা অধ্যায় আৰু ১৮,০০০ শ্লোক আছে। দশম স্কন্ধত ৪০০০ শ্লোক আছে এই স্কন্ধটিয়েই সর্বাধিক আলোচিত আৰু চর্চিত হয়। ভক্তি এইখন পুৰাণৰ মুখ্য বিষয় হ'লেও জ্ঞান আৰু বৈৰাগ্যৰ মহানতাও আলোচিত হৈছে। ভগৱান শ্রীবিষ্ণু আৰু ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ লীলাৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰাৰ লগত 'মহাভাৰত'ৰ আগৰ সময়ছোৱাৰ কিছুসংখ্যক ঋষি, মুনি, ৰজা-মহাৰজা, অসুৰৰ বিষয়ে এই পুৰাণত বর্ণিত হৈছে। মহাভাৰতৰ যুদ্ধ সমাপ্তিৰ পিচত ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ দেহত্যাগ, দ্বাৰকাপুৰী জলমগ্ন হোৱা, যদুবংশ কেনেদৰে ধ্বংস হয় সেই সকলোবোৰ বিষয়ৰে বিস্তৃত বিৱৰণ ইয়াত পোৱা যায়।

'সত্যই সকলো ধর্মৰ সাৰ'— এই পৰম সত্যই শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণত প্রতিষ্ঠা হৈছে।

সেয়েহে এই গ্ৰন্থখন দেশকালাতীত সাৰ্বজনীন অধ্যাত্ম গ্ৰন্থ হিচাপে অভিহিত কৰিব পাৰি। নাম-ৰূপ দেৱতা-ঈশ্বৰ প্ৰতিটো ধৰ্মৰ, প্ৰতিজন ব্যক্তিৰ বেলেগ বেলেগ হ'ব পাৰে, কিন্তু সত্য সকলোৰে বা উমৈহতীয়া মূল তত্ত্ব। সত্যক এৰি কোনো ধৰ্ম, কোনো সংস্কৃতি বৰ্তি থাকিব নোৱাৰে। এয়াই শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ মুখ্য আলোচ্য বিষয়।

৭.৫ ৰচয়িতা আৰু ৰচনা কাল

বেদব্যাস অৰ্থাৎ মহাভাৰতৰ প্ৰণেতাক শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ ৰচক বুলি কোৱা হয়। আনহাতে বায়ু পুৰাণত ব্ৰহ্মাক পুৰাণসমূহৰ ৰচক আৰু ভৰদ্বাজ মুনিক পুৰাণৰ প্ৰৱক্তা বুলি কোৱা হৈছে। বিষ্ণু পুৰাণত উল্লেখ আছে যে বেদব্যাসে আখ্যান, উপাখ্যান, গাথা আৰু কল্পশুদ্ধি আদিৰ লগে লগে পুৰাণো ৰচনা কৰে। ইয়াৰ পিচত বেদব্যাসে সেইসমূহ তেওঁৰ প্ৰিয় শিষ্য 'লোমহৰ্ষণ'ক অধ্যয়ন কৰায়। লোমহৰ্ষণে পুৰাণ অধ্যয়ন কৰি লাভ কৰা জ্ঞান তেওঁৰ শিষ্য অকৃতব্ৰণ সাৰ্বনি আৰু শাংখপায়নক দান কৰে তেওঁলোক তিনিওজনে মিলিত হৈ তিনিখন পুৰাণ সংহিতা ৰচনা কৰে। পিচত এই তিনিজনৰ শিষ্যসকলে ক্ৰমে ওঠৰখন মহাপুৰাণ আৰু অন্যান্য উপপুৰাণসমূহ ৰচনা কৰে। মৎস্যপুৰাণ আৰু শিৱ-পুৰাণতো এইটো উল্লেখ আছে যে সৰ্বপ্ৰথমে এখনহে পুৰাণ আছিল। যি কি নহওক শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ ৰচয়িতা হিচাপে গীতা, মহাভাৰত আদিৰ ৰচক কৃষ্ণদ্বৈপায়ন বেদব্যাসক মান্যতা দি অহা হৈছে। এই কথা ভাগৱত পুৰাণৰ প্ৰথম স্কন্ধতে উল্লেখ আছে।

কিছুসংখ্যক পণ্ডিতৰ মতে শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণখন অষ্টম শতিকাৰ পৰা দশম শতিকাৰ ভিতৰত ৰচিত হৈছিল। আন কিছুমানৰ মতে এই গ্ৰন্থখন ষষ্ঠ শতিকাৰো আগতে ৰচিত হৈছিল। মূল গ্ৰন্থৰ ইতিমধ্যে বহুতো সংস্কৰণ ওলাই গৈছে। ভাৰতবৰ্ষৰ প্ৰায়বোৰ ভাষালৈ এই গ্ৰন্থ অনুদিত হৈছে। এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে ভাগৱত পুৰাণৰ ৰচনাকাল লৈ যথেষ্ট মতভেদ পৰিলক্ষিত হয় যদিও বেছিসংখ্যক লোকে সপ্তম শতাব্দীৰ পৰা অষ্টম শতাব্দীৰ ভিতৰত ৰচিত হৈছিল বুলি ক'ব খোজে।

৭.৫.১ ভাষ্যকাৰসকল

আমি জানো যে 'ভাষ্য' বা ব্যাখ্যা অবিহনে শাস্ত্ৰৰ গূঢ়ার্থ বুজাটো কঠিন হৈ পৰে। বিশিষ্ট পণ্ডিতসকলে অতীজৰে পৰা কঠিন ৰচনাৰাজিৰ ভাষ্য সংকলন কৰি সাধাৰণ পাঠকৰ উপকাৰ সাধন কৰি আহিছে। শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণাৰো বহুতো ভাষ্য অথবা টীকা পোৱা যায়। এইখিনিতে ভাগৱত পুৰাণৰ ভাষ্যকাৰসকলৰ বিষয়ে বৰ্ণনা কৰা হ'ব।

শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ ভাষ্যকাৰসকলৰ ভিতৰত শ্ৰীধৰ স্বামীক প্ৰাচীনতম বুলি মান্যতা দি অহা হৈছে। বিভিন্ন বৈষ্ণৱ সম্প্ৰদায়ৰ বিদ্বানসকলে নিজৰ নিজৰ মতবাদ প্ৰকাশ কৰিবলৈ ভাগৱত পুৰাণৰ ওপৰত ব্যাখ্যা আগবঢ়াই থৈ গৈছে যদিও সকলোবোৰ

গ্ৰন্থ সম্প্ৰতি উপলব্ধ নহয়।

শ্ৰীধৰস্বামী (১৩০০ শতিকা)ৰ ভাষ্যখনৰ নাম ভাবাৰ্থ দীপিকা।

সুদৰ্শন সূৰী (১৪০০ শতিকা)য়ে ৰচনা কৰা ভাষ্যখনৰ নাম হ'ল শুকপৰীক্ষা ব্যাখ্যা। সুবোধিনী নামৰ ভাষ্য ৰচনা কৰে। শুদ্ধাদ্বৈতবাদী দাৰ্শনিক বল্লভভাচাৰ্যই (১৬০০ শতিকা)। শুদেৱাচাৰ্য্যৰ সিদ্ধান্ত প্ৰদীপ, জীৱ গোস্বামীৰ ক্ৰমসন্দৰ্ভ, বিৰাঘ্বাচাৰ্য্যৰ ভাগৱতচন্দ্ৰিকা আদি ভাগৱতপুৰাণৰ উল্লেখযোগ্য ভাষ্য।

উল্লেখীয় যে বিভিন্ন ভাষ্যকাৰে নিজ নিজ মতাদৰ্শৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱান্বিত হৈ ভাগৱত পুৰাণৰ ভাষ্য ৰচনা কৰিলেও, এই ভাষ্যসমূহ পৰস্পৰ বিৰোধী বুলি ক'ব নোৱাৰি, ইটো সিটোৰ পৰিপূৰক হিচাপে গণ্য কৰিব পাৰি।

জানি থোৱা ভাল

(ক) 'ভাগৱতমাহাত্ম্যম্'ৰ তৃতীয় অধ্যায়ত উল্লেখ আছে— ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই ভুমিভাৰ সংহাৰ কৰাৰ পিছত যেতিয়া স্বধামলৈ গমনৰ প্ৰস্তুতি চলালে, তেতিয়া পৰম ভাগৱত ভক্ত শিৰোমণি উদ্ধৱে সেই কথা গম পাই তেওঁকো লগত লৈ যাবলৈ কাকুতি মিনতি কৰিলে। ভগৱানে উদ্ধৱক ভাগৱত ভক্তিৰ উপদেশ দিয়াৰ পিছতো উদ্ধৱ আত্মস্থ হ'ব নোৱাৰিলে। প্ৰভাস ক্ষেত্ৰত উদ্ধৱৰ লগত কথোপকথন হোৱাৰ পিছত ভগৱানে ভাবিবলৈ ধৰিলে— 'ভক্তসকলৰ এই অৱলম্বনৰ বাবে মই কিবা এটা কৰা উচিত (৩/৬০)'। তেনেদৰে চিন্তা কৰি ভগৱানে নিজৰ সকলো শক্তি ভাগৱতৰ মাজত ৰাখি অন্তৰ্ধান হৈ ভাগৱত সমুদ্ৰত প্ৰৱেশ কৰিলে। (৩/৬১)। সেয়েহে ভাগৱতক ভগৱানৰ সাক্ষাৎ শব্দময়ী মূৰ্তি হিচাপে মান্যতা দিয়া হয়।

(খ) ভাগৱতৰ বক্তা আৰু শ্ৰোতা— ভাগৱতৰ তিনিযোৰ বক্তা — শ্ৰোতাৰ কথা পোৱা যায়। তাৰে প্ৰথমে যোৰ হ'ল সূত আৰু শৌনক। সূতে নৈমিষাৰণ্যত ভগৱৎ লীলা প্ৰধান এই গ্ৰন্থ শৌনকাদি ঋষিসকলক শুনাইছিল। দ্বিতীয় যোৰ বক্তা-শ্ৰোতা হ'ল নাৰদ আৰু বেদব্যাস। নাৰদৰ উপদেশমতেই ব্যাসে ভগৱানৰ কীৰ্তি কাহিনী, প্ৰেমময়ী লীলা বৰ্ণনা কৰে। আন দুগৰাকী বক্তা-শ্ৰোতা শ্ৰীশুকদেৱ আৰু হস্তিনাপুৰৰ ৰজা পৰীক্ষিত।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণত কিমানটা অধ্যায় আছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ দুগৰাকী ভাষ্যকাৰৰ নাম আৰু ভাষ্যৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ বক্তা আৰু শ্রোতা দুগৰাকীৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ ব্যাসদেৱৰ প্রিয় শিষ্য এগৰাকীৰ নাম লিখক।

.....

৭.৬ শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ স্কন্ধসমূহৰ বিষয়বস্তুৰ সাৰাংশ

প্রথম স্কন্ধ ঃ ইয়াত সর্বমুঠ উনৈশটা অধ্যায় আছে। প্রথম স্কন্ধৰ আৰম্ভণিতে পোৱা যায় যে ভগৱান বিষ্ণু আৰু দেৱতাসকলৰ প্রিয় পুণ্যক্ষেত্র নৈমিষাৰণ্যত শৌনকাদি ঋষিসকলে কলিযুগ সমাগত বুলি জানি সহস্রবছৰ নিষ্পাদ্য এটি যজ্ঞ কৰিছিল। সেই যজ্ঞতেই এদিনাখন শৌনকাদি ঋষিসকলে মহামতি সূতক ভগৱান শ্রীহৰিৰ বিভিন্ন অৱতাৰৰ বিষয়ে সবিস্তাৰে বর্ণনা কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰে। লগতে ধর্মৰক্ষক যোগেশ্বৰ ভগৱান শ্রীকৃষ্ণ নিজধামলৈ গতি কৰাৰ পিচত ধর্ম এতিয়া কাৰ আশ্রয়ত থাকিব সেই বিষয়েও বর্ণনা কৰিবলৈ প্রার্থনা কৰে। তেওঁলোকৰ অনুৰোধত মহামতি সূতে বিভিন্ন কাহিনী-উপকাহিনী সম্বলিত সমগ্র শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণখন শুনাবলৈ আৰম্ভ কৰে। প্রথমতে ভগৱৎ ভক্তিৰ মাহাত্ম্য আৰু ভগৱানৰ বিভিন্ন অৱতাৰৰ বিষয়ে বর্ণনা কৰাৰ পিচত মহামতি সূতে শৌনকাদি ঋষিমুনিসকলৰ আগত কয় যে তেওঁ ব্যাসপুত্র মহাতেজস্বী শুকদেৱৰ ওচৰত যেনেদৰে পুৰাণৰ কথা শুনিছিল, তেনেদৰেই তেওঁ তেওঁলোকৰ সন্মুখত বর্ণনা কৰিব। ব্যাসদেৱে নাৰদৰ পৰামর্শ অনুসৰি ভগৱানৰ কীর্তি কাহিনী, তেওঁৰ প্রেমময়ী লীলা বর্ণনা কৰি পৰমসংহিতা শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ ৰচনা কৰে আৰু নিজৰ নিবৃত্তিপৰায়ণ পুত্র শুকদেৱক সমগ্র ভাগৱত পুৰাণৰ কাহিনী শুনাইছিল।

সূতে শৌনকাদি ঋষিসকলৰ আগত ৰাজর্ষি পীৰক্ষিতৰ জন্ম, কর্ম, মোক্ষ আৰু পাণ্ডৱসকলৰ স্বর্গাৰোহণৰ কাহিনী বর্ণনা কৰে। কুৰুক্ষেত্র যুদ্ধৰ সময়ত শৰশয্যাত থকা ভীষ্মৰ মৃত্যু, অর্জুনক লগত লৈ শ্রীকৃষ্ণৰ দ্বাৰকা গমন, বিদুৰৰ উপদেশত গান্ধাৰীসহ ধৃতৰাষ্ট্রৰ বনগমন, পৰীক্ষিতৰ হাতত পাণ্ডৱসকলৰ ৰাজত্ব অর্পণ আৰু মহাপ্রস্থান, পৰীক্ষিতৰ দিগ্বিজয়, পৰীক্ষিতৰ দ্বাৰা কলিযুগ দমন তথা কলিযুগৰ প্রার্থনাত চাৰিটি স্থান কলিযুগক অর্পন, শৃঙ্গীমুনিৰ দ্বাৰা মহাৰাজ পৰীক্ষিতক অভিশাপ বর্ষণ আৰু পৰীক্ষিতৰ ওচৰলৈ শুকদেৱৰ আগমন— এইখিনি প্রথম অধ্যায়ৰ সাৰাংশ।

দ্বিতীয় স্কন্ধ ঃ এইটো স্কন্ধত দহটা অধ্যায় আছে। অভিশপ্ত ৰজা পৰীক্ষিতৰ ওচৰত শুকদেৱ উপস্থিত হোৱাৰ পিচত যথাবিধি অভ্যর্থনা কৰা হোৱাত পৰীক্ষিতে শুকদেৱক বিভিন্ন বিষয়ে প্রশ্ন কৰাত শুকদেৱেও যথাযথ উত্তৰ দিয়ে। মৃত্যু-সমাগত এজন ব্যক্তিৰ কর্তব্য কি?

মানুহে কি কৰা উচিত? শ্রোতব্য কি? জপনীয় কি? স্মৰণীয় কি? ভজনীয় কি? এনেধৰণৰ বিভিন্ন প্রশ্নৰ উত্তৰ শুকদেৱে ৰজা পৰীক্ষিতৰ অনুৰোধত বর্ণনা কৰে। এনেদৰেই শুকদেৱে ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ লীলা-মাধুর্য সম্বলিত ভাগৱত ৰজা পৰীক্ষিতক শুনায়। ভগৱানৰ স্থূল আৰু সূক্ষ্ম ৰূপৰ ধাৰণা, বেদত বর্ণিত সদ্যোমুক্তি আৰু ক্রমমুক্তিৰ কথা, বিভিন্ন কামনা পূৰণৰ বাবে বিভিন্ন দেৱতাৰ উপাসনাৰ কথা তথা ভগৱৎ ভক্তিৰ শ্রেষ্ঠত্বও বর্ণনা কৰে। পৰমেশ্বৰ ভগৱানৰ চৈতন্যস্বৰূপৰ দ্বাৰা নিখিল বিশ্ব প্রকাশিত হোৱাৰ বিস্তাৰিত বর্ণনা, ভগৱানৰ বিৰাটৰূপ, বিৰাটপুৰুষৰ বিভূতি, ভগৱানৰ বিভিন্ন অৱতাৰৰ বর্ণনা আছে দ্বিতীয় স্কন্ধত। ত্রিলোকৰ আদিদেৱ ব্রহ্মাই কৰা তপস্যাত সন্তুষ্ট হৈ শ্রীভগৱানে নিজৰ সর্বশ্রেষ্ঠ বৈকুণ্ঠধাম দর্শন কৰায়। লগতে ভগৱানে কেনেদৰে বিশ্বব্রহ্মাণ্ড সৃষ্টি কৰে সেইসকলোৰোৰ ব্রহ্মাক অৱগত কৰায় লগতে চতুঃশ্লোক ভাগৱতৰ উপদেশ প্রদান কৰে। ৰজা পৰীক্ষিতৰ জিজ্ঞাসু মনৰ তৃপ্তিৰ বাবে শুকদেৱে ভাগৱতৰ দশলক্ষণ বর্ণনা কৰাৰ লগতে বিৰাট পুৰুষৰ পৰা জগতৰ উৎপত্তি কেনেদৰে হৈছে তাৰো বর্ণনা ডাঙি ধৰে।

তৃতীয় স্কন্ধ ঃ তৃতীয় স্কন্ধত সর্বমুঠ তেত্রিশটা অধ্যায় আছে। বনবাসী বিদুৰৰ লগত উদ্ধৱৰ লগত কথোপকথনেৰে তৃতীয় স্কন্ধ আৰম্ভণি হৈছে। উদ্ধৱে বিদুৰৰ আগত ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ বিভিন্ন লীলা বর্ণনা কৰে। ভগৱান শ্রীকৃষ্ণই আত্মতত্ত্ব প্রকাশক যি পৰমজ্ঞান উদ্ধৱক প্রদান কৰিছিল সেই জ্ঞান বিদুৰে জানিব বিচৰাত তেওঁক উদ্ধৱে মহামুনি মৈত্রেয়ৰ ওচৰলৈ যাবলৈ কয়। গঙ্গানদীৰ তীৰত বিদুৰ আৰু মৈত্রেয়ৰ মিলন হয়। বিদুৰৰ আগত মায়া শক্তিক অৱলম্বন কৰি ভগৱানে কেনেদৰে সৃষ্টি, স্থিতি আৰু প্রলয় কার্য সম্পন্ন কৰে মৈত্রেয়ই তাৰ বর্ণনা কৰে। ত্রয়োবিংশতি তত্ত্বৰ পৰা বিৰাট পুৰুষৰ উৎপত্তি, বিষ্ণুৰ নাভিকমলৰ পৰা ব্রহ্মাৰ উৎপত্তি, ব্রহ্মাৰ দ্বাৰা ভগৱানৰ স্তুতি আৰু ভগৱানৰ ব্রহ্মাক সৃষ্টি সম্পর্কীয় উপদেশ, পূর্বকল্পান্তত বিলীন হৈ থকা ভূতগণৰ ব্রহ্মাৰ দ্বাৰা সৃষ্টি আদিৰ বিষয়ে মৈত্রেয়ই বিদুৰৰ আগত বর্ণনা কৰে। মন্বন্তৰাদি কালৰ বিভাগ, ব্রহ্মাৰ নিজ সৃষ্টিৰ বিস্তাৰ, শ্রীভগৱানৰ বৰাহ অৱতাৰৰ উপাখ্যান, দক্ষকন্যা দিতিৰ গর্ভত জয়-বিজয় জন্ম, সনকাদি মুনিগনৰ জয়-বিজয়ক অভিশাপ, জয়-বিজয়ৰ পুনৰ দিতিৰ গর্ভত হিৰণ্যকশিপু আৰু হিৰণ্যাক্ষ হিচাপে জন্মলাভ, বৰাহৰূপী শ্রীভগৱানৰ হাতত হিৰণ্যাক্ষ বধ আদি বর্ণনা কৰাৰ পিচত মৈত্রেয়ই পুনৰ সৃষ্টিতত্ত্বৰ কথা আৰম্ভ কৰে। কর্দম আৰু দেৱাহুতিৰ পুত্র কপিলৰ দ্বাৰা সাংখ্য আৰু যোগৰ মাহাত্ম্য বর্ণনা তথা মহদাদি ভিন ভিন তত্ত্বৰ উৎপত্তি, অষ্টাঙ্গ-যোগ বিধি, ভক্তিযোগৰ উৎকর্ষ, জীৱৰ গতি আৰু কপিল মুনিৰ পৰা পৰমজ্ঞান লাভ কৰি কেনেদৰে মোক্ষলাভ কৰিলে তাৰ বর্ণনাৰে তৃতীয় স্কন্ধৰ সামৰণি পৰিছে।

চতুর্থ স্কন্ধ ঃ এই স্কন্ধত ৩১টা অধ্যায় আছে। তৃতীয় স্কন্ধত বিদুৰে মৈত্রেয়ৰ পৰা স্বায়ম্ভৱ মনুৰ বংশাৱলী জানিব বিচৰাত সেই স্কন্ধত দেৱাহুতিৰ পুত্র কপিল মুনি আৰু তেওঁৰ নগৰাকী কন্যাৰ বিষয়ে বিৱৰি কৈছিল। এই স্কন্ধত মনুৰ আন আন কন্যাসকলৰ কথা বর্ণনা কৰিছে। মনুৰ এগৰাকী কন্যা প্রসূতিক দক্ষই বিয়া কৰায়। দক্ষৰ কন্যা সতীক শিৱলৈ বিয়া দিয়ে। কিন্তু দক্ষ আৰু শিৱৰ মনোমালিন্য আছিল। দক্ষই অনুষ্ঠিত কৰা যজ্ঞত সতী অনিমন্ত্রিত হৈয়ো উপস্থিত হৈ পতিনিন্দা শুনিবলগীয়া হয় নিজ পিতৃৰ মুখত। অপমানিত হৈ যজ্ঞস্থলীতে সতীয়ে

দেহত্যাগ কৰে। নাৰদৰ মুখে সেই দুঃসংবাদ পাই শিৱই নিজ জটাৰ পৰা বীৰভদ্ৰ নামৰ বৃহদাকাৰ পুৰুষ সৃষ্টি কৰি যজ্ঞ ধ্বংস কৰিবলৈ দিয়ে। বীৰভদ্ৰই দক্ষৰ শিৰচ্ছেদ কৰি কৈলাসলৈ উভটি যায়। ব্ৰহ্মাদি দেৱগণ কৈলাসলৈ গৈ শিৱক ক্ৰোধসম্বৰণ কৰিবলৈ তথা দক্ষক পুনৰ্জ্জীৱন দিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনায়। ব্ৰহ্মাৰ প্ৰাৰ্থনাত শিৱ তুষ্ট হৈ দক্ষক পুনৰ্জীৱন দিয়ে আৰু এনেদৰে অৰ্ধসমাপ্ত দক্ষযজ্ঞ সম্পন্ন হয়। মৈত্ৰেয়ই বিদু�ৰৰ আগত স্বায়ম্ভুৱ মনুৰ বংশাৱলী বৰ্ণনা কৰিবলৈ গৈ স্বায়ম্ভুৱ মনুৰ নাতি ধ্ৰুৱৰ কাহিনী বৰ্ণনা কৰে। ধ্ৰুৱৰ বংশধৰ, বেণ, পৃথু, প্ৰচেতাসকলৰ কথা বৰ্ণনা কৰাৰ লগত মৈত্ৰেয়ই নাৰদকথিত প্ৰাচীন ইতিহাসত থকা পুৰঞ্জন নামৰ এগৰাকী ৰজাৰ কাহিনীও বৰ্ণনা কৰে। পুৰঞ্জন উপাখ্যানৰ তাৎপৰ্য, প্ৰচেতাসকলৰ প্ৰতি নাৰদৰ উপদেশ তথা তেওঁলোকৰ পৰমপদ লাভৰ বৰ্ণনাৰে চতুৰ্থ স্কন্ধ সমাপ্ত হৈছে।

পঞ্চম স্কন্ধ ঃ সৰ্বমুঠ ছাবিশটা অধ্যায় আছে পঞ্চম স্কন্ধত। নাৰদৰ পৰা পৰমজ্ঞান লাভ কৰি একনিষ্ঠ ভগৱদ্ ভক্ত প্ৰিয়ব্ৰত কিয়নো সংসাৰত আসক্ত হ'বলগীয়া হ'ল এই কথা শুকদেৱৰ পৰা ৰজা পৰীক্ষিতে জানিব বিচৰাত শুকদেৱে প্ৰিয়ব্ৰতৰ কাহিনী পঞ্চম স্কন্ধত বৰ্ণনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। ৰজা প্ৰিয়ব্ৰতৰ বংশাৱলী সম্পূৰ্ণৰূপে অৰ্থাৎ প্ৰিয়ব্ৰতৰপৰা আৰম্ভ কৰি সেই বংশৰ শেষৰ জন ৰজা বৰজলৈকে শুকমুনিয়ে বৰ্ণনা কৰে। ৰজা পৰীক্ষিতৰ জিজ্ঞাসা অনুসৰি শুকদেৱে সপ্তদ্বীপ, ন খন **বৰ্ষ**, আঠোটা পৰ্বত, সাতখন পাতাল, গঙ্গানদীৰ বিৱৰণ দাঙি ধৰে। সূৰ্যৰ ৰথৰ গতিৰো বিস্তৃত বিৱৰণ দিয়া আছে পঞ্চম স্কন্ধত। সংবৎসৰ চক্ৰৰ লগতে পৃথক পৃথক গ্ৰহৰ স্থিতি আৰু গতি, শিশুমাৰ চক্ৰ আৰু নৰক অৰ্থাৎ ত্ৰিজগতৰ অন্তৰ্ৱৰ্তী দক্ষিণফালে পৃথিৱীৰ নিম্নভাগ আৰু জলৰাশিৰ ওপৰ ভাগত অৱস্থিত স্থানৰ বৰ্ণনাৰে পঞ্চম স্কন্ধৰ অন্ত পৰিছে।

বৰ্ষ - পৃথিৱীৰ ভাগ বা অংশ।

ষষ্ঠ স্কন্ধ ঃ এই স্কন্ধত মুঠ ১৯ টা অধ্যায় আছে। পঞ্চম স্কন্ধৰ শেষত নৰকৰ বৰ্ণনা শুনি নৰকত নপৰাকৈ কেনেদৰে পাপৰ পৰা উদ্ধাৰ হ'ব পাৰি ৰজা পৰীক্ষিতে শুকদেৱক তাৰ উপায় সোধাত শুকদেৱে কৃষ্ণ ভক্তিয়েই একমাত্ৰ উপায় বুলি প্ৰকাশ কৰাৰ লগতে অজামিলৰ কাহিনীও বৰ্ণনা কৰে। তৃতীয় স্কন্ধত উল্লেখ কৰা প্ৰাচীনবৰ্হিৰ প্ৰচেতস নামৰ দহজন পুত্ৰৰ বৃত্তান্ত পৰীক্ষিতৰ অনুৰোধত শুকদেৱে বিস্তাৰিত ভাৱে বৰ্ণনা কৰে। সেই প্ৰচেতসগণৰ পত্নী মাৰিষাৰ গৰ্ভত দক্ষৰ পুনৰ জন্ম হয় আৰু দক্ষৰ দ্বাৰা সৃষ্ট প্ৰজাৰেই ত্ৰিলোক পূৰ্ণ হয়। স্বৰ্গৰ ৰজা ইন্দ্ৰৰ ব্যৱহাৰত অসন্তুষ্ট হৈ দেৱগুৰু বৃহস্পতিয়ে স্বৰ্গৰাজ্য ত্যাগ কৰাত বিশ্বৰূপক দেৱতাসকলে দেৱগুৰু পদত অভিষিক্ত কৰে। প্ৰসংগক্ৰমে শুকদেৱে নাৰায়ণ কবচৰ মহিমাও বৰ্ণনা কৰে। দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ দ্বাৰা বিশ্বৰূপ আৰু বৃত্ৰাসুৰ বধ আৰু পিচত ব্ৰহ্মবধ পাপৰ পৰা ইন্দ্ৰৰ মুক্তি, বৃত্ৰাসুৰৰ পূৰ্বজন্মৰ (চিত্ৰকেতু) বৃত্তান্ত, অদিতি আৰু দিতিৰ সন্তানগণ আৰু মৰুৎসকলৰ উৎপত্তি, পুংসৱন ব্ৰতৰ নিয়ম বৰ্ণনাৰে ষষ্ঠ স্কন্ধৰ অন্ত পৰিছে।

সপ্তম স্কন্ধ ঃ এই স্কন্ধত মুঠতে পোন্ধৰটা অধ্যায় আছে। তৃতীয় স্কন্ধত দিতিৰ গৰ্ভত হিৰণ্যাক্ষ আৰু হিৰণ্যকশিপুৰ জন্ম বৃত্তান্ত তথা বৰাহৰূপী বিষ্ণুৰ হাতত হিৰণ্যাক্ষৰ মৃত্যুৰ কথা ইতিমধ্যে বৰ্ণনা কৰা হৈছে। এই স্কন্ধত ভাতৃ শোকত তাপিত হোৱা হিৰণ্যকশিপুৰ কথা প্ৰথমতে বৰ্ণিত হৈছে। হিৰণ্যকশিপুৱে অনবৰতে বিষ্ণুক বধ কৰাৰ উপায় চিন্তি থাকে। কিন্তু পৰিতাপৰ

অৱধূত - সংসাৰৰ মায়ামুক্ত লোক, সন্যাসী)

কথাটো হ'ল তেওঁৰ নুমলীয়া পুত্ৰ প্ৰহ্লাদ হ'ল বিষ্ণুভক্ত। কঠোৰ তপস্যাৰে ব্ৰহ্মাক সন্তুষ্ট কৰি হিৰণ্যকশিপুৱে মানুহ, পশু, পক্ষী, দেৱতা, অসুৰ, অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ আদিয়ে দিন-ৰাতি-সন্ধিয়া কোনো সময়তে মাৰিব নোৱাৰা বৰ লাভ কৰে। কিন্তু পুত্ৰ প্ৰহ্লাদক বিষ্ণুভক্ত কাৰণেই মাৰিব বিচৰাত পুত্ৰই হৰিয়ে ৰক্ষা কৰিব বুলি কোৱাত হিৰণ্যকশিপুৱে হৰিক বিচাৰি স্ফটিকৰ স্তম্ভত আঘাত কৰাত তাৰ পৰা বিষ্ণুৰ নৃসিংহ অৱতাৰ ওলাই আহি হিৰণ্যকশিপুক বধ কৰে। শিৱৰ দ্বাৰা ময়দানৱে নির্মাণ কৰা ত্ৰিপুৰদহনৰ উপাখ্যান এই স্কন্ধতে আছে। মানৱ ধর্ম, বর্ণধর্ম, স্ত্রীধর্ম, ব্রহ্মচর্য্য আৰু বাণপ্রস্থ আশ্রমৰ নিয়ম। যতিধর্ম, **অৱধূত**- প্ৰ াদৰ কাহিনী, গৃহস্থই পালিব লগীয়া সদাচাৰ, এগৰাকী মোক্ষ ধর্মৰ বর্ণনাৰে এই স্কন্ধৰ অন্ত পৰিছে। এই স্কন্ধ প্ৰ াদ চৰিত্ৰৰ যুধিষ্ঠিৰ-নাৰদ সংবাদ নামেৰে অভিহিত কৰা হৈছে। কাৰণ শুকদেৱে ৰজা পৰীক্ষিতক যুধিষ্ঠিৰ আৰু নাৰদৰ মাজত হোৱা কথোপকথনখিনি হুবহু বর্ণনা কৰিছে।

অষ্টম স্কন্ধ ঃ ছাবিশটা অধ্যায় সম্বলিত অষ্টম স্কন্ধৰ আৰম্ভণিতে পৰীক্ষিতে অন্য মানুহসকলৰ লগতে অতীত বর্তমান আৰু ভৱিষ্যতত ভগৱানে সম্পন্ন কৰা কার্য তথা কৰিবলগীয়া কার্যসমূহ বর্ণনা কৰিবলৈ শুকদেৱক অনুৰোধ কৰে। ভগৱানে হৰিৰূপে অৱতাৰ লৈ গ্ৰাহৰ পৰা গজেন্দ্ৰক মুক্ত কৰাৰ উপাখ্যান, পঞ্চম মনু ৰৈৱতৰ বৃত্তান্ত আদি শুকদেৱে বিস্তাৰিতভাৱে বর্ণনা কৰে। দেৱতা আৰু ব্রাহ্মণসকলৰ মঙ্গলৰ বাবে ভগৱানৰ ওচৰত ব্রহ্মা আদি দেৱতাসকলে উপায় বিচৰাত দেৱাসুৰ একেলগ হৈ সমুদ্রমন্থন কৰাৰ উপদেশ ভগৱানে প্রদান কৰে। সেইমতে সমুদ্রমন্থন হয় তাৰ পৰা নির্গত হোৱা বিষ প্রজাৰ মঙ্গলৰ বাবে মহাদেৱে পান কৰে। ভগৱানৰ মোহিনী ৰূপৰ সহায়ত সমুদ্রমন্থনত লাভ কৰা অমৃত দেৱতাসকলেহে পান কৰে। অমৃত হৰলুকি হোৱা বাবে অসুৰসকলে দেৱতাসকলৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ ঘোষণা কৰে। নাৰদৰ উপদেশত দেৱতাসকলে যুদ্ধ বন্ধ কৰি স্বৰ্গলৈ উভটি যায়। অমৃত বিলাবলৈ ভগৱানে যি মোহিনীৰূপ ধাৰণ কৰিছিল সেই ৰূপত মহাদেৱৰ মোহপ্রাপ্তি হয় আৰু অৱশেষত ভগৱানে স্ব-ৰূপ ধাৰণ কৰি মহাদেৱক অভ্যর্থনা জনায়। সাত মন্বন্তৰৰ বিস্তৃত বর্ণনাৰ লগতে বলি ৰজাৰ স্বর্গবিজয়, মহর্ষি কাশ্যপৰ দ্বাৰা অদিতিক পয়োব্রতৰ উপদেশ, ভগৱানৰ দ্বাৰা অদিতিক ৰৱদান, বলিৰ যজ্ঞত ভগৱানৰ বামন অৱতাৰ ৰূপে আৱির্ভাব, বামনৰ বলি ওচৰ ত্রিপাদ-ভূমি প্রার্থনা, বলিৰ দিবলৈ প্রতিজ্ঞা, শুক্রাচার্যৰ এই কার্যত বাধা, ভগৱান বিষ্ণুৰ দ্বাৰা বলিৰ বন্ধন, ভগৱানৰ দ্বাৰা বলিৰ বন্ধন মুক্তি আৰু ভগৱানৰ মৎস্য অৱতাৰ বর্ণনাৰে অষ্টম স্কন্ধৰ অন্ত পৰিছে।

নৱম স্কন্ধ ঃ এই স্কন্ধত মুঠ চৌবিশটা অধ্যায় আছে। ৰজা পৰীক্ষিতৰ অনুৰোধত শুকদেৱে সূর্যবংশীয় আৰু চন্দ্রবংশীয় ৰজাসকলৰ বংশৰ কথা বর্ণনা কৰে। কাশ্যপ আৰু দক্ষকন্যা অদিতিৰ পুত্ৰ হ'ল বিৱস্বান (সূর্য)। বিৱস্বান আৰু সংজ্ঞাৰ পুত্ৰ মনু। মনুৰ এগৰাকী নাতি অম্বৰীষে সসাগৰা পৃথিৱীৰ অধিপতি হৈয়ো সেই সকলোবোৰ তুচ্ছ জ্ঞান কৰি কৃষ্ণভক্তিতে মজি আছিল। মনুৰ আন এজন পুত্ৰ ইক্ষ্বাকু আৰু তেওঁৰ বংশ সম্পূর্ণ বিৱৰণ শুকদেৱে পৰীক্ষিতক শুনায়। এই বংশৰ শেষভাগৰ এগৰাকী ৰজা হ'ল সগৰ। কপিল মুনিৰ ক্রোধত ভস্ম হোৱা সগৰৰ পুত্রসকলক জীয়াই তুলিবলৈ সগৰৰ বংশধৰ ভগীৰথে স্বর্গৰপৰা গঙ্গীনদীক পাতাললৈ বোৱাই আনে আৰু

সেই পুত্রসকলক উদ্ধাৰ কৰে। এই ইক্ষ্বাকু বংশৰে বংশধৰ হ'ল ৰঘু, ৰঘুৰ পুত্র অজ, অজৰ পুত্র দশৰথ, দশৰথৰ পুত্র হ'ল শ্রীৰামচন্দ্র। শ্রীৰামচন্দ্রৰ সমগ্র জীৱন-চৰিত বর্ণনা কৰাৰ লগতে ইক্ষ্বাকু বংশৰ হ'বলগীয়া ৰজা সকলৰ কথাও কয়। চন্দ্রবংশীয় ৰজাসকলৰ বর্ণনা কৰোতে ক্রমান্বয়ে পৰশুৰামৰ ক্ষত্রিয় নিধন, বিশ্বামিত্র মুনিৰ বংশাৱলী, পুৰুৰবাৰ পুত্র আয়ুৰ বংশ, যযাতি-চৰিত, পুৰুবংশীয় ৰজা দুষ্মন্ত আৰু ভৰত চৰিত্র, পাঞ্চাল-কৌৰৱ-মগধদেশীয় ৰাজবংশ, অনুৰ বংশাৱলী, যদুবংশ আৰু বিদর্ভ দেশৰ ৰাজ পৰিয়ালৰ বিস্তৃত বিৱৰণ দাঙি ধৰা হৈছে।

দশম স্কন্ধ ঃ দশম স্কন্ধ পূর্বার্ধ আৰু উত্তৰার্ধ নামেৰে দুভাগত ভাগ কৰা আছে। পূর্বার্ধত ঊনপঞ্চাশ (৪৯)টা অধ্যায় আৰু উত্তৰার্ধত একচল্লিছ (৪১)টা অধ্যায় অর্থাৎ সর্বমুঠ নব্বৈ (৯০)টা অধ্যায় আছে। ভগৱান শ্রীকৃষ্ণই যদুবংশত অৱতীর্ণ হৈ কি কি লীলা কৰিছিল সেই সকলোবোৰ পৰীক্ষিতে জানিব বিচৰাত শুকদেৱে বর্ণনা কৰে। কংসৰ ভনীয়েক দেৱকী আৰু দেৱকীক কাৰাগাৰত নিক্ষেপ, বসুদেৱ আৰু দেৱকীৰ ছটা সন্তান জন্মৰ পিছতে কংসৰ দ্বাৰা বধ, দেৱকীৰ গর্ভত অষ্টম সন্তান হিচাপে ভগৱান শ্রীকৃষ্ণ প্রৱেশ, শ্রীকৃষ্ণৰ উপদেশ মতে শিশু কৃষ্ণক গোকুললৈ স্থানান্তৰ, গোকুলত শিশুকৃষ্ণৰ বিভিন্ন লীলা তথা বহুতো অসুৰ বধ, কালিয় নাগ দমন, দাবানলৰ পৰা গোপবালক আৰু পশুবোৰক শ্রীকৃষ্ণৰ দ্বাৰা ৰক্ষা, ইন্দ্রৰ কোপানলৰ পৰা ব্রজবাসীক উদ্ধাৰ কৰাৰ বর্ণনা শুনোৱাৰ পিচতে শুকদেৱে শ্রীকৃষ্ণৰ ৰাসলীলাৰ কথা আৰম্ভ কৰে। শ্রীকৃষ্ণৰ বিভিন্ন লীলাৰ কথা আৰু কৃষ্ণ আৰু বলৰাম দৰাচলতে দেৱকীৰহে পুত্র— এই বৃত্তান্ত নাৰদৰ পৰা কংসই জানিব পাৰি ৰাম-কৃষ্ণক বধ কৰাৰ ষড়যন্ত্র কৰি অক্রুৰক গোকুললৈ পঠিয়ালে ৰাম-কৃষ্ণক মথুৰালৈ আনিবৰ বাবে। অক্রুৰৰ লগত ৰাম-কৃষ্ণ দলে বলে মথুৰালৈ যাত্রা কৰে। মথুৰাত শ্রীকৃষ্ণই প্রথমতে কংসৰ সুন্দৰ দিব্য ধনু ভাঙি দুডোখৰ কৰে। কংসৰ ৰঙ্গশালাত চানুৰ, মুষ্টিকাদি মল্লযোদ্ধাসকলক বধ কৰি শ্রীকৃষ্ণই মোমায়েক কংসক বধ কৰি পিত-মাতৃ- বসুদেৱ- দেৱকীক বন্ধনমুক্ত কৰে। লগত মাতামহ উগ্রসেনকো কাৰাগাৰৰ পৰা মুকলি কৰি মথুৰাৰ ৰাজপাটত বহু�ৱায়। শ্রীকৃষ্ণৰ নির্দেশত নন্দ যশোদা আৰু গোপীসকলৰ খবৰ লবলৈ উদ্ধৱৰ ব্রজধাম যাত্রা আৰু শ্রীকৃষ্ণৰ আদেশমতেই অক্রুৰৰ হস্তিনাপুৰ গমনৰ বর্ণনাৰে দশম স্কন্ধৰ পূর্বার্ধ সামৰণি পৰিছে।

উত্তৰার্ধ ঃ শ্রীকৃষ্ণই কংসক বধ কৰা বাবে জৰাসন্ধই (কংসৰ শহুৰ) মথুৰা অৱৰোধ কৰে। জৰাসন্ধই একেৰাহে সোতৰবাৰ মথুৰা আক্রমণ কৰিও জয়লাভ কৰিব নোৱাৰিলে। বাৰে বাৰে মথুৰা আক্রমণ কৰি থকা বাবে শ্রীকৃষ্ণই দ্বাৰকাপুৰী নির্মাণ কৰি মথুৰাৰ প্রজাসৰক দ্বাৰকানগৰত থাপিলে। বলৰাম-ৰেৱতী আৰু শ্রীকৃষ্ণ-ৰুক্মিণীৰ বিবাহ সম্পন্ন হোৱাৰ পিচত কৃষ্ণৰ আদেশত বিশ্বকর্মাই পাণ্ডৱসকলৰ বাবে ইন্দ্রপ্রস্থত ধুনীয়া নগৰ নির্মাণ কৰে। শ্রীকৃষ্ণই সত্যভামা আৰু জাম্বৱতীক বিয়া কৰোৱাৰ পিচতো ষোল্ল হাজাৰ ৰাজকন্যাকো বিয়া কৰায়। ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ সন্ততি অর্থাৎ নাতি অনিৰুদ্ধ আৰু বাণৰজাৰ জীয়াৰী ঊষাৰ পৰিণয়, বাণৰ লগত শ্রীকৃষ্ণৰ যুদ্ধ, ইক্ষ্বাকু বংশীয় ৰজা নৃগৰ উপাখ্যান, বলৰামৰ ব্রজগমন, শ্রীকৃষ্ণৰ হাতত কাশীৰাজ নিধন, দ্বাৰকাত নাৰদৰ শ্রীকৃষ্ণৰ গার্হস্থ্য ধর্ম দর্শন, শ্রীকৃষ্ণৰ ইন্দ্রপ্রস্থ আগমন আৰু

পাণ্ডৱসকলৰ ৰাজসূয় যজ্ঞৰ আয়োজন, ভীমৰ হাতত জৰাসন্ধ বধ, ৰাজসূয় যজ্ঞ সম্পন্ন, শিশুপাল বধ, বলৰামৰ দ্বাৰা ৰোমহর্ষণ বধ আৰু তেওঁৰ তীর্থযাত্রা, দেৱকীৰ মৃত পুত্রৰ পুনৰ জীৱন দান, সুভদ্রা হৰণ, বেদৰ তত্ত্ব কথা বর্ণন, শিৱৰ সংকট মোচন আৰু ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ লীলা পৰিক্রমাৰ বিস্তৃত বর্ণনাৰে দশম স্কন্ধৰ অন্ত পৰিছে।

একাদশ স্কন্ধ ঃ এই স্কন্ধত সর্বমুঠ একত্রিশটা অধ্যায় আছে। কুৰক্ষেত্র যুদ্ধত কুৰু-পাণ্ডৱৰ মাজত কন্দল লগাই সমগ্র পৃথিৱীৰ বীৰ সকলক একত্রিত কৰি ভগৱান শ্রীকৃষ্ণই ভূমি ভাৰ হৰণ কৰিছিল যদিও যদুকুল তিস্থি থকা বাবে পৃথিৱীৰ ভাৰ নকমাৰ বাবে শ্রীকৃষ্ণই যদুকুল সংহাৰৰ কথা চিন্তা কৰিলে। সেই মতে দ্বাৰকাৰ ওচৰলৈ কশ্যপাদি ঋষিসকলক আমন্ত্রণ কৰি আনি সকলো জনালে। যদুবংশৰ যুৱকসকলৰ উদ্ভণ্ডালিত অসন্তুষ্ট হৈ ঋষিসকলে যদুবংশ ধ্বংস হ'ব বুলি অভিশাপ দিয়ে। তেনেদৰেই যদুকুল ধ্বংস হয়। নৱসিদ্ধ অর্থাৎ ন-জন যোগীশ্বৰৰ বর্ণনা নাৰদমুনিয়ে বসুদেৱক দিয়ে। মায়া আৰু মায়া তাৰণৰ উপায় নাৰদ মুনিৰ পৰা জানিব পাৰি বসুদেৱ-দেৱকীৰ মায়ামোহ দূৰ হয়। পৰম তেজস্বী অবধূত দত্তাত্রেয় আৰু ৰজা যদুৰ সংবাদৰ জৰিয়তে বিভিন্ন আসক্তিৰ পৰা কেনেদৰে মুক্ত হৈ সমদর্শী হ'ব পাৰি তাৰ বর্ণনা দিয়া হৈছে। শ্রীকৃষ্ণ আৰু উদ্ধৱ সংবাদৰ মাজেৰে বদ্ধ জীৱ, মুক্ত জীৱ আৰু ভক্তৰ লক্ষণ, সাধুসঙ্গৰ মহিমা, কর্মত্যাগৰ বিধি, ভক্তিযোগৰ মহিমা, অনিমা-মহিমা-লঘিমা আদি সিদ্ধিৰ লক্ষণত বর্ণাশ্রম ধর্ম, জ্ঞান-কর্মযোগৰ মহিমা আদিৰ বর্ণনা দিয়া হৈছে।। তত্ত্বসংখ্যা নিৰূপণ, পুৰুষ প্রকৃতিৰ বিবেক, সাংখ্যযোগ, ক্রিয়াযোগ, ভাগৱত ধর্ম নিৰূপণৰ বর্ণনাৰ লগত উদ্ধৱৰ বদৰীকাশ্রম গমনৰ বর্ণনা আছে এই স্কন্ধত। যদুবংশ ধ্বংসৰ পিচত ভগৱান শ্রীকৃষ্ণৰ স্বধামগমনৰ বিৱৰণেৰে একাদশ স্কন্ধ অন্ত পৰিছে।

দ্বাদশ স্কন্ধ ঃ এই স্কন্ধত সর্বমুঠ তেৰটা অধ্যায় আছে। শ্রীকৃষ্ণৰ বৈকুণ্ঠপ্রয়াণ অথবা স্বধাম গমনৰ পিচত কাৰ বংশই পৃথিৱী ৰাজত্ব কৰিব বুলি ৰজা পৰীক্ষিতে শুকদেৱক সোধাত শুকদেৱে কলিযুগৰ ধর্ম যে অধর্মত পৰিণত হ'ব তাকে বর্ণনা কৰে কলিযুগৰ পিচত কল্কিত অৱতাৰ হৈ পাষণ্ডসকলক নাশ কৰাৰ পিচত পুনৰ সত্য যুগ আৰম্ভ হ'ব বুলি কয়। শুকমুনিৰ পৰা প্রলয়কল্প আৰু আত্মতত্ত্বৰ জ্ঞান হোৱাৰ পিচত পৰীক্ষিতৰ সকলো সংশয় দূৰ হৈ দেহাৰ সম্বন্ধ ত্যাগ কৰি সকলো ব্রহ্মময় হ'ল। তক্ষকে ব্রাহ্মণৰ বেশ ধৰি ওচৰলৈ আহি পৰীক্ষিতক দংশন কৰে। খণ্ডতে পুত্র জন্মেজয়ে সর্পযজ্ঞ পাতি সর্পকুল সংহাৰ কৰিবলৈ লয়। বৃহস্পতিৰ অনুৰোধত সেই যজ্ঞ সমাপ্ত হয়। শুকমুনিৰ পৰা শুনা বর্ণনা অন্ত পৰাত শৌনকাদি ঋষিসকলে বেদৰ কথা শুনিবলৈ বিচৰাত সূতে বেদৰ শাখা পুৰাণৰ লক্ষণ, মার্কণ্ডেয় মুনিৰ আশ্রয় তথা তপস্যাৰ বর্ণনা, মার্কণ্ডেয় মুনিক ভগৱান শংকৰৰ বৰদান, ভগৱানৰ অঙ্গ, উপাঙ্গ আয়ুধ ৰহস্য, সূর্যৰ বিভিন্ন গণৰ বর্ণনা কৰে। শৌনকাদি ঋষিৰ অনুৰোধ মর্মে সূতে বিভিন্ন পুৰাণৰ শ্লোক সংখ্যা বর্ণনা কৰে। পৰিৱেশত শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ মহিমা বর্ণনাৰে দ্বাদশস্কন্ধ তথা শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ অন্ত পৰিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ কপিল মুনিৰ পিতৃ-মাতৃ কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ বর্ষ শব্দৰ অর্থ লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ 'সতী' কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ ষষ্ঠ স্কন্ধত কেইটা অধ্যায় আছে?

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ অৱধূত শব্দৰ অর্থ কি?

.....

প্রশ্ন নং ১০ ঃ স্বর্গৰ পৰা গঙ্গানদীক পাতাললৈ কোনে বোৱাই আনিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ১১ ঃ জৰাসন্ধক কোনে বধ কৰিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ১২ ঃ সর্পকুল ধ্বংল কৰিবলৈ কোনে সর্পযজ্ঞ কৰিছিল?

.....

৭.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টোত আমি নিম্নলিখিত বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলো ঃ

- শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণ নামটোৰ তাৎপর্য জানিব পাৰিলে।
- এই পুৰাণখনৰ আলোচ্য বিষয়ৰ লগত পৰিচিত হ'ল।
- পুৰাণখনৰ ৰচক, ৰচনাকাল আৰু ভাষ্যকাৰসকলৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে।
- এই শাস্ত্রখনৰ আটাইকেইটা স্কন্ধৰ বিষয়বস্তুৰ লগত পৰিচিত হ'ব পাৰিলে।

৭.৮ অধিক জানিবলৈ

১) Kumar, Dr, Pushpendra (Ed) (2009) *The Srimadbhavata Mahapuranam*, Eastern Book Linkers, Delhi, 110007.

২) পোদ্দাৰ হনুমানপ্রসাদ (সম্পাদক) (২০১৫) *শ্রীশ্রী মদ্ভাগৱতমহাপুৰাণ, গীতাপ্রেম,* গোৰক্ষপুৰ।

৩) মহন্ত প্রেমকান্ত (১৯৯৩), *শ্রীমদ্ভাগৱত কথামৃত,* লয়ার্ছ বুক ষ্টল, গুৱাহাটী।

৭.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৩৩২ টা।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শ্রীধৱস্বামীৰ ভাবার্থদীপিকা আৰু সুদর্শন সূৰীৰ শুকপৰীক্ষা ব্যাখ্যা।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সূত আৰু শৌনক; শুকদেৱ আৰু পৰীক্ষিত।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ লোমহর্ষণ।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ কর্দম আৰু দেৱাহুতি।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৃথিবীৰ ভাগ বা অংশ।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দক্ষ ৰজাৰ কন্যা।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১৯ টা।

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংসাৰৰ মায়ামুক্ত লোক, সন্যাসী।

১০ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ইক্ষ্বাকু বংশৰ ৰজা সগৰৰ বংশধৰ ভগীৰথে।

১১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দ্বিতীয় পাণ্ডৱ ভীমে।

১২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ পৰীক্ষিতৰ পুত্র জন্মেজয়।

৭.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

(ক) চুটি প্রশ্ন ঃ

প্রশ্ন ১ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ নামৰ তাৎপর্য লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ ৰচয়িতা আৰু ৰচনাকালৰ বিষয়ে লিখক।

(খ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন ঃ

প্রশ্ন ১ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ ভাষ্যকাৰসকলৰ বিষয়ে লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱত পুৰাণৰ দ্বাদশ স্কন্ধৰ সাৰাংশ লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৮ ঃ শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (১-১৬ নং) পাঠ্যাংশৰ আলোচনা

অধ্যায় গাঁথনি

৮.১ উদ্দেশ্য

৮.২ পৰিচয়

৮.৩ শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ (১-১৬নং) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

৮.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ

৮.৩.২ শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

৮.৪ কেইটামান জানিবলগীয়া কথা

৮.৫ শব্দার্থ

৮.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৮.৭ অধিক জানিবলৈ

৮.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৮.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

৮.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ প্রথম ষোল্লটা শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ আৰু অসমীয়া অনুবাদৰ লগতো পৰিচিত হ'ব পাৰিব
- শ্লোকসমূহত উল্লিখিত কিছুমান উল্লেখযোগ্য ঋষি-মুনি তথা গুৰুত্বপূর্ণ স্থানৰ চমু পৰিচয় জানিব পাৰিব
- শ্লোকত থকা কঠিন শব্দবোৰৰ অসমীয়া শব্দার্থ জানিব পাৰিব।

৮.২ পৰিচয়

শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধটো অত্যন্ত গুৰুত্বপূর্ণ। তৃতীয় স্কন্ধত সর্বমুঠ ৩৩টা অধ্যায় আছে। ইয়াৰে প্রথম অধ্যায়ৰ প্রথম ষোল্লটা শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ, পদৰ অন্বয়, অসমীয়া অনুবাদ, গুৰুত্বপূর্ণ শব্দসমূহৰ অর্থ আদি এই অধ্যায়টিত আগবঢ়োৱা হ'ব। বনবাসী বিদুৰৰ লগত উদ্ধৱৰ কথোপকথন তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ত উপলব্ধ। অভিশাপগ্রস্ত ৰজা পৰীক্ষিতক ব্যাসনন্দন শুকদেৱে শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ কাহিনী তথা তাৰ অন্তর্নিহিত বিভিন্ন তত্ত্বৰ সহজ-

সৰল ব্যাখ্যা শুনায়। ৰজা পৰীক্ষিতৰ প্ৰশ্নৰ প্ৰত্যুত্তৰ হিচাবে প্ৰথম ষোল্লটা শ্লোকত কৌৰৱৰ দুষ্কৰ্ম, দুৰ্যোধন আদিয়ে বিদূৰক কৰা অপমানৰ বৰ্ণনা আছে। এই অধ্যায়টিৰ জৰিয়তে শ্ৰীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ লগত জড়িত বহুতো কথা জানিব পাৰিব।

৮.৩ শ্ৰীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ (১-১৬ নং) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

ভাগৱতপুৰাণত সৰ্বমুঠ বাৰটা স্কন্ধ থকা বুলি আপুনি ইতিমধ্যে গম পালে। ইয়াৰে তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়টো আমাৰ অধ্যয়নৰ বিষয়বস্তু। বনবাসী বিদূৰৰ লগত উদ্ধৱৰ কথোপকথন বৰ্ণিত হৈছে ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধত। এই কথোপকথনৰ আৰম্ভণি হৈছে প্ৰথম অধ্যায়ত। এতিয়া আপোনাৰ বাবে প্ৰথম অধ্যায়ৰ সৰ্বমুঠ ষোল্লটা (১৬) শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ আগবঢ়োৱা হৈছে। লগতে প্ৰতিটো শ্লোকৰে কঠিন শব্দসমূহৰ বিসন্ধি (সন্ধি ভাঙি) দেখুওৱা হৈছে। কঠিন শব্দসমূহৰ বিসন্ধি জানিলে আপোনাৰ শ্লোকবোৰ অধ্যয়ন কৰাত যথেষ্ট সুবিধা হ'ব।

শ্ৰীশুক উৱাচ

এৱমেতৎ পুৰা পৃষ্টো মৈত্ৰেয়ো ভগবান্ কিল।
ক্ষত্ৰা বনং প্ৰৱিষ্টেন ত্যক্ত্বা স্বগৃহমৃদ্ধিমৎ।। ১।।

বিসন্ধি — এৱমেতৎ = এৱম্ + এতৎ
স্বগৃহমৃদ্ধিমৎ = স্বগৃহং + ঋদ্ধিমৎ

যদ্বা অয়ং মন্ত্ৰকৃদ্‌ৱো ভগৱানখিলেশ্বৰঃ।
পৌৰবেন্দ্ৰগৃহং হিত্বা প্ৰৱিৱেশাত্মসাৎকৃতম্।। ২।।

বিসন্ধি — মন্ত্ৰকৃদ্‌ৱো = মন্ত্ৰকৃদ্ + ৱঃ
ভগৱানখিলেশ্বৰঃ = ভগৱান্ + অখিলেশ্বৰঃ
প্ৰৱিৱেশাত্মসাৎকৃতম্ = প্ৰৱিৱেশ + আত্মসাৎ + কৃতম্

ৰাজোৱাচ

কুত্ৰ ক্ষত্তুৰ্ভগৱতা মৈত্ৰেয়েণাস সঙ্গমঃ।
কদা ৱা সহ সংৱাদ এতদ্‌ৱৰ্ণয় নঃ প্ৰভো।। ৩।।

বিসন্ধি — ক্ষত্তুৰ্ভগৱতা = ক্ষত্তুঃ + ভগৱতা
মৈত্ৰেয়েণাস = মৈত্ৰেয়েণ + আস

ন হ্যল্পাৰ্থোদয়স্তস্য বিদুৰস্যামলাত্মনঃ
তস্মিন্ ৱৰীয়সি প্ৰশ্নঃ সাধুৱাদোপবৃংহিতঃ ।। ৪।।

বিসন্ধি — হ্যল্পাৰ্থোদয়স্তস্য = হি + অল্প + অৰ্থ + উদয়ঃ + তস্য
বিদুৰস্যামলাত্মনঃ = বিদুৰস্য + অমল + আত্মনঃ

সাধুবাদোপবৃংহিতঃ = সাধুৱাদ + উপবৃংহিতঃ

সূত উৱাচ

স এৱমৃষিবর্যো২য়ং পৃষ্টো ৰাজ্ঞা পৰীক্ষিতা।
প্ৰত্যাহ তং সুবহুবিৎ প্ৰীতাত্মা শ্ৰূয়াতামিতি।। ৫।।

বিসন্ধি — এৱমৃষিবর্যো২য়ং = এৱম্ + ঋষিবর্যঃ + অয়ং
শ্ৰূয়তামিতি = শ্ৰূয়তাম্ + ইতি

শ্ৰীশুক উৱাচ

যদা তু ৰাজা স্বসুতানসাধূন্
পুষ্ণন্নধর্মেণ বিনষ্টদৃষ্টিঃ।
ভ্ৰাতুর্যবিষ্ঠস্য সুতান্ বিবন্ধূন্
প্ৰবেশ্য লাক্ষাভৱনে দদাহ।। ৬।।

বিসন্ধি — স্বসুতানসাধূন্ = স্বসুতান্ + অসাধূন
পুষ্ণন্নধর্মেণ = পুষ্ণন্ + অধর্মেণ
ভ্ৰাতুর্যবিষ্ঠস্য = ভ্ৰাতুঃ + যবিষ্ঠস্য

যদা সভায়াং কুৰুদেৱদেব্যাঃ।
কেশাভিমর্শং সুতকর্ম গর্হ্যম্।
ন বাৱয়ামাস নৃপঃ স্নুষায়াঃ
স্বাস্ত্রৈর্হৱন্ত্যাঃ কুচকুঙ্কুমানি।। ৭।।

বিসন্ধি — স্বাস্ত্রৈর্হৱন্ত্যাঃ = স্বাস্ত্রৈঃ + হৱন্ত্যাঃ
দ্যূতে ত্বধর্মেণ জিতস্য সাধোঃ
সত্যাৱলম্বস্য বনাগতগস্য।
ন যাচতো২দাৎ সময়েন দায়ং
তমো জুষাণো যদজাতশত্রোঃ।। ৮।।

বিসন্ধি — ত্বধর্মেণ = তু + অধর্মেণ।
সত্যাৱলম্বস্য = সত্য + অৱলম্বস্য
যদজাতশত্রোঃ = যৎ + অজাতশত্রোঃ

যদা চ পার্থপ্ৰহিতঃ সভায়াং
জগদ্‌গুৰুর্যানি জগাদ কৃষ্ণঃ।
ন তানি পুংসামমৃতায়নানি
ৰাজোৰু মেনে ক্ষতপুণ্যলেখঃ।। ৯।।

বিসন্ধি — জগ্‌দগুৰুর্যানি = জগদ্‌গুৰুঃ + যানি
পুংসামমৃতায়নানি = পুংসাম্ + অমৃতায়নানি

যদোপহূতো ভৱনং প্ৰৱিষ্টো

মন্ত্রায় পৃষ্টঃ কিল পূর্বজেন।
অথাহ তন্মন্ত্রদৃশাং বৰীয়ান্
যন্মন্ত্রিণো বৈদুৰিকং বদন্তি।। ১০।।

বিসন্ধি — যদোপহুতো = যদা + উপহূতো
অথাহ = অথ + আহ
তন্মন্ত্রদৃশাং = তৎ + মন্ত্রদৃশাং

অজাতশত্রোঃ প্রতিযচ্ছ দায়ং
তিতিক্ষতে দুর্বিষহং তৱাগঃ।
সহানুজো যত্র বৃকোদৰাহিঃ
শ্বসন্ ৰুষা যত্ত্বমলং বিভেষি।। ১১।।

বিসন্ধি — তৱাগঃ = তৱ + আগঃ
বৃকোদৰাহিঃ = বৃকোদৰ + অহিঃ
যত্ত্বমলং = যৎ + তু + অমলং

পার্থাংস্তু দেৱো ভগৱান্মুকুন্দো
গৃহীতবান্ সক্ষিতিদেৱদেৱঃ।
আস্তে স্বপুর্যাং যদুদেৱদেৱো
বিনির্জিতাশেষনৃদেৱদেৱঃ।। ১২।।

বিসন্ধি — ভগৱান্মুকুন্দো = ভগৱান্ + মুকুন্দ

স এষ দোষঃ পুৰুষদ্বিড়াস্তে
গৃহান্ প্রৱিষ্টো যমপত্যমতা।
পুষ্ণাসি কৃষ্ণাদ্‌বিমুখো গতশ্রী
স্ত্যজাশ্বশৈৱং কুলকৌশলায়।। ১৩।।

বিসন্ধি — যমপত্যমত্যা = যম্ + অপত্যমত্যা
গতশ্রীস্ত্যজাশ্বশৈৱং = গতশ্রীঃ + ত্যজ + আশু + অশৈৱং

ইত্যুচিয়াংস্তত্র সুযোধনেন
প্রবৃদ্ধকোপস্ফুৰিতাধৰেণ।
অসৎকৃতঃ সৎস্পৃহণীয়শীলঃ
ক্ষত্তা সকর্ণানুজসৌবলেন ।। ১৪।।

বিসন্ধি — প্রবৃদ্ধকোপস্ফুৰিতাধৰেণ = প্রবৃদ্ধকোপস্ফুৰিত + অধৰেণ
সকর্ণানুজসৌবলেন = সকর্ণান্ +অনুজসৌবলনে।

ক এনমত্রোপজুহাৱ জিহ্মং
দাস্যাঃ সুতং যদ্‌বলিনৈৱ।
তস্মিন্ প্রতীপঃ পৱকৃত্য আস্তে

নির্ৱাস্যতামাশু পুৰাচ্ছ্বসানঃ।। ১৫।।

বিসন্ধি — এনমত্রোপজুহাৱ = এনম্ + অত্র + উপজুহাৱ

নির্ৱাস্যতামাশু = নির্ৱাস্যতাম্ +আশু

পুৰাচ্ছ্বসানঃ = পুৰাৎ + শ্বসানঃ

স ইত্থমত্যুল্‌বণকর্ণবাণৈ—

ভ্রাতুঃ পুৰো মর্মসু তাড়িতোহপি।

স্বয়ং ধনুর্দ্ধাৰি নিধায় মায়াং

গতব্যথোহয়াদুরু মানযানঃ ।। ১৬।।

বিসন্ধি — তাড়িতোহপি = তাড়িতঃ + অপি

ধনুর্দ্ধাৰি = ধনুঃ + দ্ধাৰি

গতব্যথোহয়াদুরু = গতব্যথঃ + অয়াৎ + উরু

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম শ্লোকটো মুখস্থ লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ তলৰ শব্দকেইটাৰ বিসন্ধি লিখক।

ক্ষত্তুর্ভগৱতা ; পুষ্ণন্নধর্মেণ ; স্বাস্ত্রৈহৱন্ত্যা

যদজাতশত্রোঃ ; যত্ত্বমলং; পুৰচ্ছ্বসানঃ ;

.....

.....

.....

৮.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ

পুৰা ঋদ্ধিমৎ স্বগৃং ত্যক্ত্বা বনং প্রৱিষ্টেন ক্ষত্রা ভগৱান্ মৈত্রেয়ঃ এৱম্ এতৎ কিল পৃষ্টঃ।। ১।।

যদ্বা অয়ং মন্ত্রকৃৎ ভগৱান্ অখিলেশ্বৰঃ ৱঃ পৌৰৱেন্দ্রগৃহং হিত্বা আত্মসাৎকৃতম্ প্রৱিৱেশ।। ২।।

প্রভো! ভগৱতা মৈত্রেয়েণ সহ ক্ষত্তুঃ কুত্র সঙ্গমঃ বা কদা সংবাদ আস এতদ্ নঃ বর্ণয়।। ৩।।

অমলাত্মনঃ বিদুৰস্য ৱৰীয়সি প্রশ্ন ন হি তস্য অল্প অর্থ উদয়ঃ, তস্মিন্ সাধুবাদঃ উপবৃংহিতঃ।। ৪।।

ৰাজ্ঞা পৰীক্ষিতা এৱং পৃষ্টঃ ঋষিবর্যঃ সুবহুবিৎ প্রীতাত্মা তং প্রতি আহ— শ্রূয়তাম্ ইতি।। ৫।।

যদা বিনষ্টদৃষ্টি ৰাজা তু অধর্মেণ অসাধূন্ স্বসুতান্ পুৰণান্ যৱিষ্ঠস্য ভ্রাতুঃ সুতান্ বিবন্ধূন্ লাক্ষাভৱনে প্রৱেশ্য দদাহ।। ৬।।

যদা সভায়াং কুৰুদেৱদেৱ্যাঃ স্নুষায়াঃ কেশাভিমর্শং স্বাস্ত্রৈঃ হৰন্ত্যাঃ কুচকুঙ্কুমানি নৃপঃ গর্হ্যম্ সুতকর্ম ন বাৰয়ামাস।। ৭।।

দ্যূতে তু অধর্মেণ জিতস্য সাধোঃ সত্য অবলম্বস্য বনাগতস্য যাচতঃ দায়ং সময়েন যদ্ তম্ অজাতশত্রোঃ জুষাণঃ ন অদাৎ।। ৮।।

যদা পার্থপ্রহিতঃ জগদ্গুৰুঃ কৃষ্ণ যানি সভায়াং জগাদ্, তানি পুংসাম্ অমৃতায়নানি ৰাজোৰু, ক্ষতপুণ্যলেশঃ ন মেনে ।। ৯।।

যদা পূর্বজেন মন্ত্রায় উপহূতঃ ভৱনং প্রবিষ্টঃ পৃষ্টঃ কিল, অথ যৎ মন্ত্রদৃশাং ৰৰীয়ান্ আহ তৎ মন্ত্রিণঃ বৈদুৰিকং বদন্তি।। ১০।।

অজাতশত্রোঃ দায়ং প্রতিযচ্ছ, তব দুর্বিষহং আগঃ তিতিক্ষত, যত্র বৃকোদৰাহি অলং বিভেষি, যৎ সহানুজ শ্বসন্ ৰুষা ।। ১১।।

সঃ দেৱঃ ভগৱান্ মুকুন্দঃ, ক্ষিতিদেৱদেৱঃ, যদুদেৱদেৱঃ, বিনির্জিতঃ অশেষনৃদেৱদেৱঃ, পার্থান্ তু স্বপুর্য্যাম্ আস্তে ।। ১২।।

এষঃ দোষঃ পুৰুষদ্বিড়াঃ, যম্ অপত্যমত্যা পুষ্ণাসি তে গৃহান্ প্রবিষ্টঃ, কৃষ্ণাৎ বিমুখঃ গতশ্রীঃ, কুলকৌশলায় আশু অশৈবং ত্যজ।। ১৩।।

তত্র ইতি উচিবান্ ক্ষত্তা, সৎস্পৃহণীয় শীলঃ সুযোধনেন সকর্ণ অনুজসৌবলেন প্রবৃদ্ধ কোপ স্ফু�ৰিত অধৱেণ অসৎকৃতঃ ।। ১৪।।

কঃ এনং জিহ্মাং দাস্যাঃ সুতং অত্র উপজুহাৱ? যদ্ বলিনৈৱ পুষ্টঃ তস্মিন্ প্রতীপঃ পৰকৃত্য আস্তে, শ্বসানঃ, পুৰাৎ আশু নির্বাস্যতাম্ ।। ১৫।।

সঃ ভ্রাতুঃ পুৰঃ উল্বকর্ণবাণৈঃ ইত্থং মর্মসু তাড়িতঃ অপি মায়াং নিধায় গতব্যথঃ অয়াদুৰু স্বয়ং ধনুঃ দ্বাৰি মানয়ানঃ।। ১৬।।

৮.৩.২ শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

শ্রীশুকদেৱে কৈছিল—

পুৰণি কালত ধন-সম্পত্তিৰে পৰিপূর্ণ নিজগৃহ ত্যাগ কৰি বনত প্রৱেশ কৰিবলৈ ওলোৱা বিদুৰে মহামুনি মৈত্রেয়ক এনেধৰণৰ প্রশ্ন সুধিছিল।। ১।।

পাণ্ডৱসকলৰ উপদেষ্টা, বিশ্বব্রহ্মাণ্ডৰ অধিপতি, ভগৱান শ্রীকৃষ্ণই নিজৰ দৌত্যকর্ম স্বীকাৰ কৰি দুর্যোধনৰ ওচৰলৈ গৈছিল আৰু তেওঁৰ গৃহ পৰিত্যাগ কৰি নিজৰ ঘৰ বুলি এই বিদূৰৰ ঘৰতেই প্রৱেশ কৰিছিল।। ২।।

ৰজাই কৈছিল—

হে প্ৰভু! বিদুৰে মহৰ্ষি মৈত্ৰেয়ক ক'ত কেতিয়া লগ পাইছিল আৰু তেওঁলোকৰ মাজত হোৱা কথোপকথনৰ বৰ্ণনা মোক দিয়ক।। ৩।।

নিৰ্মল হৃদয়ৰ বিদুৰৰ মহৎ প্ৰশ্নটো মৈত্ৰেয়ই সাধুসকলৰ দ্বাৰা অভিনন্দিত কৰি তাৰ উৎকৰ্ষতা সাধন কৰিছিল।। ৪।।

সূতে কৈছিল—

ৰজা পৰীক্ষিতৰ এনেধৰণৰ প্ৰশ্নত বহুজ্ঞানী শুকদেৱ প্ৰসন্ন হ'ল আৰু তেওঁ ৰজাক সহৃদয়তাৰে প্ৰত্যুত্তৰ দি ক'লে— 'শুনক'— এই বুলি।। ৫।।

শ্ৰীশুকদেৱে কৈছিল—

(এই কাহিনী সেই সময়ৰ) যেতিয়া ৰজা ধৃতৰাষ্ট্ৰই নিজ পুত্ৰসকলক অধৰ্ম কৰিবৰ বাবে উৎসাহিত কৰিছিল আৰু মৃত সৰু ভ্ৰাতৃৰ অসহায় পুত্ৰসকলক লাক্ষাগৃহলৈ পঠিয়াই জলাই দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰিছিল।। ৬।।

যেতিয়া দ্ৰৌপদীক (যুধিষ্ঠিৰৰ ধৰ্মপত্নী) তেওঁৰ (ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ) পুত্ৰ দুঃশাসনে কেশাকৰ্ষণ কৰি ৰাজসভালৈ লৈ আহিছিল, তেতিয়া চকুৰ পানীৰে তেওঁৰ বক্ষস্থল তিতি গৈছিল, অশ্ৰুধাৰাই স্তনলিপ্ত কুঙ্কুমাদি ধুই নিছিল, (সেই অৱস্থাতো) ধৃতৰাষ্ট্ৰই নিজ পুত্ৰক গৰ্হিত কৰ্মৰ পৰা বিৰত কৰা নাছিল।। ৭।।

(দুৰ্যোধনে) অন্যায়ভাৱে সত্যনিষ্ঠ যুধিষ্ঠিৰক পাশাখেলত পৰাজিত কৰি বনবাসলৈ পঠিয়াইছিল, কিন্তু প্ৰতিজ্ঞা পালন কৰি বনবাসৰ পৰা উভতি অহাৰ পিছত প্ৰাপ্য অংশ প্ৰাৰ্থনা কৰাত, দুৰ্যোধনৰ পোষণকাৰী ধৃতৰাষ্ট্ৰই অজাতশত্ৰু যুধিষ্ঠিৰক একো দিয়া নাছিল।। ৮।।

যেতিয়া পাৰ্থৰ দ্বাৰা প্ৰেৰিত জগৎগুৰু শ্ৰীকৃষ্ণই যিবোৰ সাধুবাক্য কৈছিল, তেতিয়া ভীষ্ম প্ৰভৃতি সৎ পুৰুষসকলৰ ওচৰত সেইবোৰ অমৃতময় আছিল, কিন্তু সকলো পুণ্য নষ্ট হৈ যোৱা ধৃতৰাষ্ট্ৰই তাৰ অলপো গুৰুত্ব নিদিলে।। ৯।।

যেতিয়া পৰামৰ্শৰ বাবে আমন্ত্ৰিত মন্ত্ৰি শ্ৰেষ্ঠ বিদুৰ মন্ত্ৰণা-গৃহত প্ৰৱেশ কৰি জ্যেষ্ঠভ্ৰাতা ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ হিচাপে যিবোৰ পৰামৰ্শ দিছিল, নীতিশাস্ত্ৰবিশাৰদসকলে সেই মন্ত্ৰণাকেই 'বিদুৰ-নীতি' নামে স্বীকৃতি দিছে।। ১০।।

(বিদুৰে ক'লে)— অজাতশত্ৰু যুধিষ্ঠিৰক তেওঁৰ প্ৰাপ্য অংশ ঘু�ৰাই দিয়ক, আপোনাৰ অসহনীয় অপৰাধো (তেওঁ) সহ্য কৰিছে, কালসৰ্পস্বৰূপ বৃকোদৰকো আপুনি ভীষণ ভয় কৰে, যিজনে কনিষ্ঠ ভ্ৰাতৃসকলৰ সৈতে প্ৰতিশোধ ল'বৰ বাবে ক্ৰোধবশতঃ দীৰ্ঘনিশ্বাস এৰি আছে।। ১১।।

(আপুনি নাজানে) ব্ৰহ্মাণ্ডৰ ঈশ্বৰ, যদুকুলপতি, বহুতো ৰজা-মহাৰাজাক পৰাস্ত কৰোতে, নিজা নগৰী দ্বাৰকাত অৱস্থান কৰি থকা ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক কুন্তীপুত্ৰসকল আপোন কৰি লৈছে।। ১২।।

পুত্ৰহিচাপে যাক (দুৰ্যোধনক) আপুনি লালন-পালন কৰিলে, সেই দুৰ্যোধনৰূপী

অনৰ্থ আপোনাৰ ঘৰত প্ৰৱেশ কৰিছে, (দুৰ্যোধন) কৃষ্ণবিদ্বেষী হোৱা বাবে (আপুনি) হতশ্ৰী হৈছে। গতিকে বংশৰ মঙ্গলৰ বাবে অতি সোনকালে (দুৰ্যোধনক) পৰিত্যাগ কৰক।। ১৩।।

সজ্জনাকাঙ্ক্ষিত, চৰিত্ৰবান বিদুৰে (ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ ওচৰত) এনেদৰে কোৱা মাত্ৰেই কৰ্ণ, দুঃশাসন আৰু শকুনিৰ লগতে প্ৰচণ্ড খণ্ডত দুৰ্যোধনৰ অধৰ কম্পিত হ'বলৈ ধৰিলে আৰু বিদুৰক অপমান কৰিলে।। ১৪।।

(দুৰ্যোধনে ক'লে) অতি কুটিল মনৰ এই দাসীপুত্ৰক ইয়ালৈ কোনে আনিলে? যাৰ অন্নেৰে প্ৰতিপালিত হৈ আছে তেওঁৰেই বিৰুদ্ধাচৰণ কৰি শত্ৰুপক্ষৰ মঙ্গল চিন্তাত ব্যস্ত হৈ আছে। (গতিকে) প্ৰাণে নামাৰি তেওঁক এতিয়াই নগৰৰ পৰা বহিষ্কাৰ কৰক ।। ১৫।।

জ্যেষ্ঠ ভ্ৰাতৃৰ সন্মুখত কৰ্ণকুহৰপ্ৰবিষ্ট বাণৰ নিচিনা তীব্ৰ যন্ত্ৰণাদায়ক এনেকুৱা তিৰস্কাৰপূৰ্ণ বাক্যৰ দ্বাৰা মৰ্মাহত হৈয়ো (ঈশ্বৰৰ মোহিনী) মায়া বুলি ভাবি মনৰ দুখক সংযত কৰি নিজৰ ধনুখন ৰাজনগৰীৰ দৰজাত থৈ হস্তিনাপুৰ এৰি গুচি গ'ল।। ১৬।।

৮.৪ কেইটামান জানিবলগীয়া কথা

(ক) **শ্ৰীশুকদেৱ** — ব্যাস মুনিৰ পুত্ৰ। শুকদেৱ বা শুকমুনি জন্মৰে পৰা মহাজ্ঞানী, দাৰ্শনিক পণ্ডিত আছিল। চিৰ-ব্ৰহ্মচাৰী, কঠোৰ সংযমী শুকমুনিৰ মন স্বৰ্গৰ অপ্‌সৰা ৰম্ভাই প্ৰেম নিবেদন কৰিও টলাব পৰা নাছিল। শুকমুনিয়ে অভিশাগ্ৰস্ত পৰীক্ষিত ৰজাক শ্ৰীমদ্‌ভাগৱত পুৰাণ শুনাইছিল।

(খ) **ক্ষত্ত্ব (বিদুৰ)** — দাসীপুত্ৰ। ব্যাসৰ ঔৰসত এগৰাকী দাসীৰ গৰ্ভত বিদুৰৰ জন্ম হয়। বিদুৰ অতি জ্ঞানী আছিল। কৌৱৰৰ মন্ত্ৰী আছিল যদিও বিদুৰে পাণ্ডৱক বেছি ভাল পাইছিল আৰু পাণ্ডৱসকলক বহুতো বিপদ-আপদৰ পৰা ৰক্ষা কৰিছিল।

(গ) **মৈত্ৰেয়** — এগৰাকী মুনি। পৰাশৰ মুনিৰ শিষ্য।

(ঘ) **পৰীক্ষিত** — অভিমন্যু আৰু উত্তৰাৰ পুত্ৰ। তৃতীয় পাণ্ডৱ অৰ্জুনৰ নাতি। কুৰুক্ষেত্ৰ যুদ্ধৰ শেষ অৱস্থাত দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ পুত্ৰ অশ্বত্থামাই ব্ৰহ্মাস্ত্ৰ নিক্ষেপ কৰি উত্তৰাৰ গৰ্ভস্থ সন্তানক ভস্মীভূত কৰে যদিও ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণই সেই সন্তানক পুনৰ্জীৱন দান কৰে আৰু সেই সন্তানৰ নাম পৰীক্ষিত ৰাখে। যুধিষ্ঠিৰৰ পিছত পৰীক্ষিত হস্তিনাপুৰৰ ৰজা হয়। সৰ্পৰাজ তক্ষকৰ দংশনত পৰীক্ষিতৰ মৃত্যু হয়।

(ঙ) **ধৃতৰাষ্ট্ৰ** — কুৰুবংশীয় ৰজা বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ বিধৱা পত্নীত ব্যাসৰ ঔৰসজাত সন্তান। দুৰ্যোধন, দুঃশাসনাদি এশ পুত্ৰৰ পিতৃ। জন্মান্ধ ধৃতৰাষ্ট্ৰ কুৰুবংশৰ জ্যেষ্ঠ। পাণ্ডু আৰু বিদুৰৰ ককায়েক আৰু গান্ধীৰীৰ স্বামী।

(চ) **লাক্ষাভৱন** — জতুগৃহ। লাৰে বনোৱা ঘৰ। বাৰাণাবত নামৰ চহৰখনত দুৰ্যোধনৰ আদেশত পাণ্ডৱসকলৰ বাবে এই গৃহটো নিৰ্মাণ কৰা হৈছিল, যাতে গোপনে পাণ্ডৱসকলক গৃহৰ

ভিতৰতে ভস্মীভূত কৰিব পাৰে। মাতৃ কুন্তীৰে সৈতে পঞ্চপাণ্ডৱ সেই গৃহত বাস কৰিছিল যদিও দুৰ্যোধনৰ পৰিকল্পনা সফল হোৱা নাছিল। মহামতি বিদুৰে সকলোবোৰ জানি এজন দূত পঠিয়াই যুধিষ্ঠিৰক দুৰ্যোধনৰ ষড়যন্ত্ৰৰ কথা আগতীয়াকৈ জনাই দিয়ে। সেইমতে পাণ্ডৱসকলে গোপন সুৰঙ্গ খান্দি সেই গৃহৰ পৰা পলায়ন কৰে। মহাভাৰতৰ আদিপৰ্বত ইয়াৰ উল্লেখ আছে।

(ছ) হস্তিনাপুৰ — কুৰুবংশীয় ৰজাসকলৰ ৰাজ্যৰ ৰাজধানী। হস্তিন নামৰ এজন ৰজাই এই চহৰখন প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল বুলি জনা যায়।

৮.৫ শব্দাৰ্থ

ইয়াত আপুনি শ্ৰীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ প্ৰথম ষোল্লটা (১-১৬) শ্লোকত থকা কিছুমান টান শব্দৰ অৰ্থৰ লগত পৰিচিত হ'ব।

শব্দ		অৰ্থ
ঋদ্ধিমৎ	=	ঐশ্বৰ্য্যশালী, সকলো ধন-সম্পত্তিৰে পৰিপূৰ্ণ
মন্ত্ৰকৃৎ	=	উপদেষ্টা, মন্ত্ৰণাদাতা
অখিলেশ্বৰঃ	=	বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ অধিপতি
পৌৰৱেন্দ্ৰ	=	পুৰুবংশৰ অধিপতি।
অমলাত্মনঃ	=	নিৰ্মল হৃদয়যুক্ত
বৰীয়সি	=	উৎকৰ্ষ
উপবৃংহিতঃ	=	অভিনন্দিত হোৱা
ঋষিবৰ্যঃ	=	ঋষিশ্ৰেষ্ঠ, বহুজ্ঞানী
পুষ্ণন্	=	উৎসাহিত কৰা
যৱিষ্ঠ	=	কনিষ্ঠ
বিনষ্টদৃষ্টি	=	যাৰ দৃষ্টিশক্তি লোপ পাইছে, অন্ধ
স্বসুতান্	=	নিজ পুত্ৰ সকলক
বিবন্ধু	=	পুত্ৰবধু, বোৱাৰী
অস্ৰ	=	চকুলো
দ্যূত	=	পাশাখেল
যাচতঃ	=	প্ৰাৰ্থনা কৰা
দায়	=	অংশ, ভাগ
প্ৰাৰ্থপহিতঃ	=	পাৰ্থৰ দ্বাৰা প্ৰেৰিত
ক্ষতপুণ্যলেশঃ	=	যাৰ পুণ্য বিনষ্ট হৈছে
উপহুত	=	আমন্ত্ৰিত
মন্ত্ৰদৃশ্	=	ঋষি, মুনি

অজাতশত্রুঃ	=	যাৰ কোনো শত্রু নাই। যুধিষ্ঠিৰৰ এটা নাম।
দুর্বিষহং	=	অসহনীয়
তিতিক্ষত	=	সহ্য কৰা
স্বপুর্যাং	=	নিজ নগৰত
বিনির্জিত	=	পৰাজিত কৰা
কুলকৌশলায়	=	বংশৰ মঙ্গলৰ বাবে
অশৈৱ	=	অমঙ্গলজনক
স্কুৰিত	=	কম্পিত
জিহ্ম	=	কুটিল
উপজুহাব	=	আনা
আশু	=	শীঘ্ৰে
অত্যুল্বন	=	অতি কঠোৰভাৱে

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ পৰীক্ষিত ক'ৰ ৰজা আছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ উত্তৰাৰ গর্ভস্থ সন্তানক কোনে ভস্মীভূত কৰিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ 'ঋদ্ধিমৎ' শব্দটোৰ অর্থ লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ বিদুৰে ধৃতৰাষ্ট্রক কিয় দুর্যোধনক পৰিত্যাগ কৰিবলৈ কৈছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰৰ অর্থ লিখক—

মন্ত্রকৃৎ, যৱিষ্ঠ, বিৱন্ধু, উপহৃত, তিতিক্ষত, অশৈৱ, জিহ্ম।

.....

৮.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টোত আমি নিম্নলিখিত বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলো ঃ

- শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্রথম অধ্যায়ৰ প্রথম ষোল্লটা শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ জানিলে।

- শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ আৰু অসমীয়া অনুবাদো জানিব পাৰিলে।
- শ্লোকসমূহত থকা কিছুমান ঋষি-মুনি আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ স্থানৰ চমু পৰিচয় জানিব পাৰিলে।
- শ্লোকত থকা কঠিন শব্দবোৰৰ অসমীয়া অৰ্থ জানিব পাৰিলে।

৮.৭ অধিক জানিবলৈ

১) পোদ্দাৰ, হনুস্মানপ্ৰসাদ (২০১৫); শ্ৰীমদ্ভাগৱত-মহাপুৰাণ, গোৰক্ষপুৰ, গীতাপ্ৰেস।

২) বিদ্যালঙ্কাৰ, শশিভূষণ (২০০৭); পৌৰাণিক অভিধান, কলকাতা-৬, সদেশ, ১০১ বি, বিবেকানন্দ ৰোড।

৩) Joshi, K. L. (2011) ed. : *Srimadbhagavat-mahapuranam*, Delhi : Parimal Publication.

৪) Krishnamacharior (2004) : *History of Classical Sanskrit Literature*; Delhi, MLBD Publishers Pvt. Ltd.

৮.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ এবমেতৎ পুৰা পৃষ্ঠো মৈত্ৰেয়ো ভগৱান কিল। ক্ষত্ৰা বনং প্ৰৱিষ্টেন ত্যক্ত্বা স্বগৃহসৃদ্ধিমৎ।।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক্ষত্তুঃ + ভগৱতা

পুষ্ণন্ + অধৰ্মেণ

যৎ + অজাতশত্ৰোঃ, স্বাস্ত্ৰৈঃ + হৱন্ত্যাঃ

যৎ + তু + অমলং

পুৰাৎ + শ্বসানঃ

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হস্তিনাপুৰৰ।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশ্বত্থামা।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সকলো ধন-সম্পত্তিৰে পৰিপূৰ্ণ, ঐশ্বৰ্যশালী।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দুৰ্যোধন কৃষ্ণবিদ্বেষী আছিল বাবে বংশগৌৰৱৰ শ্ৰী লুপ্ত হোৱা বুলি বিদুৰে আশংকা কৰিছিল। গতিকে বংশৰ মঙ্গলৰ বাবে পৰিত্যাগ কৰিবলৈ কৈছিল।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মন্ত্ৰণাদাতা, কনিষ্ঠ, অসহায়, আমন্ত্ৰিত, সহ্য কৰা, অমঙ্গলজনক, কুটিল।

৮.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰৰ সন্ধি ভাঙি দেখুৱাওক।

এৱমেতৎ, হ্যল্পার্থোদয়স্তস্য, স্বাস্ত্রৈৰ্হন্ত্যাঃ, যত্ত্বমলং, ধনুর্দ্ধাৰি, গতব্যথো২য়াদুৰ।।

(খ) চুটি প্ৰশ্ন ঃ (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ চমুটোকা লিখক ঃ

বিদূৰ-নীতি, লাক্ষাভৱন, পৰীক্ষিত।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৩০০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ প্ৰথম দহটা শ্লোকৰ অনুবাদ লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ৯ ঃ শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ (১৭-৩৩ নং শ্লোক) পাঠ্যাংশৰ আলোচনা

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য

৯.২ পৰিচয়

৯.৩ শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ (১৭-৩৩ নং) শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

৯.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ

৯.৩.২ শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

৯.৪ কেইটামান জানিবলগীয়া কথা

৯.৫ শব্দাৰ্থ

৯.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৯.৭ অধিক জানিবলৈ

৯.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৯.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ ১৭ নং শ্লোকৰ পৰা ৩৩ নং শ্লোকলৈ সংস্কৃত পাঠ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ জানিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ জানিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহত উল্লেখিত কিছুমান উল্লেখযোগ্য স্থান, ঋষি-মুনি আদিৰ চমু পৰিচয় অৱগত হ'ব
- শ্লোকত থকা কঠিন শব্দবোৰৰ অসমীয়া অর্থ জানিব পাৰিব।

৯.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়ত আপুনি শ্রীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ প্ৰথম ষোল্লটা শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ, পদৰ অন্বয়, অসমীয়া অনুবাদ আদিৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে। এই অধ্যায়ত আপুনি তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ (১৭ নং শ্লোকৰ পৰা ৩৩ নং শ্লোকলৈ) সৰ্বমুঠ সোতৰটা শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ, অন্বয়, অনুবাদ আদিৰ লগত পৰিচিত হ'ব। লগতে কঠিন শব্দৰাজিৰ

বিসন্ধি, শব্দাৰ্থ, কিছুমান গুৰুত্বপূৰ্ণ শব্দৰ চমু বৰ্ণনা জানিব পাৰিব। জ্যেষ্ঠভ্ৰাতৃ মহাৰাজ ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ সন্মুখতে দুৰ্যোধন আদিয়ে মহামতি বিদূৰক অপমান কৰা কাৰ্য সহিব নোৱাৰি বিদূৰে হস্তিনাপুৰ ত্যাগ কৰি বিভিন্ন তীৰ্থস্থান ভ্ৰমণ কৰি থাকোতে যমুনা নদীৰ তীৰত পৰম ভাগৱত উদ্ধৱক লগ পায়। মহামতি বিদূৰে নীতিশাস্ত্ৰবিদ উদ্ধৱক শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰত আশ্ৰিত আত্মীয়সকলৰ কুশল-সংবাদ জানিবলৈ আগ্ৰহেৰে কৰা প্ৰশ্ন এই শ্লোকসমূহত বৰ্ণনা কৰা আছে। এই অধ্যায়টিত আপুনি এইসকলোবোৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

৯.৩ শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

এই অংশত আপুনি শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগতে কঠিন শব্দসমূহৰ বিসন্ধি জানিব পাৰিব। বিসন্ধি জানিলে আপোনাৰ শ্লোকসমূহ অধ্যয়ন কৰাত যথেষ্ট সুবিধা হ'ব।

স নির্গতঃ কৌৰৱপুণ্যলব্ধো
গজাহ্বয়াত্তীর্থপদঃ পদানি।
অন্বাক্রমৎ পুণ্যচিকীর্ষয়োর্ব্যাং
স্বধিষ্ঠিতো যানি সহস্রমূর্তিঃ ।। ১৭।।

বিসন্ধি — গজাহ্বয়াত্তীর্থপদঃ = গজাহ্বয়াৎ + তীর্থপদঃ
অন্বাক্রমৎ = অনু + আক্রমৎ

পুৰেষু পুণ্যেপবনাদ্রিকুঞ্জেষ্বপঙ্কতোয়েষু সৰিৎসৰঃসু।
অনন্তলিঙ্গৈঃ সমলংকৃতেষু চচাৰ তীর্থায়তনেস্বনন্যঃ।। ১৮।।

বিসন্ধি — পুণ্যেপবনাদ্রিকুঞ্জেষ্বপঙ্কতোয়েষু = পুণ্য + উপবন + অদ্রিকুঞ্জেষু + অপঙ্কতোয়েষু

গাং পর্যটন্মেধ্যৱিৱিক্তবৃত্তিঃ
সদাহপ্লুতোঽধঃশয়নোঽৱধূতঃ।
অলক্ষিতঃ স্বৈৰৱধূতৱেষো
ব্রতানি চেৰে হৰিতোষণানি।। ১৯।।

বিসন্ধি — পর্যটন্মেধ্যবিবিক্তবৃত্তিঃ = পর্যটন্ + মেধ্যবিবিক্তবৃত্তিঃ
সদাঽপ্লুতোঽধঃশয়নোঽৱধূতঃ = সদা + অপ্লুত + অধঃশয়নঃ + অৱধূতঃ।
স্বৈৰৱধূতৱেষো = স্বৈঃ + অৱধূতবেষঃ

ইত্থং ব্রজন্ ভাৰতমেৰ বর্ষং
কালেন যাৱদ্ গতৱান্ প্রভাসম্।
তাৱচ্ছশাস ক্ষিতিমেকচক্রা
মেকাতপত্রামজিতেন পার্থঃ ।। ২০।।

বিসন্ধি — ভাৰতমেৰ = ভাৰতম্ + এৱ
তাৱচ্ছশাস = তাৱৎ + শশাস
ক্ষিতিমেকচক্রামেকাতপত্রামজিতেন = ক্ষিতিম্ + একচক্রাম্ + এক + আতপত্রাম্ +

অজিতেন।

তত্রাথ শুশ্রাৱ সুহৃদ্‌বিনষ্টিং

বনং যথা বেণুজবহ্নিসংশ্রয়ম্।

সংস্পর্ধয়া দগ্ধমথানুশোচন্

সৰস্বতীং প্রত্যগিয়ায় তূষ্ণীম্।। ২১।।

বিসন্ধি — দগ্ধমথানুশোচন্ = দগ্ধম্ + অথ + অনুশোচন্

তস্যাং ত্রিতস্যোশনসো মনোশ্চ

পৃথোৱথাগ্নেৰসিতস্য বায়োঃ।

তীর্থং সুদাসস্য গৱাং গুহস্য

যচ্ছ্রাদ্ধদেৱস্য স আসিষেবে।। ২২।।

বিসন্ধি — ত্রিতস্যোশনসো = ত্রিতস্য + উশনসঃ

পৃথোৱথাগ্নেৰসিতস্য = পৃথোঃ + অথ + অগ্নেঃ + অসিতস্য।

যচ্ছ্রাদ্ধদেৱস্য = যৎ + শ্রাদ্ধদেৱস্য।

অন্যানি চেহ দ্বিজদেৱদৈৱৈঃ

কৃতানি নানায়তনানি বিষ্ণোঃ।

প্রত্যঙ্গমুখাঙ্কিতমন্দিৱানি

যদ্দর্শনাৎ কৃষ্ণমনুস্মৱন্তি।। ২৩।।

বিসন্ধি — যদ্দর্শনাৎ = যৎ + দর্শনাৎ

কৃষ্ণমনুস্মৱন্তি = কৃষ্ণম্ + অনুস্মৱন্তি।

ততস্ত্বতিব্রজ্য সুৱাষ্ট্রমৃদ্ধং

সৌবীৱমৎস্যান্ কুৰুজাঙ্গলাংশ্চ।

কালেন তাৱদ্‌যমুনামুপেত্য

তত্রোদ্ধৱং ভাগৱতং দদর্শ।। ২৪।।

বিসন্ধি — ততস্ত্বতিব্রজ্য = ততঃ + তু + অতিব্রজ্য

তাৱদ্‌যমুনামুপেত্য = তাৱৎ + যমুনাম্ + উপেত্য

তত্রোদ্ধৱং = তত্র + উদ্ধৱং

স বাসুদেৱানুচৱং প্রশান্তং

বৃহস্পতেঃ প্রাক্ তনয়ং প্রতীতম্।

আলিঙ্গ্য গাঢ়ং প্রণয়েন ভদ্রং

স্বানামপৃচ্ছদ্ভগৱৎপ্রজানাম্।। ২৫।।

বিসন্ধি — বাসুদেৱানুচৱং = বাসুদেৱ + অনুচৱং

স্বানামপৃচ্ছদ্ভগৱৎপ্রজানাম্ = স্বানাম্ + অপৃচ্ছৎ + ভগৱৎপ্রজানাম্

কচ্চিৎ পুৱাণৌ পুৰুষৌ স্বনাভ্য

পাদ্মানুবৃত্ত্যেহ কিলাৱতীৰ্ণৌ।
আসাত উৰ্ব্যাঃ কুশলং বিধায়
কৃতক্ষণৌ কুশলং শূৱগেহে।। ২৬।।

বিসন্ধি — পাদ্মানুবৃত্ত্যেহ = পাদ্ম + অনুবৃত্ত্য + ইহ
কিলাৱতীৰ্ণৌ = কিল + অৱতীৰ্ণৌ

কচ্চিৎ কুৰ্ৱণাং পৱমঃ সুহৃন্নো
ভামঃ স আস্তে সুখমঙ্গ শৌৰিঃ।
যো বৈ স্বসৃণাং পিতৃবদ্দদাতি
ৱৰান্ বদান্যো ৱৰতর্পনেন।। ২৭।।

বিসন্ধি — সুহৃন্নো = সুহৃৎ + নঃ
সুখমঙ্গ = সুখম্ + অঙ্গ
পিতৃবদ্দদাতি = পিতৃবৎ + দদাতি

কচ্চিৎ ৱৰ্ধথাধিপতির্যদূনাং
প্রদ্যুম্ন আস্তে সুখমঙ্গ ৱীৱঃ।
যং ৰুক্মিণী ভগৱতো২ভিলেভে
আৱাধ্য বিপ্রান্ স্মৱমাদিসর্গে।। ২৮।।

বিসন্ধি — ৱৰ্ধথাধিপতির্যদূনাং = ৱৰ্ধথাধিপতিঃ + যদূনাং
ভগৱতো২ভিলেভে = ভগৱতঃ + অভিলেভে
স্মৱমাদিসর্গে = স্মৱম্ + আদিসর্গে

কচ্চিৎ সুখং সাত্ৱতৱৃষ্ণিভোজ
দাশার্হকাণামধিপঃ স আস্তে।
যমভ্যষিঞ্চচ্ছতপত্রনেত্রো
নৃপাসনাশাং পৱিহৃত্য দূৱাৎ।। ২৯।।

বিসন্ধি — যমভ্যষিঞ্চচ্ছতপত্রনেত্রো = যম্ + অভ্যষিঞ্চৎ + শতপত্রনেত্রঃ

কচ্চিদ্ধৱেঃ সৌম্য সুতঃ সদৃক্ষ
আস্তে২গ্রণী ৰথিনাং সাধু সাম্বঃ।
অসূত যং জাম্ৱৱতী ব্রতাঢ্যা
দেৱং গুহং যো২ম্বিকয়া ধৃতো২গ্রে।। ৩০।।

বিসন্ধি — কচ্চিদ্ধৱে = কচ্চিৎ + হৱে
আস্তে২গ্রণী = আস্তে + অগ্রণী
যো২ম্বিকয়া = যঃ + অম্বিকয়া
ধৃতো২গ্রে = ধৃতঃ + অগ্রে

ক্ষেমং চ কচ্চিদ্যুযুধান আস্তে

যঃ ফাল্গুনাল্লব্ধধনূৰহস্যঃ।
নেভে২ঞ্জসাধোক্ষজসেৱয়ৈৰ
গতিং তদীয়াং যতিভির্দূৰাপাম্।। ৩১।।

বিসন্ধি — ফাল্গুনাল্লব্ধধনূৰহস্য = ফাল্গুনাৎ + লব্ধধনূৰহস্য
লেভে২ঞ্জসাধোক্ষজসেৱয়ৈৰ = লেভে + অঞ্জস + অধোক্ষজসেবয়া + এৰ
যতিভির্দূৰাপাম্ = যতিভিঃ + দূৰাপাম্

কচ্চিদ্ বুধঃ স্বস্ত্যনমীব আস্তে
শ্বফল্কপুত্রো ভগৱৎপ্রপন্নঃ।
যঃ কৃষ্ণপাদাঙ্কিতমার্গপাংসু
স্বচেষ্টত প্রেমবিভিন্নধৈর্যঃ।। ৩২।।

বিসন্ধি — স্বস্ত্যনমীৱ = স্বস্তি + এনম্ + ইৱ
কৃষ্ণপাদাঙ্কিতমার্গপাংসুস্বচেষ্টত = কৃষ্ণপাদাঙ্কিতমার্গপাংসুষু + অচেষ্টত

কচ্চিচ্ছিৱং দেৱকভোজপুত্র্যা
বিষ্ণুপ্রজায়া ইৱ দেৱমাতুঃ।
যা বৈ স্বগর্ভেণ দধাৰ দেৱং
ত্রয়ী যথা যজ্ঞবিতানমর্থম্।। ৩৩।।

৯.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ

সঃ কৌৱৱপুণ্যলব্ধঃ গজাহ্বয়াৎ নির্গতঃ তীর্থপদঃ পদানি সহস্রমূর্তিঃ যানি স্বাধিষ্ঠিতঃ পুণ্যচিকীর্ষয়োঃ ব্যাং অন্বাক্রমৎ ।। ১৭।।

অনন্যঃ অনন্তলিঙ্গৈঃ সমলস্কৃতেষু তীর্থায়তনেষু পুৱেষু পুণ্য-উপবন-অদ্রিকুঞ্জেষু অপঙ্কতোয়েষু সৱিৎসৱঃসু চচাৰ।। ১৮।।

অৱধূতঃ গাং পর্য্যটন্ মেধ্যাবিবিক্তবৃত্তিঃ, সদাপ্লুতঃ, অধঃ শয়নঃ, স্বৈঃ অলক্ষিতঃ, অৱধূতবেষঃ হৱিতোষণানি ব্রতানি চেৰে ।। ১৯।।

ইত্থং ব্রজন্ ভাৱতম্ এব বর্ষং কালেন যাৱৎ প্রভাসং গতবান্, তাৱৎ পার্থঃ অজিতেন ক্ষিতিম্ একচক্রাম্ একাতপত্রাম্ শশাস।। ২০।।

তত্র অথ সুহৃদ্‌বিনষ্টিং শুশ্রাৱ, যথা বেণুজ বহ্নিসংশ্রয়ং বনং (দগ্ধম্), সংস্পর্ধয়া অনুশোচন্ তুষ্ণীং সৱস্বতীং প্রত্যগিয়ায়।। ২১।।

তস্যাং ত্রিতস্য, উশনসঃ মনোঃ, পৃথোঃ, অগ্নেঃ, অসিতস্য, বায়োঃ, সুদাসস্য, গৱাং, গুহস্য শ্রাদ্ধদেৱস্য চ অথ সঃ আসিষেৱে।। ২২।।

অন্যানি ইহ দ্বিজদেৱদেৱৈঃ কৃতানি বিষ্ণোঃ আয়তনানি প্রত্যঙ্গমুখ্য অস্কিতমন্দিৱাণি, যৎ দর্শনাৎ কৃষ্ণম্ অনুস্মৱন্তি।। ২৩।।

ততঃ তু অতিব্রজ্য ঋদ্ধং সুৱাষ্ট্রং, সৌবীৰ মৎস্যান্, কুৰুজাঙ্গলান্ চ তাৱৎ

কালেন যমুনাম্ উপেত্য তত্ৰ ভাগৱতম্ উদ্ধৱং দদর্শ।। ২৪।।

সঃ বাসুদেৱ অনুচৰং, প্ৰশান্তং, বৃহস্পতেঃ প্ৰাক্ তনয়ং প্ৰতীতম্। প্ৰণয়েণ গাঢ়ম্ আলিঙ্গ্য স্বানাং, ভগৱৎ প্ৰজানাং ভদ্ৰম্ অপৃচ্ছৎ।। ২৫।।

কৃচ্চিৎ পুৰাণৌ পুৰুষৌ স্বাভ্যপামানুবৃত্ত্য ইহ কিল অবতীৰ্ণৌ উৰ্ব্যাঃ কৃতক্ষণৌ কুশলং বিধায় কুশলং শূৰগেহে আসাত?।। ২৬।।

কচ্চিৎ শৌৰিঃ, কুৰুণাং পৰমঃ সুহৃৎ, নঃ ভামঃ, যঃ বৈ স্বসৃণাং পিতৃবৎ দদাতি, বৰতর্পনেন ববান্ বদান্যঃ, সঃ সুখমঙ্গঃ আস্তে?।। ২৭।।

কচ্চিৎ স্বৰম্ আদিসর্গে, যং ৰুক্মিণী বিপ্ৰান্ আৰাধ্য ভগৱতঃ অভিলেভে, যদুনাং বৰ্ধথাধিপতিঃ বীৰঃ প্ৰদ্যুম্ন সুখমঙ্গ আস্তে?।। ২৮।।

কচ্চিৎ নৃপাসন আশাং দূৰাৎ পৰিহৃত্য, শতপত্ৰনেত্ৰঃ যং অভ্যষিঞ্চৎ, সঃ সাত্বত, বৃষ্ণি, ভোজ দাশাৰ্হকাণাধিপঃ চ সুখম্ আস্তে?।। ২৯।।

কচ্চিৎ সদৃক্ষঃ ৰথিনাং অগ্ৰণী হৰেঃ সৌম্য সুতঃ সাম্ব, যং ব্ৰতাঢ্যা জাম্ববতী অসূত, যঃ অগ্ৰে অম্বিকায়াঃ দেৱং গুহং ধৃতঃ, স সাধু আস্তে?।। ৩০।।

যঃ ফাল্গুণাৎ ধনূৰহস্যঃ লব্ধঃ, অঞ্জসাধোক্ষজ সেৱয়া ইব যতিভিঃ দূৰঃ তদীয়াং গতিম্ অপাম্ সঃ যুযুধান ক্ষেমম্ আস্তে?।। ৩১।।

কচ্চিৎ যঃ প্ৰেমবিভিন্নধৈৰ্যঃ কৃষ্ণপাদাঙ্কিতমাৰ্গপাংসুষু অচেষ্টত, (সঃ) বুধঃ অনমীৱ ভগৱৎপ্ৰপন্নঃ শ্বফল্ফপুত্ৰঃ স্বস্তি আস্তে?।। ৩২।।

কচ্চিৎ ত্ৰয়ী যথা যজ্ঞবিতানমৰ্থম্, (তথা) যা দেৱং স্বগৰ্ভেণ দধাৰ, দেৱমাতুঃ ইৱ বিষ্ণুপ্ৰজায়াঃ দেৱকভোজপুত্ৰ্যা শিৱম্? ।। ৩৩।।

৯.৩.২ শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

মহাপুণ্যৰ ফলতহে কৌৰৱসকলে তেওঁক (বিদুৰৰ দৰে মহাত্মাক) লাভ কৰিছিল। হস্তিনাপুৰৰ পৰা ওলাই পৃথিৱীত যিবোৰ পুণ্যভূমিত অনন্তমূৰ্তি ভগৱান অধিষ্ঠিত হৈ আছে, সেই সকলোবোৰ (পুণ্যস্থান) পুণ্যাৰ্জনৰ ইচ্ছাৰে পৰিভ্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে।। ১৭।।

ভগৱান অনন্তমূৰ্তিৰ দ্বাৰা সমলংকৃত তীৰ্থসমূহ, নগৰ, পবিত্ৰ বন-উপবন, পৰ্বত, পঙ্কহীন সলিলযুক্ত নদী, সৰোবৰ আদি স্থানসমূহ ভ্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰিলে।। ১৮।।

সমগ্ৰ পৃথিৱীৰ হৰিৰ স্থানসমূহ ভ্ৰমণ কৰি বিদুৰে পবিত্ৰভাৱেৰে ৰীতি-নীতি সম্পাদন কৰিলে, প্ৰত্যেক দিনাই পবিত্ৰ জলেৰে স্নান কৰিলে, মাটিত শয়ন কৰিলে আৰু গছৰ বাকলি পৰিধান কৰিলে। নিজক অলংকৃত কৰাৰ পৰা বিৰত থাকিল যাতে আত্মীয় স্বজনে তেওঁক চিনি নাপায়। শ্ৰীহৰিক প্ৰসন্ন কৰাৰ বাবে ব্ৰতসমূহ পালন কৰিলে।। ১৯।।

এনেদৰে সমগ্ৰ ভাৰতবৰ্ষ ভ্ৰমণ কৰি কালক্ৰমত যেতিয়া বিদুৰ প্ৰভাস তীৰ্থত

উপস্থিত হ'ল, তেতিয়ালৈকে মহাৰাজ যুধিষ্ঠিৰে ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ মন্ত্ৰণাৰ সহায়ত সমগ্ৰ ভূমণ্ডলত একচ্ছত্ৰী আধিপত্য স্থাপন কৰি (পৃথিৱী) শাসন কৰিছিল।। ২০।।

বনত যেনেদৰে বাঁহবোৰৰ মাজত ঘৰ্ষণৰ ফলত উৎপন্ন হোৱা জুইয়ে বাঁহনিডৰা ধ্বংস কৰে তেনেদৰে (তেওঁৰ) আত্মীয়-স্বজনসকলো নিজৰ মাজতে হোৱা বিবাদৰ ফলত বিনাশ হোৱা বুলি শুনি তেওঁ মৌতব্ৰত অৱলম্বন কৰি শোকসন্তপ্ত হৈ সৰস্বতী নদীৰ তীৰলৈ গমন কৰিলে।। ২১।।

(সেই সৰস্বতী নদীৰ তীৰত) তাত তেওঁ ত্ৰিত, উশনা, মনু, পৃথু, অগ্নি, অসিত, বায়ু, সুদাস, গো, গুহ আৰু শ্ৰাদ্ধদেৱ নামেৰে প্ৰসিদ্ধ এঘাৰটি তীৰ্থস্থানত যথাবিধি স্নান, দান আদি কৰিলে।। ২২।।

ইয়াৰ উপৰিও (সেই সৰস্বতী নদীৰ তীৰত) তাত দেৱতা আৰু ব্ৰাহ্মণসকলৰ দ্বাৰা স্থাপিত আৰু শিখৰত সুঙ্গদৰ্শন চক্ৰৰ চিহ্নযুক্ত ভগৱান বিষ্ণুৰ মন্দিৰসমূহ দৰ্শন কৰিলে, যিবোৰ স্থান দৰ্শন কৰা মাত্ৰেই শ্ৰীকৃষ্ণৰ কথা মনলৈ আহে।। ২৩।।

তাৰ পিছত তাৰ পৰা ধনে-ধানে সমৃদ্ধ সৌৱাষ্ট্ৰ, সৌবীৰ, মৎস্য আৰু কুৰুজাঙ্গল আদি দেশ ভ্ৰমণ কৰি কালক্ৰমে যেতিয়া যমুনাৰ পাৰত আহি উপস্থিত হ'ল তাত তেওঁ পৰম ভাগৱত উদ্ধৱক লগ পালে।। ২৪।।

তেওঁ (উদ্ধৱ) বাসুদেৱৰ একান্ত অনুচৰ, শান্তস্বভাৱৰ। (তেওঁ) আগতে বৃহস্পতিৰ ওচৰত শিষ্যত্ব গ্ৰহণ কৰি নীতিশিক্ষা লাভ কৰিছিল। (বিদুৰে) অতি মৰমেৰে গভীৰ আলিংগন কৰি তেওঁক (উদ্ধৱক) শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰত আশ্ৰিত আত্মীয়সকলৰ কুশল বাৰ্তা সুধিলে।। ২৫।।

পুৰাণ পুৰুষ (কৃষ্ণ আৰু বলৰাম) দুজনাই স্বীয় নাভি কমলৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা ব্ৰহ্মাৰ প্ৰাৰ্থনাত এই পৃথিৱীত অৱতীৰ্ণ হৈ জগতৰ কল্যাণ সাধন বসুদেৱৰ গৃহত কুশলে আছেনে?।। ২৬।।

শূৰসেনৰ পুত্ৰ বসুদেৱ, কুৰুবংশীয়সকলৰ পৰম বান্ধৱ, যিগৰাকীয়ে ভগ্নীপতিৰ সন্তুষ্টিৰ বাবে পিতৃৰ দৰে অভিলষিত অৰ্থ দান কৰে, মোৰ বাবে পূজনীয়, (সেই বসুদেৱ) কুশলে আছেনে?।। ২৭।।

পূৰ্বজন্মত যিজন কামদেৱ আছিল যিজনক ৰুক্মিনীয়ে ব্ৰাহ্মণসকলক আৰাধনা কৰি শ্ৰীকৃষ্ণৰ পৰা নিজ পুত্ৰ ৰূপে লাভ কৰিছিল, সেই যাদৱ সেনাপতি প্ৰদ্যুম্ন ভালে আছেনে? ।। ২৮।।

যিজনে নিজে ৰাজসিংহাসন লাভৰ আশা পৰিত্যাগ কৰিলেও স্বয়ং শ্ৰীকৃষ্ণই যাক স্বৰাজ্যত অভিষিক্ত কৰিছিল, সাত্বত, বৃষ্ণি, ভোজ আৰু দাৰ্শাহবংশীয় যাদৱসকলৰ অধিপতি (মহাৰাজ উগ্রসেন) সুখেৰে আছেনে?।। ২৯।।

হে সৌম্য! পিতৃৰ (শ্ৰীকৃষ্ণৰ) সমতুল্য, ৰথীসকলৰ অগ্ৰণী, শ্ৰীকৃষ্ণপুত্ৰ সাম্ব, যিজন এই জন্মত ব্ৰতপৰায়ণা জাম্বৱতীৰ গৰ্ভত জন্মলাভ কৰিছিল আৰু যিজন পূৰ্বজন্মত

অম্বিকাৰ গৰ্ভত গুহৰূপে জন্ম লভিছিল, তেওঁ কুশলে আছেনে?।। ৩০।।

যিজনে অৰ্জুনৰ ওচৰত ধনুবিদ্যাৰ ৰহস্যৰ শিক্ষা লাভ কৰিছিল আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ সেৱাৰ জৰিয়তে যোগীৰো দুৰ্লভ ভাগৱতী স্থিতি প্ৰাপ্ত হৈছিল, সেই সাত্যকি কুশলে আছেনে?।। ৩১।।

যিজনে শ্ৰীকৃষ্ণপ্ৰেমত আত্মহাৰা হৈ শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰণচিহ্নিত পথত ধূলিৰ ওপৰত লুণ্ঠিত হৈ পৰিছিল, সেই জ্ঞানী ভগৱদাশ্ৰিত নিষ্পাপ ভক্ত শ্বফল্কপুত্ৰ অক্ৰূৰৰ মঙ্গল নে?।। ৩২।।

ত্ৰয়ী অৰ্থাৎ বেদত্ৰয়ে যেনেদৰে যজ্ঞবিস্তাৰৰূপী অৰ্থ ধাৰণ কৰে, তেনেদৰে শ্ৰীকৃষ্ণক যিয়ে নিজৰ গৰ্ভত ধাৰণ কৰিছিল, দেৱমাতা (অদিতি)ৰ নিচিনা বিষ্ণুজননী সেই ভোজৰাজ দেৱকনন্দিনী (দৈৱকী)ৰ কুশল নে?।। ৩৩।।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰ বিসন্ধি কৰক।

অন্বক্ৰমৎ, তাৱচ্ছশাস, ত্ৰিতস্যেশনসো, যচ্ছ্ৰাদ্ধদেৱস্য, যদ্দৰ্শনাৎ, তত্ৰোদ্ধৱং, সুহৃন্নো, পিতৃবদ্দদাতি, কচ্চিদ্ধৱে, স্বস্ত্যনমীৱ, কচ্চিচ্ছিৱং।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ বিদূৰে কিয় হস্তিনাপুৰ এৰি শুচি গৈছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ বিদূৰে উদ্ধৱক ক'ত লগ পাইছিল।

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ 'কুন্তী বসুদেৱৰ ভনীয়েক'— 'সঁচা' নে 'মিছা' লিখক।

.....

৯.৪ কেইটামান জানিবলগীয়া কথা

(ক) **দ্বাৰকাপুৰী** — শ্ৰীকৃষ্ণৰ ৰাজ্যৰ ৰাজধানী। পুৰাণত দ্বাৰকাক দ্বাৰাৱতী বুলি উল্লেখ আছে। শাস্ত্ৰত উল্লেখ থকা সাতখন মোক্ষদায়ক তীৰ্থস্থানৰ ভিতৰত দ্বাৰকাও এখন।

(খ) **প্ৰভাসতীৰ্থ** — দ্বাৰকাৰ ওচৰত অৱস্থিত এখন প্ৰখ্যাত তীৰ্থস্থানৰ নাম। সোমনাথ মন্দিৰ বা সোমতীৰ্থ প্ৰভাসতীৰ্থতে অৱস্থিত বুলি শাস্ত্ৰত পোৱা যায়।

(গ) **সৰস্বতী নদী** — বৰ্তমান অদৃশ্যভাৱে প্ৰৱাহিত হৈ থকা গংগা আৰু যমুনাৰ লগত প্ৰয়াগত মিলিত হোৱা এখনি নৈ।

(ঘ) **উদ্ধৱ** — যদুবংশীয় এজন লোক। শ্ৰীকৃষ্ণৰ অতি প্ৰিয় সখি। যদুবংশ ধ্বংস হোৱা উপক্ৰম দেখি তেওঁ শ্ৰীকৃষ্ণৰ পৰামৰ্শমতে বদৰিকাশ্ৰমলৈ যাত্ৰা কৰে তাতে তেওঁ তপস্যা কৰিবলৈ লয়।

(ঙ) **উগ্ৰসেন** — মথুৰাৰ ৰজা। পুত্ৰ কংসই তেওঁক সিংহাসনচ্যুত কৰি নিজে ৰজা হৈছিল।

শেষত শ্ৰীকৃষ্ণই কংসক বধ কৰি উগ্ৰসেনক পুনৰ ৰজা পাতে। উগ্ৰসেনৰ ৯জন পুত্ৰ আৰু পাঁচগৰাকী কন্যা।

(চ) **ৰুক্মিণী** — বিদৰ্ভ-ৰাজ্যৰ ৰজা ভীষ্মকৰ কন্যা। ককায়েক ৰুক্মবীৰে ৰুক্মিণীক শিশুপাললৈ বিয়া দিয়াৰ কাৰণে স্থিৰ কৰে। কিন্তু ৰুক্মিণীয়ে সৰুৰেপৰা শ্ৰীকৃষ্ণকে মনতে স্বামী-বৰণ কৰি থৈছিল। বিবাহৰ আগদিনা অম্বিকাদেৱীৰ মন্দিৰলৈ আহোতে শ্ৰীকৃষ্ণই ৰুক্মিণীক হৰণ কৰে। এই কাৰ্যত বাধা দিবলৈ গৈ জৰাসন্ধ, শিশুপাল, ৰুক্মবীৰ আদি শ্ৰীকৃষ্ণৰ হাতত পৰাস্ত হয়। দ্বাৰকালৈ লৈ গৈ শ্ৰীকৃষ্ণই ৰুক্মিণীক বিধিমতে বিবাহ কৰে।

(ছ) **সাত্যকি** — বৃষ্ণি-বংশীয় সত্যকৰ পুত্ৰ। যুযুধান, শৈনেয় আদি তেওঁৰ প্ৰধান নাম। শ্ৰীকৃষ্ণৰ ৰথৰ সাৰথি। অৰ্জুনৰ ওচৰত সাত্যকিয়ে অস্ত্ৰ-বিদ্যা শিকে। কুৰুক্ষেত্ৰ যুদ্ধত পাণ্ডৱৰ পক্ষে যুদ্ধত অংশগ্ৰহণ কৰে।

(জ) **শূৰ/শূৰসেন** — যদুবংশীয় নৰপতি এগৰাকী হ'ল দেৱমীঢুস। এই গৰাকী নৰপতিৰ অসিকী নামৰ পত্নীৰ গৰ্ভত শূৰৰ জন্ম হয়। শূৰৰ অন্যতমা পত্নী মাৰিষাৰ গৰ্ভত বসুদেৱ, দেৱভাগ, দেবশ্ৰৱা, আনক, সৃঞ্জয়, শ্যামক, কঙ্ক, শমীক, বৎসক আৰু বক নামেৰে দশ পুত্ৰ আৰু পাঁচগৰাকী কন্যা ক্ৰমে পৃথা, পৃথুকীৰ্ত্তি, শ্ৰুতদেৱা, শ্ৰুতশ্ৰবা আৰু ৰাজাধিদেৱীৰ জন্ম হয়। ৰজা শূৰে কন্যা পৃথাক কুন্তীভোজক (পূৰ্ব প্ৰতিশ্ৰুতি অনুসৰি) দান কৰে। কুন্তীভোজে পৃথাক নিজ কন্যাৰ দৰে তুলি-তালি ডাঙৰ-দীঘল কৰে। তেতিয়াৰ পৰা পৃথাৰ নাম কুন্তী হয়।

(ঝ) **প্ৰদ্যুম্ন** — শ্ৰীকৃষ্ণৰ অন্যতমা পত্নী ৰুক্মিনীৰ গৰ্ভত প্ৰদ্যুম্নৰ জন্ম হয়। প্ৰদ্যুম্ন আৰু বৈদৰ্ভিৰ পুত্ৰ হ'ল অনিৰুদ্ধ।

(ঞ) **সাম্ব** — শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু জাম্ববতীৰ পুত্ৰ।

(ট) **গুহ** — দেৱসেনাপতি কাৰ্ত্তিকেয়ৰ অন্য নাম।

(ঠ) **শ্বফল্কপুত্ৰ** — শ্বফল্কপুত্ৰ হ'ল অক্ৰূৰ। যদুবংশীয় ধৰ্মাত্মা নৃপতি শ্বফল্ক আৰু কাশীৰাজ কন্যা গান্দিনীৰ গৰ্ভত অক্ৰূৰৰ জন্ম হয়।

৯.৫ শব্দাৰ্থ

গজাহ্বয়	=	হস্তিনাপুৰ
পুণ্যচিকীৰ্ষয়োঃ	=	পুণ্য অৰ্জনৰ ইচ্ছা কৰি
অপঙ্ক	=	পঙ্কহীন
গাম্	=	পৃথিৱী
মেধ্যবিবিক্তবৃত্তি	=	বিভিন্ন পবিত্ৰ ব্ৰত পালন
অৱধূতবেষ	=	তাপসজনোচিত বেশ লোৱা। সাংসাৰিক সংসৰ্গ ত্যাগ কৰা জনক অৱধূত বুলি কোৱা হয়।
বেণু	=	বাঁহ

সংস্পৰ্ধা	=	পৰস্পৰ হিংসা
তুষ্ণীম্	=	মনে মনে থকা
অতিব্ৰজ্য	=	অতিক্ৰম কৰা
ঋদ্ধম্	=	সমৃদ্ধিশালী
ভদ্ৰম্	=	কুশলবাৰ্তা
ভাম	=	পূজনীয়
স্বসৃ	=	ভগিনী
ৰূথাধিপতি	=	যাদৱ সেনাপতি
স্মৰ	=	কামদেৱ
সদৃক্ষ	=	সমতুল্য
ব্ৰতাচ্যা	=	ব্ৰতবৰায়ণা
পাংসু	=	ধূলি
যুযুধান	=	সাত্যকিৰ এটা নাম

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰৰ অৰ্থ লিখক।

অপঙ্ক, বেণু, ঋদ্ধম্, ভাম, স্বসৃ, স্মৰ, পাংসু, যুযুধান।

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ প্ৰভাসতীৰ্থ ক'ত অৱস্থিত?

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ উগ্ৰসেন ক'ৰ ৰজা আছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ ৰুক্মিণীৰ পিতৃ কোন?

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ সাম্বৰ পিতৃ-মাতৃৰ নাম লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং ১০ ঃ কাৰ্ত্তিকেয়ৰ অন্য এটা নাম লিখক।

.....

৯.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টোত আমি নিম্নলিখিত বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলো ঃ

- শ্ৰীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ ১৭ নং শ্লোকৰ পৰা ৩৩ নং শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিলে।
- শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ জানিব পাৰিলে।
- শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ জানিব পাৰিলে।
- কিছুমান উল্লেখযোগ্য স্থান, ঋষি-মুনিৰ বিষয়ে অৱগত হ'ল।
- শ্লোকত থকা কঠিন শব্দবোৰৰ অসমীয়া অর্থ জানিব পাৰিলে।

৯.৭ অধিক জানিবলৈ

১) পোদ্দাৰ, হনুমানপ্ৰসাদ (২০১৫); শ্ৰীমদ্ভাগৱত-মহাপুৰাণ, গোৰক্ষপুৰ, গীতাপ্ৰেস।

২) বিদ্যালঙ্কাৰ, শশিভূষণ (২০০৭); পৌৰাণিক অভিধান, কলকাতা-৬, সদেশ, ১০১ বি, বিবেকানন্দ ৰোড।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

৩) Joshi, K. L. (2011) ed. : *Srimadbhagavat-mahapuranam*, Delhi : Parimal Publication.

৯.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অনু + আক্ৰমৎ

তাৱৎ + শশাস

ত্ৰিতস্য + উশনস

যৎ + শ্ৰাদ্ধদেৱস্য

যৎ + দৰ্শনাৎ

তত্ৰ + উদ্ধৱং

সুহৃৎ + নঃ

পিতৃবৎ + দদাতি

কচ্চিৎ + দদাতি

স্বস্তি + এনম্ + ইৱ

কচ্চিৎ + শিৱং

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জ্যেষ্ঠ ভ্ৰাতৃ ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ সন্মুখত দুৰ্যোধন আৰু অনুজসকলে বিদুৰক অপমান কৰা বাবে বিদুৰ হস্তিনাপুৰ এৰি গুচি গৈছিল।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্ৰভাসতীৰ্থত।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হয়।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ পঙ্কহীন, বাঁহ, সমৃদ্ধিশালী, পূজনীয়, ভগিনী, কামদেৱ, ধূলি, সাত্যকিৰ এটা নাম।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দ্বাৰকাপুৰীত।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মথুৰা।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভীষ্মক।

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু জাম্বৱতী।

১০ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ গুহ।

৯.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন (৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰৰ বিসন্ধি কৰক।

স্ৱৈৱৱধূতবেষ, দগ্ধমথানুশোচন্,

কৃষ্ণমনুস্মৰন্তি, কিলাৱতীৰ্ণৌ

ভগৱতো২ভিলেভে, যতিভির্দূৰাপাম্

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ চমুটোকা লিখক।

প্ৰভাস তীৰ্থ, উগ্ৰসেন, ৰুক্মিণী, সাত্যকি।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০ শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ (১৭-২৬) লৈ শ্লোকসমূহৰ সাৰাংশ লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১০ ঃ শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ (৩৪-৪৫ নং) শ্লোকসমূহ আৰু দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ প্ৰথম পাঁচটা শ্লোকৰ আলোচনা

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য

১০.২ পৰিচয়

১০.৩ শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

১০.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ

১০.৩.২ শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

১০.৪ কেইটামান জানিবলগীয়া কথা

১০.৫ শব্দাৰ্থ

১০.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১০.৭ অধিক জানিবলৈ

১০.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১০.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি -

- শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ ৩৪ নং শ্লোকৰ পৰা ৪৫ নং শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব। দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ প্ৰথম পাঁচটা শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠো অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব
- শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ আৰু অসমীয়া অনুবাদৰ লগতো পৰিচিত হ'ব পাৰিব
- শ্লোকসমূহত উল্লিখিত কিছুমান উল্লেখযোগ্য স্থান, ঋষিমুনি আদিৰ চমু পৰিচয় লাভ কৰিব
- শ্লোকত থকা কঠিন শব্দবোৰৰ অসমীয়া অর্থ জানিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়ত আপুনি শ্রীমদ্‌ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ ১৭ নং শ্লোকৰ পৰা ৩৩ নং শ্লোকৰ সংস্কৃত পাঠ, পদৰ অন্বয়, অসমীয়া অনুবাদ আদিৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে। এই অধ্যায়ত আপুনি তৃতীয় স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ ৩৪ নং শ্লোকৰ পৰা ৪৫ নং শ্লোকলৈ আৰু দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ প্ৰথম পাঁচটা শ্লোকৰ (সৰ্বমুঠ সোতৰটা) সংস্কৃত পাঠ পঢ়িবলৈ পাব।

লগতে কঠিন শব্দসমূহৰ বিসন্ধি, শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ, অসমীয়া অনুবাদ, শব্দাৰ্থ আৰু গুৰুত্বপূৰ্ণ শব্দবোৰৰ চমু পৰিচয় আপুনি জানিব পাৰিব। মহামতি বিদুৰে উদ্ধৱক যদুবংশীয় পৰিচিত লোকসকলৰ কুশল বাৰ্তা সোধা তথা যুধিষ্ঠিৰ, ভীম, অৰ্জুন, নকুল, সহদেৱ, মাতৃ কুন্তী আদি বিভিন্নজনৰ বতৰা জানিবলৈ আগ্ৰহেৰে সোধা প্ৰশ্ন আৰু উদ্ধৱৰ প্ৰত্যুত্তৰ শ্লোকসমূহত বৰ্ণনা কৰা আছে।

দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ আৰম্ভণিতে উদ্ধৱৰ আৱেগ-জৰ্জৰিত মনৰ স্থিতি বৰ্ণনা কৰা আছে। এই অধ্যায়টিত আপুনি এই সকলোখিনিৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব।

১০.৩ শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ

এই অংশত আপুনি শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠৰ লগতে কঠিন শব্দসমূহৰ বিসন্ধি জানিব পাৰিব। বিসন্ধি জানিলে আপোনাৰ শ্লোকসমূহ অধ্যয়ন কৰাত যথেষ্ট সুবিধা হ'ব।

অপিস্বিদাস্তে ভগৱান্ সুখং বো
যঃ সাত্বতাং কামদুঘোঽনিৰুদ্ধঃ।
যমামনন্তি স্ম হ শব্দযোনিং
মনোময়ং সত্ত্বতুৰীয়তত্ত্বম্।। ৩৪।।

বিসন্ধি — অপিস্বিদাস্তে = অপিস্বিৎ + আস্তে
কামদুঘোঽনিৰুদ্ধঃ = কামদুঘঃ + অনিৰুদ্ধঃ
যমামনন্তি = যম্ + আমনন্তি

অপিস্বিদন্যে চ নিজাত্মদৈৱ
মনন্যাবৃত্ত্যা সমনুব্ৰতা যে।
হৃদীকসত্যাত্মজচাৰুদেষ্ণ
গদাদয়ঃ স্বস্তি চৰন্তি সৌম্য।। ৩৫।।

বিসন্ধি — অপিস্বিদন্যে = অপিস্বিৎ + অন্যে
নিজাত্মদৈৱমনন্যাবৃত্ত্যা = নিজাত্মদ + এৱম্ + অনন্যাবৃত্ত্যা

অপি স্বদোৰ্ভ্যাং বিজয়াচ্যুতাভ্যাং
ধৰ্মেণ ধৰ্মঃ পৰিপাতি সেতুম্।
দুৰ্যোধনোঽতপ্যত যৎ সভায়াং
সাম্ৰাজ্যলক্ষ্ম্যা বিজয়ানুবৃত্ত্যা।। ৩৬।।

বিসন্ধি — দুৰ্যোধনোঽতপ্যত = দুৰ্যোধনঃ + অতপ্যত।

কিং বা কৃতাঘেষ্ৱঘমত্যমৰ্ষী
ভীমোঽহিবদ্দীৰ্ঘতমং ব্যমুঞ্চৎ।
যস্যাঙিঘপাতং ৰণভূৰ্ন সেহে
মাৰ্গং গদায়াশ্চৰতো বিচিত্ৰম্।। ৩৭।।

বিসন্ধি — কৃতাঘেষ্ৱঘত্যমর্ষী = কৃতাঘেষু + অঘত্যমর্ষী

ভীমো২হিবদ্দীর্ঘতমং = ভীমঃ + অহিবৎ + দীর্ঘতমং

যস্যাঙিঘপাতং = যস্য + অঙিঘপাতং

ৱণর্ভূন = ৱণভূঃ + ন

গদায়াশ্চৱতো = গদায়াঃ + চৱতো

কচ্চিদ্‌যশোধা ৱথযূথপানাং

গাণ্ডীবধন্বোপৱতাৰিৱাস্তে।

অলক্ষিতো যচ্ছৱকূটগূঢ়োঃ

মায়াকিৱাতো গিৰিশস্তুতোষ।। ৩৮।।

বিসন্ধি — গাণ্ডীবধন্বোপৱতাৰিৱাস্তে = গাণ্ডীৱধন্বা + উপতাৰিঃ + আস্তে

যচ্ছৱকূটগূঢ়োঃ = যৎ + শৱকূটগূঢ়ঃ

গিৰিশস্তুতোষ = গিৰিশঃ + তুতোষ

যমাবুতস্বিত্তনয়ৌ পৃথায়াঃ

পার্থৈর্বৃতৌ পক্ষ্মাভিৱক্ষিণীৱ।

ৱেমাত উদ্দায় মৃধে স্বৰিক্‌থং

পৱাৎ সুপর্ণাবিব বজ্রিবক্ত্রাৎ।। ৩৯।।

বিসন্ধি — যমাবুতস্বিত্তনয়ৌ = যম্‌ + আবুতস্বিত্‌ + তনয়ৌ

পার্থৈর্বৃতৌ = পার্থৈঃ + বৃতৌ

সুপর্ণাবিব = সুপর্ণৌ + ইব

অহো পৃথা২পি ধ্রিয়তে২র্ভকার্থে

ৱাজর্ষিবর্যেণ বিনাপি তেন।

যস্ত্ৱেকবীৱো২ধিৱথো বিজিগ্যে

ধনুর্দ্বিতীয়ঃ কুকুভশ্চতস্রঃ।। ৪০।।

বিসন্ধি — পৃথা২পি = পৃথাঃ + অপি

ধ্রিয়তে২র্ভকার্থে = ধ্রিয়তে + অর্ভক + অর্থে

যস্ত্ৱেকবীৱো২ধিৱথো = যঃ + তু + একবীৱঃ + অধিৱথঃ

ধনুর্দ্বিতীয়ঃ = ধনুঃ + দ্বিতীয়ঃ

কুকুভশ্চতস্রঃ = কুকুভঃ + চতস্রঃ

সৌম্যানুশোচে তমধঃ পতন্তং

ভ্রাত্রে পৱেতায় বিদুদ্রুহে যঃ।

নির্যাপিতো যেন সুহৃৎ স্বপুর্যা

অহং স্বপুত্রান্‌ সমনুব্রতেন।। ৪১।।

বিসন্ধি — সৌম্যানুশোচে = সৌম্য + অনুশোচে

সমনুব্রতেন = সম + অনুব্রতেন

সো২হং হৰের্মর্ত্যবিড়ম্বনেন
দৃশো নৃণাং চালয়তো বিধাতুঃ।
নান্যোপলক্ষ্যঃ পদবীং প্রসাদা
চ্চৰামি পশ্যন্ গতবিষ্ময়ো২ত্র ।। ৪২।।

বিসন্ধি — সো২হং = সঃ + অহং

হৰের্মর্ত্যবিড়ম্বনেন = হৰেঃ + মর্ত্যবিড়ম্বনেন

নান্যোপলক্ষ্যঃ = ন + অন্য + উপলক্ষ্য

গতবিষ্ময়ো২ত্র = গতবিষ্ময়ঃ + অত্র

নূনং নৃপাণাং ত্রিমদোৎপথানাং
মহীং মুহুশ্চালয়তাং চমূভিঃ
বধাৎ প্রপন্নার্তিজিহীর্ষয়েশো
২পুপৈক্ষতাঘং ভগৱান্ কুৰূণাম্।। ৪৩।।

বিসন্ধি — মুহুশ্চালয়তাং = মুহুঃ + চালয়তাং

প্রপন্নার্তিজিহীর্ষয়েশো২প্যুপৈক্ষতাঘং = প্রপন্ন + আর্তিজিহীর্ষয়া + ইশঃ + অপি + উপৈক্ষত + অঘং।

অজস্য জন্মোৎপথনাশনায়
কর্মাণ্যকর্তুর্গ্রহণায় পুং সাম্।
নন্বন্যথা কো২র্হতি দেহযোগং
পৰো গুণানামুত কর্মতন্ত্রম্।। ৪৪।।

বিসন্ধি — কর্মাণ্যকর্তুর্গ্রহণায় = কর্মাণি + অকর্তুঃ + গ্রহণায়

নন্বন্যথা = ননু + অন্যথা

কো২র্হতি = কঃ + অর্হতি

গুণানামুত = গুণানাম্ + উত

তস্য প্রপন্নাখিললোকপালা
মৱস্থিতামনুশাসনে স্বে।
অর্থায় জাতস্য যদুস্বজস্য
বার্তাং সখে কীর্তয় তীর্থকীর্তেঃ ।। ৪৫।।

বিসন্ধি — প্রপন্নাখিললোকপালামৱস্থিতামনুশাসনে = প্রপন্ন + অখিললোকপালাম্ + অৱস্থিতাম্ + অনুশাসনে।

যদুষ্বজস্য = যদুষু + অজস্য

দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ প্ৰথম পাঁচোটা শ্লোক

ইতি ভাগৱতঃ পৃষ্টঃ ক্ষত্রা বার্তাং প্রিয়াশ্রয়াম্।

প্রতিবক্তুং ন চোৎসেহ ঔৎকণ্ঠ্যাৎ স্মাৰিতেশ্বৰঃ ।। ১।।

বিসন্ধি — প্রিয়াশ্রয়াম্ = প্রিয় + আশ্রয়াম্

যঃ পঞ্চহায়নো মাত্রা প্রাতৰাশায় যাচিতঃ।

তন্নৈচ্ছদ্রচয়ন্ যস্য সপর্যাং বাললীলয়া।। ২।।

বিসন্ধি — তন্নৈচ্ছদ্রচয়ন্ = তৎ + ন + ঐচ্ছৎ + ৰচয়ন্

সঃ কথং সেৱয়া তস্য কালেন জৰসং গতঃ।

পৃষ্টো বার্তাং প্রতিব্রূয়াদ্ভর্তুঃ পাদাবনুস্মৰন্।। ৩।।

বিসন্ধি — প্রতিব্রূয়াদ্ভর্তুঃ = প্রতিব্রূয়াৎ + ভর্তুঃ

পাদাবনুস্মৰন্= পাদৌ + অনুস্মৰন্

স মুহূর্তমভূত্তূষ্ণীং কৃষ্ণাঙ্ঘ্রিসুধয়া ভৃশম্।

তীব্রেণ ভক্তিযোগেন নিমগ্নঃ সাধু নির্বৃতঃ।। ৪।।

বিসন্ধি — মুহূর্তমভূত্তূষ্ণীং = মুহূর্তম্ + অভূৎ + তূষ্ণীং

কৃষ্ণাঙ্ঘ্রিসুধয়া = কৃষ্ণ + অঙ্ঘ্রিসুধয়া

পুলকোদ্ভিন্নসর্বাঙ্গো মুঞ্চন্মীলদ্‌দৃশা শুচঃ।

পূর্ণার্থো লক্ষিতস্তেন স্নেহপ্রসৰসং প্লুতঃ।। ৫।।

বিসন্ধি — পুলকোদ্ভিন্নসর্বাঙ্গো = পুলক + উদ্ভিন্নসর্বাঙ্গো।

১০.৩.১ শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ

অপিস্বিদ্ যঃ সাত্বতাং কামদুঘ্, শব্দযোনিং হ যম্ আমনন্তি স্ম, সত্ত্বতুৰীয়তত্ত্বম্ মনোময়ম্, বঃ ভগৱান, অনিৰুদ্ধঃ সুখম্ আস্তে? ।।৩৪।।

সৌম্য। অপিস্বিদ্ হৃদীক্, সত্যাত্মজ চাৰুদেষ্ণ, গদাদয়ঃ চ অন্যে যে নিজাত্মদ এবম্ অনন্যাবৃত্ত্যা সমনুব্রতা স্বস্তি?।। ৩৫।।

যৎ সভায়াং বিজয়ানুবৃত্ত্যা সাম্রাজ্যলক্ষ্ম্যা দুর্যোধনঃ অতপ্যত, ধর্মঃ স্বদোর্ভ্যাং বিজয়-অচ্যুতভ্যাং ধর্মেণ পৰিপাতি সেতুম্ অপি? ।। ৩৬।।

কৃত অঘেষু অঘম্ অত্যমর্ষী ভীমঃ অহিবৎ দীর্ঘতমং ব্যমুঞ্চৎ কিং বা? যস্য গদায়াঃ চৰতঃ বিচিত্রং মার্গং অঙ্ঘিপাতং ৰণভূঃ ন সেহে।। ৩৭।।

ৰথযূথপানাং যশোধা, গাণ্ডীৱধন্বা, উপৰত অৰি, যৎ শৰকূটগূঢ় গিৰিশঃ তুতোষ, মায়াকিৰাতঃ অলক্ষিতঃ আস্তে?।। ৩৮।।

পক্ষ্মাভিঃ অক্ষিণী ইব পার্থৈঃ পৃথায়াঃ তনয়ৌ যমৌ বৃতৌ উতস্বিৎ? বজ্রি বক্ত্রাৎ সুপর্ণৌ ইব মৃধে পৰাৎ স্বৰিক্‌থং উদ্দায় ৰেমাত? ।। ৩৯।।

অহো! পৃথা অপি অর্ভকার্থে প্রিয়তে, ৰাজর্ষিবর্যেণ বিনা অপি তেন, অধিৰথঃ তু একবীৰঃ, যঃ ধনুঃ দ্বিতীয়ঃ চতস্রঃ কুকুভঃ বিজিগ্যে ।। ৪০।।

সৌম্য! অধঃ পতন্তং তম্ অনুশোচে, যঃ পৰেতায় ভ্রাত্রে বিদুদ্রুহে, যেন স্বপুত্রান্

সমনুব্ৰতেন সুহৃদ্ অহং স্বপূৰ্যা নিৰ্যাপিতঃ।। ৪১।।

অত্ৰ গতবিস্ময়ঃ, বিধাতুঃ হৰেঃ মৰ্ত্যবিড়ম্বনেন নৃণাং দৃশঃ চালয়তঃ, (তস্য) প্ৰসাদাৎ ন অন্য উপলক্ষ্যঃ পশ্যন্ অহং চৰামি।। ৪২।।

ত্ৰিমদোৎপথানাং চমূভিঃ মহীং মুহুঃ চালয়তাং নৃপাণাং (চ বিনাশায়) নূনং প্ৰপন্ন আৰ্তিজিহীৰ্ষয়া ঈশঃ বধাৎ ভগৱান্ কুৰুণাম্ অঘং উপৈক্ষত।। ৪৩।।

উৎপথনাশনায় পুংসাং কৰ্মণি গ্ৰহণায় (চ) অজস্য জন্মঃ অকৰ্তুঃ (চ)। ননু অন্যথা গুণানাম্ উত দেহযোগং কৰ্মতন্ত্ৰং পৰঃ কঃ অৰ্হতি? ।। ৪৪।।

সখে! অজস্য স্বে অনুশাসনে অৱস্থিতানাং প্ৰপন্ন অখিল লোকপানাং অৰ্থায় যদুষু জাতস্য তস্য তীৰ্থকীৰ্তেঃ বাৰ্তাং কীৰ্তয়।। ৪৫।।

দ্বিতীয় অধ্যায়

শ্ৰীশুক উবাচ

ক্ষত্ৰা প্ৰিয়াশ্ৰয়াং ভাগৱতঃ বাৰ্তাং পৃষ্টঃ ইতি, স্মাৰিত ঈশ্বৰঃ ঔৎকণ্ঠ্যাৎ ন চ প্ৰতিবক্তুং উৎসেহ।। ১।।

যঃ পঞ্চহায়নঃ বাললীলয়া যস্য সপৰ্যাং ৰচয়ন্, মাত্ৰা প্ৰাতৰাশায় যাচিতঃ, তৎ ন ইচ্ছৎ।। ২।।

তস্য সেৱয়া কালেন জৰসং গতঃ, বাৰ্তাং পৃষ্টঃ ভৰ্তুঃ পাদৌ অনুস্মৰন্ সঃ কথং প্ৰতিব্ৰূয়াৎ।। ৩।।

সঃ কৃষ্ণ অঙ্ঘ্ৰিসুধয়া ভৃশং মুহূৰ্তং তূষ্ণীম্ অভূৎ, তীব্ৰেণ ভক্তিযোগেন নিমগ্নঃ সাধু নিৰ্বৃতঃ।। ৪।।

(তস্য) সৰ্বাঙ্গঃ পুলকোদ্ভিন্নঃ, শুচঃ মীলদ্ দৃশা মুঞ্চন্, স্নেহপ্ৰসৰসংপ্লুতঃ তেন লক্ষিতঃ পূৰ্ণাথঃ।। ৫।।

১০.৩.২ শ্লোকসমূহৰ অসমীয়া অনুবাদ

যিজন ভক্তসকলৰ অভীষ্ট ফলদাতা, বেদৰূপ শব্দব্ৰহ্মৰ প্ৰকাশক আৰু অন্তঃকৰণ চতুষ্টয়ৰ চতুৰ্থঅংশৰ অধিষ্ঠাতা বুলি শাস্ত্ৰত উল্লেখ আছে, সেই ভগৱান অনিৰুদ্ধ ভালে আছেনে?।। ৩৪।।

হে সৌম্য ! হৃদীক, সত্যভামাৰ পুত্ৰ চাৰুদেষ্ণ আৰু গদ প্ৰভৃতি অন্যান্য লোকসকল, যি সকলে একাগ্ৰচিত্তে দেহ আৰু আত্মাৰ অধিদেৱতাস্বৰূপ শ্ৰীকৃষ্ণৰ অনুৱৰ্তন কৰে, তেওঁলোকৰ কুশল নে?।। ৩৫।।

যিজনৰ বিজয়ৰ জৰিয়তে লাভ কৰা সাম্ৰাজ্য লক্ষ্মী দেখি ৰাজসভাত দুৰ্যোধন পৰিতপ্ত হৈছিল, সেই ধৰ্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ নিজৰ দুই বাহুস্বৰূপ অৰ্জুন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ সহায়ত ধৰ্মপথত থাকি ধৰ্মৰক্ষা কৰিব পাৰিছেনে?।। ৩৬।।

অপৰাধীসকলৰ প্ৰতি অত্যন্ত অসহিষ্ণু ভীমে সৰ্পৰ দৰে দীৰ্ঘদিন ধৰি ৰখা

ক্ৰোধ পৰিহাৰ কৰিছেনে? গদাযুদ্ধৰ সময়ত তেওঁ যেতিয়া নতুন নতুন কৌশল অৱলম্বন কৰে তেতিয়া তেওঁৰ পদাঘাত ৰণভূমিয়ে সহ্য কৰিব নোৱাৰে।। ৩৭।।

আত্মগোপনৰ সময়ছোৱাত কিৰাত বেশধাৰী মহাদেৱ যাৰ শৰজালত আচ্ছন্ন হৈ প্ৰসন্ন (সন্তুষ্ট) হৈছিল, যাৰ সকলো শত্ৰু নাশ হৈছে, সেই ৰথী তথা যুথপতিৰ গৌৰৱবৰ্ধনকাৰী, গাণ্ডীৱধাৰী অৰ্জুন কুশলে আছেনে?।। ৩৮।।

চকুৰ পতাই যেনেদৰে চকুযুৰিক ৰক্ষা কৰে তেনেদৰে পৃথাৰ পুত্ৰ যুধিষ্ঠিৰ আদিয়ে যাক ৰক্ষা কৰে তেওঁলোক দুয়ো (নকুল আৰু সহদেৱ)ৰে কুশল নে? গৰুড়ে যেনেদৰে ইন্দ্ৰৰ মুখৰ পৰা অমৃত কাঢ়ি আনিছিল, তেনেদৰে শত্ৰুপক্ষৰ পৰা নিজৰ পৈতৃক ৰাজ্য কাঢ়ি আনি আনন্দ কৰিছেনে?।। ৩৯।।

হায়! কুন্তীয়ে ৰাজৰ্ষিশ্ৰেষ্ঠ পাণ্ডুৰ বিয়োগত মৃতপ্ৰায় হৈও কেৱল তেওঁৰ পুত্ৰসৱৰ বাবেই জীয়াই আছে। ৰথিশ্ৰেষ্ঠ (মহাৰাজ পাণ্ডু) এনেকুৱা অদ্বিতীয় এজন বীৰ আছিল যিজনে এখন মাত্ৰ ধনুৰেই চতুৰ্দিক জয় কৰিছিল।। ৪০।।

হে সৌম্য! যিজনে পৰলোকগত কনিষ্ঠ ভ্ৰাতা (পাণ্ডু)ৰ প্ৰতি শত্ৰুতা আচৰণ কৰিছে আৰু সদায়ে নিজ পুত্ৰসকলৰ মতে অনুসৰি তেওঁলোকৰ হিতাকাংক্ষী মোক নগৰীৰ পৰা বহিস্কাৰ কৰিছে— সেই অধঃপতিত তেওঁৰ প্ৰতি মোৰ দুঃখ হয়।। ৪১।।

ইয়াৰ কাৰণে (মোৰ মনত) কোনো আশ্চৰ্য্যবোধ নাই। জগতবিধাতা শ্ৰীকৃষ্ণই মনুষ্যলীলা কৰি মানুহৰ মনক চলাই আছে, তেওঁৰ অনুগ্ৰহত মই আনৰ অলক্ষিতে, তেওঁৰ মহিমা বুজিব পাৰি আনন্দ মনেৰে ভ্ৰমণ কৰি আছো।। ৪২।।

ত্ৰিমদ অৰ্থাৎ ধন, জন আৰু বিদ্যাৰ গৌৰৱত উন্মত্ত আৰু সৈন্যৰ গৰ্বেৰে গৰ্ৱিত হৈ বাৰে বাৰে পৃথিৱী নিপীড়ন কৰা ৰজাসকলক একেলগে বিনাশ কৰাৰ বাবেই তেওঁ (শ্ৰীকৃষ্ণই) দুৰ্যোধনাদি কৌৰৱসকলৰ অপৰাধ সহ্য কৰি আহিছে।। ৪৩।।

দুষ্টক দমন আৰু জীৱকুলক তেওঁৰ প্ৰতি আকৃষ্ট কৰি শুভ কৰ্মত মনোনিৱেশ কৰাৰ কাৰণেই তেওঁ (শ্ৰীকৃষ্ণ) জন্মৰহিত হৈও জন্মগ্ৰহণ কৰিছে। নহ'লে ত্ৰিগুণাতীত অৱস্থাত থকা কোনো মুক্ত জীৱই কৰ্মাধীন দেহ ধাৰণ নকৰে।। ৪৪।।

হে বন্ধু! জন্মৰহিত হৈও যিজনে শৰণাগত লোকসকলক আৰু শৰণাগতসকলৰ কল্যাণ সাধনৰ বাবে যদুকুলত জন্মগ্ৰহণ কৰিছে, সেই তীৰ্থকীতি (শ্ৰীহৰি)ৰ লীলা বৰ্ণনা কৰক।। ৪৫।।

দ্বিতীয় অধ্যায়

শ্ৰীশুকদেৱে কৈছিল—

বিদুৰে যেতিয়া (উদ্ধৱক) তেওঁৰ প্ৰিয় শ্ৰীকৃষ্ণৰ খবৰ সুধিলে, তেতিয়া উদ্ধৱৰ মনত ভগৱানৰ স্মৃতি জাগি উঠিল, ভাৱৰ আতিশয্যত তেওঁ কোনো উত্তৰ দিবলৈ সমৰ্থ নহ'ল।। ১।।

পাঁচ বছৰ বয়সতেই তেওঁ (উদ্ধৱে) বাল্যক্ৰীড়াত শ্ৰীকৃষ্ণৰ মূৰ্তি নিৰ্মাণ কৰি

তেওঁৰ পূজা সেৱাত এনেদৰে নিমজ্জিত হৈছিল যে মাকে প্ৰাতভোজনৰ বাবে মাতি থাকিলেও তেওঁ সেয়া এৰি যোৱা নাছিল।। ২।।

(এতিয়া তো) তেওঁ বহুদিন ধৰি শ্ৰীকৃষ্ণৰ পূজা-সেঁৱাত ব্যস্ত হৈ বৃদ্ধাৱস্থা প্ৰাপ্ত হৈছে, (গতিকে) বিদুৰৰ প্ৰশ্নত প্ৰভুৰ চৰণযুগলৰ কথা স্মৰণ কৰি কেনেদৰে উত্তৰ দিব পাৰিব?।। ৩।।

শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰণযুগলৰ স্মৃতি-সুধাত আপ্লুত হৈ বহু সময় তেওঁ কোনো কথাই ক'ব নোৱাৰিলে। অতিশয় ভক্তিভাৱত সেই সুধাত মগ্ন হৈ আনন্দ সাগৰত ডুব গ'ল ।। ৪।।

তেওঁৰ সৰ্বাঙ্গ ৰোমাঞ্চিত হৈ উঠিল, মুদিত নয়ন প্ৰেমৰ অশ্ৰুধাৰাত সিক্ত হ'ল। উদ্ধৱক এইদৰে প্ৰেমৰ সাগৰত নিমজ্জিত হোৱা দেখি বিদুৰৰ জন্ম সাৰ্থক হোৱা যেন লাগিল।। ৫।।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰ বিসন্ধি কৰক।

ধনুৰ্দ্বিতীয়, সমনুব্ৰতেন, সোঽহং, অপিস্বিদন্যে, ৰণৰ্ভূন, সুপৰ্ণাবিৱ, কোঽৰ্হতি, পাদৱনুস্মৰন্।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ চাৰুদেষ্ণৰ মাতৃ কোন আছিল?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ অন্তঃকৰণৰ চাৰিটা অংশ কি কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ 'ত্ৰিমদ' শব্দটোৰ অৰ্থ লিখক।

.....

.....

১০.৪ কেইটামান জানিবলগীয়া কথা

(ক) **চাৰুদেষ্ণ** — শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু ৰুক্মিণীৰ দহজন পুত্ৰৰ ভিতৰত এজন

(খ) **গৰুড়** — এটা প্ৰকাণ্ড পক্ষী। ভগৱান বিষ্ণুৰ বাহন। পিতৃ হ'ল কশ্যপ মুনি আৰু মাতৃ হ'ল দক্ষ-কন্যা বিনতা সতিনী কদ্ৰুৰে বিনতাক দাসী কৰি ৰাখিছিল। মাতৃৰ দাসত্ব মোচনৰ বাবে গৰুড় স্বৰ্গলৈ গৈ অমৃত পৃথিৱীলৈ আনে। ইন্দ্ৰই কাজিয়া কৰি অমৃত ওভোতাই নিব বিচাৰিছিল যদিও নোৱাৰে। গৰুড়ে ইন্দ্ৰক পৃথিৱীৰ পৰা অমৃত নিব পাৰিব বুলি কয় যদিহে সৰ্পকুল তেওঁৰ ভক্ষ্য হয়। অমৃত পোৱাৰ পিছত সৰ্পকুলে বিনতাক মুক্ত কৰি দিয়ে। কিন্তু

ইন্দ্ৰই অমৃত মনে মনে লৈ যোৱাৰ ফলত অমৃত খাবলৈ নাপায় সৰ্পকুলে অমৃত ভাঙু থোৱা কুশ চেলেকে। তেতিয়াৰ পৰাই সৰ্পবোৰৰ জিভা কাটি দুফাল হয় বুলি কোৱা হয়।

(গ) **ত্ৰিগুণ** — সত্ত্ব, ৰজ আৰু তমক

ত্ৰিগুণ বুলি কোৱা হয়।

(ঘ) **গাণ্ডীৱ** — অৰ্জুনৰ ধনুখনৰ নাম। ব্ৰহ্মাই এই ধনুখন নিৰ্মাণ কৰিছিল বুলি কোৱা হয়। ব্ৰহ্মাৰ পৰা সোমে, সোমৰ পৰা বৰুণে আৰু খাণ্ডৱ-দাহৰ সময়ত অগ্নিৰ কথামতে বৰুণে অৰ্জুনক দিয়ে। পাণ্ডৱৰ মহাপ্ৰস্থানৰ সময়ত অগ্নিৰ কথামতে অৰ্জুনে গাণ্ডীৱ-ধনু জলত নিক্ষেপ কৰে।

(ঙ) **ময়দানৱ** — দিতিৰ পুত্ৰ, বিখ্যাত দানৱ। মন্দোদৰীৰ পিতৃ। দানৱ-সমাজৰ তেওঁ এজন শিল্পী। যুধিষ্ঠিৰৰ ৰাজসূয়-যজ্ঞৰ অপূৰ্ব-সভা তেওঁ নিৰ্মাণ কৰিছিল।

(চ) **দেৱমাতা** — দেৱতাসকলৰ মাতৃ। অদিতি। দক্ষ প্ৰজাপতিৰ ৬০ গৰাকী তনয়াৰ ভিতৰত অদিতি অন্যতমা আৰু ত্ৰয়োদশ কন্যা। কশ্যপ আৰু অদিতিৰ সন্তান হ'ল দ্বাদশ আদিত্য, অষ্টবসু, একাদশ ৰুদ্ৰ আৰু অশ্বিনীকুমাৰদ্বয়।

(ছ) **ত্ৰয়ী** — ঋগ্‌বেদ, সামবেদ আৰু যৰ্জুবেদক একেলগে ত্ৰয়ী বুলি কোৱা হয়।

(জ) **হৃদিক** — যদুবংশীয় স্বয়ংভোজৰ পুত্ৰ। চাৰুদেষ্ণ, গদ - শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু সত্যভামাৰ পুত্ৰ।

(ঝ) **গাণ্ডীৱ** — অৰ্জুনৰ ধনুৰ নাম। এই ধনুখন পূৰ্বে ব্ৰহ্মাই এহেজাৰ বছৰ ৰাখে। তাৰ পিছত ক্ৰমে প্ৰজাপতি, ইন্দ্ৰ, বৰুণ, সোম আৰু অগ্নিয়ে এই ধনু ধাৰণ কৰে। খাণ্ডৱ বন দাহৰ সময়ত অগ্নিয়ে অৰ্জুনক দিয়ে।

(ঞ) **সুপর্ণ** — গৰুড় পক্ষী। বিষ্ণুৰ বাহন আৰু পক্ষীকুলৰ ৰজা। কাশ্যপ আৰু বিনতাৰ পুত্ৰ। সৰ্পবিলাকৰ শত্ৰু।

১০.৫ শব্দাৰ্থ

ইয়াত আপুনি শ্লোকসমূহত থকা কিছুমান টান শব্দৰ অৰ্থৰ লগত পৰিচিত হ'ব।

কামদুধঃ	=	অভীষ্ট ফলদাতা
সত্ত্বতুৰীয়	=	অন্তঃকৰণৰ চাৰিটি অংশৰ এটা হ'ল তুৰীয়। বাকী তিনিটা হ'ল— জাগ্ৰত, স্বপ্ন আৰু সুষুপ্তি
স্বার্দোভ্যাম্‌	=	
বিজয়	=	অৰ্জুন
অচ্যুত	=	শ্ৰীকৃষ্ণ
অঘং	=	পাপ
অঙিঘপাতং	=	পদাঘাত
অহিবৎ	=	সাপৰ দৰে
যশোধা	=	গৌৰৱবৰ্ধনকাৰী

উপৱত	=	নাশ হোৱা
গিৰিশ	=	শিৱ
যম	=	যজা, ইয়াত মাদ্রীপুত্র নকুল আৰু সহদেৱক বুজোৱা হৈছে।
পক্ষ্মাভিঃ	=	চকুৰ পতাৰ দ্বাৰা
স্বৰিক্থং	=	উত্তৰাধিকাৰীসূত্রে পোৱা ধন।
সুপর্ণ	=	গৰুড়
বজ্রিবক্ত্রাৎ	=	ইন্দ্রৰ পৰা
অর্ভক	=	সন্তান
ককুভ	=	দিশ
স্বপুর্যা	=	নিজ নগৰী
সপর্য্যা	=	পূজা সেৱা

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ দেৱমাতা কোন?

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ ইন্দ্রৰ মুখৰ পৰা কোনে অমৃত কাঢ়ি আনিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰৰ অর্থ লিখক।

অঘম্ ; গিৰিশ ; কামদুধ ; অমর্ষী ;
সুপর্ণ ; ককুভ ; স্বপুর্য্য।

১০.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টোত আমি নিম্নলিখিত বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলো ঃ

- শ্লোকসমূহৰ সংস্কৃত পাঠ জানিলে।
- শ্লোকসমূহৰ গদ্যৰূপ আৰু অসমীয়া অনুবাদৰ বিষয়ে জানিলে।
- শ্লোকসমূহত থকা কিছুমান গুৰুত্বপূর্ণ বিষয়ৰ চমু পৰিচয় জানিব পাৰিলে।
- শ্লোকসমূহত থকা কঠিন শব্দসমূহৰ অর্থ সহজভাৱে জানিলে।

১০.৭ অধিক জানিবলৈ

১) পোদ্দাৰ, হনুস্মানপ্ৰসাদ (২০১৫); শ্ৰীমদ্ভাগৱত-মহাপুৰাণ, গোৰক্ষপুৰ, গীতাপ্ৰেস।

২) বিদ্যালঙ্কাৰ, শশিভূষণ (২০০৭); পৌৰাণিক অভিধান, কলকাতা-৬, সদেশ, ১০১ বি, বিবেকানন্দ ৰোড।

৩) Joshi, K. L. (2011) ed. : *Srimadbhagavat-mahapuranam*, Delhi : Parimal Publication.

১০.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অপিস্বিদ্ + অন্যে;

ৰণভূঃ + ন; সুপর্ণৌ + ইৰ; ধনুঃ + দ্বিতীয় ক ঃ + অর্হতি;

পাদৌ + অনুস্মৰন্; সম + অনুব্রতেন সঃ + অহং

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সত্যভামা।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ চিত্ত, অহংকাৰ, বুদ্ধি আৰু মন।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ধন-জন আৰু বিদ্যাৰ গৌৰৱত উন্মত্ত হোৱা।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অদিতি।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ গৰুড়।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অঘম্ — পাপ; গিৰিশ — শিৱ; কামদুধ — অভীষ্ট ফলদাতা; অমর্ষী — অসহিষ্ণু; সুপর্ণ — গৰুড়; ককুভ — দিশ; স্বপুর্য্যা — নিজনগৰী।

১০.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধর্মী প্ৰশ্ন ঃ (৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ তলত দিয়া শব্দবোৰৰ সন্ধি ভাঙি দেখুৱাওক।

ৰণভূর্ণ, যচ্চৰকূটগূঢ়ো, সোঽহং, নন্বন্যথা, যদুষ্বজস্য, নান্যোপলক্ষ্যঃ পাদবনুস্মৰণ,

কৃষ্ণাঙ্ঘ্ৰিসুধয়া, প্ৰতিব্ৰয়াদ্ভুৰ্তুঃ।

(খ) চুটি প্ৰশ্ন ঃ (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ চমুটোকা লিখক ঃ

দেৱমাতা, গাণ্ডীৱ, সুপৰ্ণ।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন ঃ (৩০০ টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ শ্ৰীমদ্ভাগৱতপুৰাণৰ তৃতীয়স্কন্ধৰ প্ৰথম অধ্যায়ৰ ৩৪ নং শ্লোকৰ পৰা ৪৫ নং শ্লোকলৈ অনুবাদ লিখক।

*** ***** ***

অধ্যায় ১১ ঃ অনুবাদ (অসমীয়া ভাষাৰ পৰা সংস্কৃত ভাষালৈ)

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ অনুবাদৰ বিভিন্ন কৌশলসমূহ

১১.৩.১ সংস্কৃত বাক্যসমূহৰ গাঁথনি

১১.৩.২ বাক্যত কর্ত্তা আৰু ক্রিয়াৰ প্রয়োগ

১১.৩.৩ বিশেষ্য (অথবা সর্বনাম) আৰু বিশেষণৰ সংযোগ

১১.৩.৪ লকাৰৰ প্রয়োগ

১১.৪ অনুবাদ সম্বন্ধে আৰু কিছুমান জানিবলগীয়া কথা

১১.৫ অনুবাদৰ নমুনা

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

১১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১১.৯ আর্হি প্রশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সংস্কৃত ভাষালৈ অনুবাদৰ বাবে যিবিলাক নিয়মৰ প্রয়োজন,সেই সমূহৰ সামান্য ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব
- সংস্কৃত ভাষাৰ লিঙ্গ, বচন, বিভক্তি, শব্দৰূপ, ধাতুৰূপ আদি ব্যাকৰণৰ বিষয়সমূহৰ আংশিক পৰিচয় লাভ কৰিব পাৰিব
- শব্দসমূহৰ ব্যৱহাৰ আৰু ভাষাত প্রয়োগ হোৱাৰ লগে লগে ইয়াৰ ৰূপগত পৰিৱর্তন সমূহো জানিব পাৰিব
- বাক্যত থকা কর্ত্তা আৰু ক্রিয়াৰ প্রয়োগৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- সংস্কৃত বাক্যসমূহৰ বাক্য গাঁথনিৰ বিষয়ে সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিব।

১১.২ পৰিচয়

আপুনি নিশ্চয় জানে যে অনুবাদ হৈছে একপ্রকাৰ কলা (Art)। পৃথিৱীৰ বিভিন্ন জন-গোষ্ঠীৰ ভাষাসমূহৰ জ্ঞান লাভ কৰিবলৈ অনুবাদৰ আশ্রয় লৈ অহা হৈছে। এই অনুবাদে ভাষা এটাৰ সামগ্রিক ধাৰণা এটা দিব পাৰে । অনুবাদে এটা ভাষিক গোষ্ঠীৰ সাহিত্য-কলা-সংস্কৃতিৰ সম্যকধাৰণা আন এটা ভাষিক গোষ্ঠীৰ সন্মুখত দাঙি ধৰিব পাৰে।

অন্যভাষাৰ পৰা সংস্কৃতলৈ অথবা সংস্কৃতৰ পৰা আন ভাষালৈ কৰা অনুবাদে ভাষা দুটাৰ মাজত পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ অথবা ভাষাদুটাৰ মাজত থকা বৈসাদৃশ্যসমূহ দেখুৱাই দিব পাৰে। সংস্কৃত ভাষাৰ পৰাই অসমীয়া ভাষাৰ উৎপত্তি হোৱা হেতুকে ভাষাদুটাৰ মাজত বহু পৰিমাণে মিল থকা দেখিবলৈ পোৱা যায়। অসমীয়া ভাষা আৰু সংস্কৃত ভাষাৰ শব্দৰ গাঁথনি আৰু ব্যাকৰণগত নিয়ম সমূহো সামগ্রিকভাৱে একে।

অসমীয়া ভাষাৰ পৰা সংস্কৃত ভাষালৈ বাক্য অনুবাদ কৰিবলৈ হ'লে সংস্কৃত ভাষাৰ শব্দ সমূহৰ জ্ঞান, ধাতুসমূহৰ জ্ঞান, কাৰক, বিভক্তি আদিৰ জ্ঞান থাকিব লাগিব। লট্ লকাৰ, সন্ধি, সমাস, কৃৎপ্রত্যয়, তদ্ধিৎ প্রত্যয়, বাচ্য (voice), সংখ্যা আদিৰ ধাৰণা থাকিলেহে আপুনি সংস্কৃত ভাষালৈ অনুবাদ কৰিবলৈ সমর্থ হব। গতিকে এনেধৰণৰ বহুতো বিষয়ৰ লগত এই অধ্যায়টিৰ জৰিয়তে পৰিচিত হ'ব পাৰিব।

১১.৩ অনুবাদৰ বিভিন্ন কৌশলসমূহ

অসমীয়া ভাষাৰ পৰা সংস্কৃত ভাষালৈ বাক্য অনুবাদ কৰিবলৈ হ'লে সংস্কৃত ভাষাৰ ব্যাকৰণৰ কিছুমান প্রাথমিক কথা আপুনি জানিব লাগিব। অসমীয়া ভাষাত শব্দসমূহক সাধাৰণতে ৪ ভাগত ভাগ কৰা হৈছে। সেইবোৰ হ'ল--

১) তৎসম শব্দ, যিবোৰ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ সংস্কৃতৰ সৈতে একে সেইবোৰ তৎসম শব্দ। যেনে— নদী, সূর্য্য, চন্দ্র ইত্যাদি। অসমীয়া বিভক্তি, এ, ক, ৰে আদিৰ দ্বাৰা গঠন হোৱা এই শব্দ সমূহক সংস্কৃতৰ বিভক্তি সমূহৰ প্রয়োগৰ দ্বাৰা সংস্কৃতলৈ ৰূপান্তৰ কৰা হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে— ৰামে (ৰাম + এ)$\Rightarrow$ ৰাম ঃ (ৰাম + সু) (প্রথমা বিভক্তি, এক বচন), সূর্য্যৰ পৰা (সূর্য্য + পৰা) $\Rightarrow$ সূর্য্যাৎ, (সূর্য্য + ঙসি) (পঞ্চমী বিভক্তি, একবচন) ইত্যাদি।

২) তদ্ভৱ শব্দ, যিবোৰ অসমীয়া ভাষাৰ শব্দ সংস্কৃত ভাষাৰ পৰা উৎপত্তি হৈছে কিন্তু অসমীয়া ভাষাত সেইবোৰৰ প্রয়োগ হুবহু সংস্কৃতৰ দৰে নহয়, সেইবোৰ তদ্ভৱ শব্দ। যেনে— কাঠ - কাষ্ঠ, পাত - পত্র, মৌ - মধু ইত্যাদি। অনুবাদ কৰাৰ ক্ষেত্রত এই অসমীয়া শব্দসমূহৰ মূল শব্দটো উলিয়াই সেইবোৰত বিভক্তি প্রয়োগ কৰি সংস্কৃত কৰা হয়। যেনে— কাঠবোৰ- কাঠ - কাষ্ঠ (মূলশব্দ) $\Rightarrow$ কাষ্ঠ+ জস্- কাষ্ঠাঃ (প্রথমা বিভক্তি, বহুবচন)।

৩) দেশী শব্দ, অর্থাৎ যিবোৰ শব্দ অসমীয়া ভাষাৰ পৰা সৃষ্টি হয়। এই শব্দসমূহৰ অনুবাদৰ ক্ষেত্রত শব্দবিলাকৰ অর্থ উলিয়াই লৈ , সেই অর্থবোধক সংস্কৃত শব্দ উলিয়াব লাগে। যেনে— ডাৱৰ-মেঘ, জোন - চন্দ্র ইত্যাদি।

৪) বিদেশী শব্দ, অর্থাৎ যিবোৰ বিদেশী শব্দ অসমীয়া ভাষাত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এইবোৰ শব্দৰ অনুবাদৰ ক্ষেত্রত শব্দটোৰ অর্থ অনুসৰি সংস্কৃত শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি। যেনে— হাকিম- বিচাৰকঃ, হেড্মাষ্টাৰ - প্রধানশিক্ষকঃ, কেৰানী - কর্মলেখকঃ আদি।

যিবিলাক শব্দৰ সংস্কৃত শব্দ উলিয়াবলৈ সমস্যা হয়, সেইবোৰ শব্দক সংস্কৃত কৰিবলৈ সাধাৰণতে মূল শব্দটোৰ পিছত 'ইতি প্রসিদ্ধ', 'ইতি বিখ্যাত' আদিৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— মোবাইলফোন ইতি প্রসিদ্ধদূৰভাষযন্ত্রেণ বার্তালাপং কৰোতি (মোবাইলফোনেৰে (তেওঁ) কথা পাতিছে); ৰেডিঅ' ইতি বিখ্যাতযন্ত্রেণ বার্তাং শৃণ্বন্তি (ৰেডিঅ'ৰ জৰিয়তে (তেওঁলোকে) বাতৰি শুনিছে)।

তলত অনুবাদৰ আন কিছুমান কৌশল আপোনাৰ সুবিধাৰ বাবে আলোচনা কৰা হ'ব।

১১.৩.১ সংস্কৃত বাক্যসমূহৰ গাঁথনি

এতিয়া আপুনি সংস্কৃত বাক্যৰ গাঁথনি সম্পর্কে জানিব পাৰিব। তলত এই বিষয়ে আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল—

১) প্রত্যেক বাক্যৰেই দুটা অংশ থাকে। সেই দুটা হৈছে- উদ্দেশ্য আৰু বিধেয়। যাক লক্ষ্য কৰি কোনো এটা কথা কোৱা হয়, তাকে উদ্দেশ্য বোলে; আৰু উদ্দেশ্যৰ বিষয়ে যিকোৱা হয় অথবা যি আৰোপ কৰা হয়, তাকে বিধেয় বোলে। যেনে—

বাক্য	উদ্দেশ্য	বিধেয়
সঃ গচ্ছতি (তেওঁ গৈছে)	সঃ (তেওঁ)	গচ্ছতি (গৈছে)
বালকঃ চন্দ্রং পশ্যতি	বালকঃ (ল'ৰাজনে)	চন্দ্রং পশ্যতি
(ল'ৰাজনে চন্দ্রটোক চাইছে)	(চন্দ্রটোক চাইছে)	

২) গুণবাচক শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিও উদ্দেশ্য আৰু বিধেয়ক অধিক প্রকাশিত কৰা হয়। এই গুণবাচক শব্দ সমূহক 'সম্প্রসাৰক' বোলা হয়। যেনে—

বাক্য	উদ্দেশ্যৰ সম্প্রসাৰক	বিধেয়ৰ সম্প্রসাৰক
সঃ সাধুঃ বালকঃ সুন্দৰং চন্দ্রং প্রায়েণ পশ্যতি (সেই ভাল ল'ৰা জনে সুন্দৰ চন্দ্রটোক প্রায়ে চায়)	সঃ সাধুঃ	সুন্দৰং, প্রায়েণ

৩) কেতিয়াবা উদ্দেশ্য আৰু বিধেয়ৰ একেই বিভক্তি হয়। যেনে— সীতা - সাধ্বী (সীতা গুণৱতী) (ইয়াত দুয়োটাতে প্রথমা বিভক্তিৰ প্রয়োগ হৈছে)। কেতিয়াবা উদ্দেশ্য আৰু বিধেয় পদৰ লিঙ্গ বেলেগ হয়। যেনে— অহিংসা (স্ত্রীলিঙ্গ) পৰমঃ ধর্মঃ (পুংলিঙ্গ) (অহিংসাই হৈছে পৰম ধর্ম); পিতা (পুংলিঙ্গ) হি পৰমং তপঃ (ক্লীৱলিঙ্গ) (পিতাই হৈছে পৰম তপস্যা)।

৪) কেতিয়াবা বিভিন্ন লিঙ্গৰ উদ্দেশ্য আৰু বিধেয়ৰ সৈতে সম্বন্ধ থকা 'যদ্' আৰু 'তদ্' শব্দৰ পৃথক লিঙ্গ প্রযুক্ত হয়। যেনে- শৈত্যং (ক্লীৱলিঙ্গ) হি যৎ সা প্রকৃতি (স্ত্রীলিঙ্গ) জলস্য (শীতলতাই হৈছে পানীৰ ধর্ম)। ইয়াত 'যৎ' পদটো 'শৈত্যং' পদৰ লগত

যুক্ত হোৱা কাৰণে ক্লীৱলিঙ্গ হৈছে। কিন্তু 'প্ৰকৃতি' শব্দৰ লগত যুক্ত হোৱা কাৰণে 'তদ্' পদৰ স্ত্ৰীলিঙ্গ 'সা' পদটো প্ৰযুক্ত হৈছে।

৫) সংস্কৃত ভাষাত এনে কিছুমান বিশেষণ শব্দ আছে, যিবোৰে কেতিয়াও নিজৰ লিঙ্গ পৰিত্যাগ নকৰে। এইবোৰ বিশেষণক ' অজহল্লিঙ্গবিশেষণ' বোলে। বিধেয় বিশেষণ হিচাপে ব্যৱহৃত হোৱা এই শব্দবোৰ হৈছে— কাৰণ, আস্পদ, নিদান, পদ, পাত্ৰ, প্ৰমাণ, ভাজন, ভূষণ, মূল, শৰণ, স্থান ইত্যাদি। এই শব্দসমূহ সদায় ক্লীৱলিঙ্গ আৰু একবচনত প্ৰযুক্ত হয়। বিধেয়ৰ বিশেষণ ৰূপে ব্যৱহাৰ হ'লেও এইবোৰে কেতিয়াও উদ্দেশ্যৰ লিঙ্গ আৰু বচন গ্ৰহণ নকৰে, কিন্তু এইবিলাকৰ বিভক্তি উদ্দেশ্যৰ লগত একে। যেনে—

শিক্ষকঃ ছাত্ৰাণাম্ পূজাস্পদম্	—	শিক্ষক ছাত্ৰসকলৰ পূজাৰ পাত্ৰ।
পৰমেশ্বৰঃ সৰ্বভূতানাং কাৰণম্	—	ঈশ্বৰেই সকলো প্ৰাণীৰ কাৰণ।
দুষ্টঃ মানৱঃ বিৱাদস্য নিদানম্	—	দুষ্টলোক বিৱাদৰেই কাৰণ।
সম্পদঃ আপদাং পদম্	—	সম্পদ আপদৰ বাসস্থান।
অপত্যানি মাতুঃ স্নেহপাত্ৰম্	—	সন্তান মাকৰ স্নেহৰ পাত্ৰ।
অত্ৰ বিষয়ে বেদাঃ প্ৰমাণম্	—	এই বিষয়ত বেদসমূহেই প্ৰমাণ।
শিষ্যাঃ গুৰোঃ স্নেহভাজনম্	—	শিষ্যসকল গুৰুৰ স্নেহৰ পাত্ৰ।
পতিঃ নাৰীণাং ভূষণম্	—	স্বামী হৈছে নাৰীসকলৰ অলংকাৰ।
বিৱাদঃ অনৰ্থস্য মূলম্	—	বিৱাদ হৈছে অনৰ্থৰ মূল।
হে দেৱ সন্তপ্তানাং ত্বং শৰণম্	—	হে দেৱ, তুমি দুঃখীসকলৰ আশ্ৰয়।
বিদ্যা দৈৱতম্	—	বিদ্যাই হৈছে দেৱতা।

১১.৩.২ বাক্যত কৰ্ত্তা (Subject) আৰু ক্ৰিয়াৰ (Verb) প্ৰয়োগ

১) সংস্কৃতভাষাত কৰ্ত্তা আৰু ক্ৰিয়াৰ পুৰুষ (Person) আৰু বচন (Number) একেই হয়। যেনে— সঃ গচ্ছতি (তেওঁ গৈছে), তে গচ্ছন্তি (তেওঁলোক গৈছে)। এইখিনিতেই আপুনি জানি থোৱা ভাল যে সংস্কৃত ভাষাত অসমীয়া আৰু ইংৰাজী ভাষাৰ দৰে তিনিটা পুৰুষ ব্যৱহাৰ হয়। তলত পুৰুষৰ লগতে পুৰুষত ব্যৱহাৰ হোৱা শব্দবোৰ দেখুওৱা হ'ল—

পুৰুষৰ নাম (অসমীয়া)	**সংস্কৃত নাম**	**ইংৰাজী নাম**	**প্ৰয়োগ হোৱা শব্দ**
প্ৰথম পুৰুষ	উত্তম পুৰুষঃ	First Person	অহম্ (I, মই)
উদাহৰণ ঃ	একবচন	অহম্ গচ্ছামি (মই গৈছোঁ)	
	দ্বিবচন	আৱাম্ গচ্ছাবঃ (আমি দুজন গৈছোঁ)	
	বহুবচন	বয়ম্ গচ্ছামঃ (আমি গৈছোঁ)	

দ্বিতীয় পুৰুষ উদাহৰণ ঃ	মধ্যমপুৰুষঃ একবচন দ্বিবচন বহুবচন	Second Person ত্বম্ গচ্ছসি (তুমি গৈছা) যুৱাম্ গচ্ছথঃ (তোমালোক দুজন গৈছা) যূয়ম্ গচ্ছথ (তোমালোক গৈছা)	ত্বম্ (You,তুমি)
তৃতীয় পুৰুষ উদাহৰণ ঃ	প্রথম পুৰুষঃ একবচন দ্বিবচন বহুবচন	Third Person সঃ গচ্ছতি (তেওঁ গৈছে) তৌ গচ্ছতঃ (তেওঁলোক দুজন গৈছে) তে গচ্ছন্তি (তেওঁলোক গৈছে)	সঃ (He, তেওঁ) ৰামঃ, বিক্রমঃ, সীতা ইত্যাদি শব্দবোৰ

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ উদাহৰণত দেখুওৱাৰ দৰে বাক্যবোৰ পৰিৱর্তন কৰক ঃ

	সংস্কৃত	অসমীয়া
উদাহৰণ—	অহম্ খাদামি	মই খাইছোঁ
	১) ত্বম্ গচ্ছ	.....
	২)	ল'ৰাবোৰে খেলিছে
	৩) বয়ম্ হসামঃ	.....
	৪)	আমি দুজনে পঢ়িছোঁ
	৫) বিক্রমঃ গায়তি	.....

২) সংস্কৃত ভাষাত তিনিটা বচন (Number) দেখিবলৈ পোৱা যায়। অসমীয়া আৰু ইংৰাজীভাষাত কেৱল দুটা বচনহে প্রয়োগ কৰা হয়। যেনে-

অসমীয়া	ইংৰাজী	সংস্কৃত	উদাহৰণ
একবচন	Singular	একবচনম্	বালকঃ গচ্ছতি (ল'ৰাজন গৈছে)
		দ্বিবচনম্	বালকৌ গচ্ছতঃ (ল'ৰা দুজন গৈছে)
বহুবচন	Plural	বহুবচনম্	বালকাঃ গচ্ছন্তি (ল'ৰাবোৰ গৈছে)

৩) প্রথম পুৰুষত দুটা একবচনান্ত **কর্ত্তা** 'চ' (আৰু/and) এই অব্যয়ৰ দ্বাৰা সংযুক্ত হ'লে, 'ক্রিয়া' সাধাৰণতে প্রথম পুৰুষৰ দ্বিবচনত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— ৰামঃ হৰিঃ চ গচ্ছতঃ (ৰাম আৰু হৰি গৈছে)। প্রথম পুৰুষত দুটাত কৈ বেছি কর্ত্তাপদ 'চ' অব্যয়ৰ দ্বাৰা সংযুক্ত হ'লে ক্রিয়া প্রথম পুৰুষৰ বহুবচনত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— ৰামঃ হৰিঃ শ্যামঃ চ ক্রীড়ন্তি (ৰাম, হৰি আৰু শ্যামে খেলিছে)। অব্যয় 'চ' ৰ দ্বাৰা সংযুক্ত হোৱাৰ পিছত কর্ত্তা আৰু ক্রিয়াৰ সম্বন্ধ তলত দেখুৱাই দিয়া হ'ল—

কর্ত্তা দুটা হ'লে দ্বিবচন, কর্ত্তা দুটাতকৈ বেছি থাকিলে বহুবচন। অর্থাৎ কর্ত্তাৰ সংখ্যা অনুসৰি ক্রিয়া নির্ধাৰিত হয়।

	পুৰুষ	ক্রিয়া
ক)	প্রথম পুৰুষ (একবচন) + প্রথম পুৰুষ (একবচন)	প্রথম পুৰুষৰ দ্বিবচন
	উদাহৰণ— ৰামঃ হৰিঃ চ গচ্ছতঃ (ৰাম আৰু হৰি গৈছে)	গচ্ছতঃ
খ)	প্রথম পুৰুষ (একবচন) + প্রথম পুৰুষ (একবচন) + প্রথম পুৰুষ (একবচন)	প্রথম পুৰুষৰ বহুবচন
	উদাহৰণ— ৰামঃ হৰিঃ শ্যামঃ চ ক্রীড়ন্তি (ৰাম, হৰি, আৰু শ্যামে খেলিছে)	ক্রীড়ন্তি
গ)	প্রথম পুৰুষ (একবচন) + মধ্যম পুৰুষ (একবচন)	মধ্যম পুৰুষৰ দ্বিবচন
	উদাহৰণ— সঃ ত্বং চ বিদ্যালয়ং অগচ্ছতম্ (তেওঁ আৰু তুমি বিদ্যালয়লৈ গৈছিলা)	অগচ্ছতম্
ঘ)	প্রথম পুৰুষ (একবচন) + উত্তম পুৰুষ (একবচন) (কর্ত্তাৰ সংখ্যা অনুসৰি হয়)	উত্তম পুৰুষৰ দ্বিবচন,
	উদাহৰণ— সঃ অহং চ উচ্চৈঃ অপঠাব (তেওঁ আৰু মই চিঞৰি পঢ়িছিলো)	অপঠাব
ঙ)	মধ্যম পুৰুষ (একবচন)+ উত্তম পুৰুষ (একবচন)	উত্তম পুৰুষৰ দ্বিবচন (কর্ত্তাৰ সংখ্যা অনুসৰি হয়)
	উদাহৰণ— ত্বম্ অহং চ পৰীক্ষায়াম্ উত্তীর্ণৌ অভবাব (তুমি আৰু মই পৰীক্ষাত উত্তীর্ণ হৈছিলো)	অভৱাব
চ)	প্রথম পুৰুষ (একবচন) + মধ্যম পুৰুষ (একবচন) + উত্তম পুৰুষ (একবচন)	উত্তম পুৰুষৰ বহুবচন, (কর্ত্তাৰ সংখ্যা অনুসৰি হয়)
	উদাহৰণ— সঃ ত্বং অহং চ হসামঃ (মই, তুমি আৰু তেওঁ হাঁহিছোঁ)।	হসামঃ

৪) বিভিন্ন পুৰুষ আৰু বচনৰ কর্ত্তা 'বা' এই অব্যয়টোৰ দ্বাৰা সংযুক্ত হ'লে, আটাইতকৈ ওচৰত থকা কর্ত্তাৰ পুৰুষ আৰু বচন অনুসৰি ক্রিয়াৰ পুৰুষ আৰু বচন নির্দিষ্ট হয়। যেনে— সঃ ত্বং বা গমিষ্যসি (তেওঁ বা তুমি যাবা), তে বয়ং বা ক্রীড়ামঃ (তেওঁলোক অথবা আমি খেলিছোঁ)।

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ২ ঃ উদাহৰণত দেখুওৱাৰ দৰে তলৰ বাক্যকেইটা পৰিৱর্তন কৰক—

	সংস্কৃত	অসমীয়া
উদাহৰণ—	তপনঃ বিকাশঃ চ খাদতঃ	তপন আৰু বিকাশে খাইছে
৬)	গীতা সীতা চ পঠিষ্যতঃ	.....
৭)	.....	তুমি, হৰি আৰু বিনয়ে বিদ্যালয়লৈ গৈছিলা
৮)	ৰমেনঃ অহং চ ক্রীড়াবঃ	.....
৯)	.....	ত্রিনয়ণ বা তুমি ঘৰলৈ যাবা
১০)	বালকঃ বালিকাঃ চ গায়ন্তি	.....

১১.৩.৩ বিশেষ্য (অথবা সর্বনাম) আৰু বিশেষণৰ সংযোগ

১) বিশেষ্য বা সর্বনামৰ যি লিঙ্গ, বিভক্তি আৰু বচন হয়, বিশেষণৰো সেই একেই লিঙ্গ, বিভক্তি আৰু বচন হয়। যেনে—

	পুংলিঙ্গ (প্রথমা বিভক্তি)		স্ত্রীলিঙ্গ (প্রথমা বিভক্তি)		ক্লীৱলিঙ্গ (প্রথমা বিভক্তি)	
	বিশেষ্য	**বিশেষণ**	**বিশেষ্য**	**বিশেষণ**	**বিশেষ্য**	**বিশেষণ**
একবচন	বালকঃ	সুন্দৰঃ	বালিকা	সুন্দৰী	ফলং	সুন্দৰম্
দ্বিবচন	বালকৌ	সুন্দৰৌ	বালিকে	সুন্দৰ্যৌ	ফলে	সুন্দৰে
বহুবচন	বালকাঃ	সুন্দৰাঃ	বালিকাঃ	সুন্দৰ্যঃ	ফলানি	সুন্দৰানি

২) বিশেষণৰূপে ব্যৱহৃত সর্বনামৰো বিশেষ্য অনুসৰিয়েই লিঙ্গ, বচন আৰু বিভক্তি নিৰূপণ কৰা হয়। যেনে— সা বালিকা বুদ্ধিমতী (সেই ছোৱালী জনী বুদ্ধিমতী); মম তানি মিত্রাণি উত্তমানি (মোৰ সেই বন্ধুবোৰ ভাল)।

৩) অব্যয়ৰ বিশেষণ সদায়েই ক্লীৱলিঙ্গৰ একবচনত ব্যৱহৃত হয়। যেনে— ৰমণীয়ম্ ইদং প্রাতঃ (এই ৰাতিপুৱাঁটো অতি সুন্দৰ)। ইয়াত 'প্রাতঃ' শব্দটো অব্যয়।

৪) একেটা বাক্যতে যদি দুই বা ততোধিক বিশেষ্য অথবা সর্বনাম পদ থাকে, আৰু ইহঁতৰ মাজত যদি এটা পুংলিঙ্গ আৰু আনটো স্ত্রীলিঙ্গ হয়; তেনেহ'লে সিহঁতৰ সাধাৰণ বিশেষণ পদটি পুংলিঙ্গ হয় আৰু বিশেষ্যৰ সংখ্যা অনুসৰি বিশেষণ পদৰ বচন নির্দিষ্ট কৰা হয়। যেনে— বৃক্ষঃ লতা চ সুন্দৰৌ (গছ আৰু লতাজোপা অতি সুন্দৰ)। ইয়াত পুংলিঙ্গ 'সুন্দৰঃ' শব্দ দ্বিবচনত প্রযুক্ত হৈছে।

৫) যদি একেটা বাক্যতে বিশেষ্য (বা সর্বনাম) পদসমূহৰ মাজত এটা ক্লীৱলিঙ্গৰ পদ থাকে, তেনেহ'লে সিহঁতৰ সাধাৰণ বিশেষণ পদটো ক্লীৱলিঙ্গত হয়। পদটোৰ বচন বিশেষ্যৰ সংখ্যা অনুসৰি নির্দিষ্ট হয় অথবা ক্লীৱলিঙ্গৰ একবচনত নিৰূপিত হয়। যেনে— সঃ বালকঃ সা বালিকা তৎ পুষ্পং চ সুন্দৰাণি (সুন্দৰং বা) (সেই ল'ৰাটো, সেই ছোৱালীজনী আৰু সেই ফুলটো বৰ ধুনীয়া)।

১১.৩.৪ লকাৰৰ প্রয়োগ

সংস্কৃতত ক্রিয়াৰ কাল তথা অবস্থা বুজাবলৈ যি দহটা লকাৰ প্রযুক্ত হয় তাৰ ভিতৰত সাধাৰণতে লট্, লোট্, লঙ্, বিধিলিঙ্ আৰু লৃট্ —এই পাঁচ প্রকাৰৰ লকাৰ বহুল ভাৱে ব্যৱহাৰ হয়।

ক) লট্ লকাৰৰ ব্যৱহাৰ ঃ

১) লট্ লকাৰ বর্ত্তমান কাল বুজাবলৈ ব্যৱহৃত হয়। লকাৰৰ বিভক্তি সমূহ কর্ত্তাৰ পুৰুষ, বচন অনুসৰি ধাতুৰ পিছত প্রযুক্ত হয়। যেনে— বালকঃ পুস্তকং পঠতি (ল'ৰাজনে কিতাপ পঢ়িছে), বালকাঃ ক্ষেত্রে ক্রীড়ন্তি (ল'ৰাবোৰে খেলপথাৰত খেলি আছে)। এইবাক্য দুটাৰ প্রথমটোত কর্ত্তা আৰু ক্রিয়াপদ দুয়োটাই একবচনত প্রয়োগ হৈছে আৰু দ্বিতীয় বাক্যটোৰ দুয়োটাতে বহুবচনৰ প্রয়োগ হৈছে।

২) চিৰন্তন সত্য, স্বভাৱ, অভ্যাস আদি বুজাবলৈও লট্ লকাৰৰ প্রয়োগ কৰা হয়। যেনে— সূর্য্যঃ পূর্বস্যাং দিশি উদেতি (সূর্য্য পূৱফালে উদয় হয়); বাল্যকালাৎ প্রভৃতি সঃ প্রাতভ্রমনং কৰোতি (শিশুকালৰে পৰাই তেওঁ প্রাতঃ ভ্রমণ কৰে)।

৩) কোনো ঐতিহাসিক ঘটনা বুজাবলৈ অতীত কালৰ অর্থত লট্ লকাৰ হয়। যেনে— অস্তি মহিলাৰোপ্যনগৰে অমৰশক্তিঃ নাম ৰাজা (মহিলাৰোপ্য নামৰ নগৰত অমৰশক্তি নামৰ এজন ৰজা আছিল)। 'অস্তি' ক্রিয়াপদটো বর্তমান কালত প্রয়োগ হৈছে। 'মহিলাৰোপ্যনগৰে' শব্দটো সপ্তমী বিভক্তিত হৈছে।

৪) 'স্ম' শব্দটো লট্ লকাৰৰ ক্রিয়াৰ পিছত প্রয়োগ কৰি বর্ত্তমানকালৰ বাক্যক অতীত কাললৈ লৈ যোৱা হয়। যেনে— ৰামঃ ৰাৱণং হন্তি স্ম (ৰামে ৰাৱণক বধ কৰিছিল)। ইয়াত 'ৰাৱণ' শব্দটো দ্বিতীয়া বিভক্তিত প্রযুক্তহৈছে।

খ) লোট্ আৰু বিধিলিঙ্ লকাৰৰ ব্যৱহাৰ ঃ

১) আশীর্বাদ, অনুৰোধ, আদেশ, আজ্ঞা আদি অর্থত লোট্ লকাৰ প্রয়োগ কৰা হয়। যেনে— তৱ কুশলং ভৱতু (তোমাৰ কুশল হওঁক)। ত্বং শীঘ্রং গচ্ছ (তুমি শীঘ্রেই যোৱা)।

২) ইচ্ছা অর্থবোধক ধাতু অথবা উচিত অর্থত বিধিলিঙ্ লকাৰৰ প্রয়োগ হয়। যেনে— ইচ্ছামি অহং ভৱান্ খাদেৎ (মই ইচ্ছা কৰিছোঁ আপুনি খাওক); ৰামঃ বিদ্যালয়ং গচ্ছেৎ (ৰামে বিদ্যালয়লৈ যোৱা উচিত)।

গ) **লঙ্ লকাৰৰ প্ৰয়োগ ঃ** অতীত কাল বুজাবলৈ লঙ্ লকাৰৰ প্ৰয়োগ কৰা হয়। যেনে— ৰামঃ হ্যঃ বিদ্যালয়ং অগচ্ছৎ (ৰামে যোৱাকালি বিদ্যালয়লৈ গৈছিল)। অহম্ আপনম্ অগচ্ছম্ (মই দোকানলৈ গৈছিলো)।

ঘ) **লৃট্ বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ ঃ** ভৱিষ্যৎ কাল বুজাবলৈ ধাতুৰ পিছত লৃট্ লকাৰ প্ৰয়োগ কৰা হয়। যেনে— ৰামঃ শ্বঃ বিদ্যালয়ং গমিষ্যতি (ৰামে অহাকালি বিদ্যালয়লৈ যাব)। অহং মহাভাৰতং পঠিষ্যামি (মই মহাভাৰত পঢ়িম)।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ তলত দিয়া বাক্যবোৰ উদাহৰণত দেখুওৱাৰ দৰে পৰিৱৰ্তন কৰক—

সংস্কৃত	অসমীয়া
উদাহৰণ— অহম্ অন্নং খাদামি	মই ভাত খাইছোঁ
১১)	তেওঁ সদায়ে ৰাতিপুৱা ভ্ৰমণ কৰে
১২) বয়ং হ্যঃ বিদ্যালয়ম্ অগচ্ছাম	.....
১৩)	প্ৰিয়ংকাই অহাকালি গুৱাহাটীলৈ যাব
১৪) গুৰুঃ বদতি- সত্যং বদেৎ	.....
১৫)	তুমি কামটো কৰা

১১.৪ অনুবাদ সম্বন্ধে আৰু কিছুমান জানিবলগীয়া কথা

১) জীৱন (প্ৰাণ) শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ। যেনে— বৃক্ষানাম্ অপি জীৱনম্ অস্তি (বৃক্ষসমূহৰো প্ৰাণ আছে)। প্ৰাণ, অসু (প্ৰাণ) আদি শব্দ পুংলিঙ্গ আৰু এইবোৰ সদায় বহুবচনত প্ৰয়োগ হয়। যেনে— মৃতস্য প্ৰাণাঃ ন বৰ্ত্তন্তে (মৃত ব্যক্তিৰ প্ৰাণ নাথাকে)।

২) 'মিত্ৰ' শব্দ 'বন্ধু' অৰ্থত ক্লীৱলিঙ্গ আৰু 'সূৰ্য্য' অৰ্থত পুংলিঙ্গ হয়। যেনে— হৰিঃ মম মিত্ৰম্ (হৰি মোৰ বন্ধু)। একক্ৰিয়ং ভৱেৎ মিত্ৰম্ (একেই কামকৰা ব্যক্তিক মিত্ৰ বুলি কোৱা হয়)। মিত্ৰঃ প্ৰাতঃ কালে আকাশে উদেতি (সূৰ্য্য ৰাতিপুৱা আকাশত উদয় হয়)।

৩) অপত্য (সন্তান) শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ। যেনে— তস্য অনেকানি অপত্যানি সন্তি (তেওঁৰ বহুত সন্তান আছে)।

৪) কিতাপ বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা 'গ্ৰন্থ' শব্দ পুংলিঙ্গ তথা 'পুস্তক' শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ। যেনে— ছাত্ৰাঃ গ্ৰন্থান্ পঠন্তি (ছাত্ৰসকলে গ্ৰন্থবোৰ পঢ়িছে); তস্য গৃহে পুস্তকানি নাস্তি (তেওঁৰ ঘৰত কিতাপবোৰ নাই)।

৫) ধন-সম্পত্তি বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা 'অৰ্থ' (wealth) শব্দ পুংলিঙ্গ আৰু 'ধন' শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ। যেনে— ৰামস্য প্ৰভূতঃ অৰ্থঃ অস্তি (ৰামৰ প্ৰচুৰ পৰিমাণে ধন আছে); দৰিদ্ৰস্য

ধনং নাস্তি (দৰিদ্ৰৰ ওচৰত ধন নাই)। 'অর্থ' শব্দটো অভিধেয় (meaning) আৰু উদ্দেশ্য (motive) অর্থতো পুংলিঙ্গ হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— অস্য শব্দস্য কোঽপি অর্থঃ নাস্তি (এই শব্দটোৰ কোনো অর্থ নাই); চৌৰঃ ধনস্য অর্থে গৃহং প্ৰৱিশতি (চোৰজনে ধনৰ কাৰণে গৃহত প্ৰৱেশ কৰিছে)।

৬) 'পানী' বুজোৱা 'অপ্' শব্দ নিত্যবহুবচনান্ত স্ত্ৰীলিঙ্গ, কিন্তু 'জল' শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ।

৭) 'মেঘ' বুজোৱা, মেঘ, পয়োদ, জীমূত শব্দ পুংলিঙ্গ, কিন্তু 'অভ্ৰ' শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ।

৮) দেৱতা (God) বুজোৱা 'দেৱ' শব্দ পুংলিঙ্গ, কিন্তু 'দেৱতা' শব্দ স্ত্ৰীলিঙ্গ আৰু 'দৈৱত' শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ।

৯) দিন (day) বুজোৱাৰ ক্ষেত্ৰত 'দিৱস' শব্দ পুংলিঙ্গ; ' দিন', 'অহন্' শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ। 'দিবা' শব্দটো অব্যয়।

১০) সুমনস্ (ফুল), সমা (বছৰ), সিকতা (বালি) আৰু বর্ষা (বৰষুণ) এই শব্দকেইটা স্ত্ৰীলিঙ্গ আৰু নিত্যবহুবচনান্ত।

১১) যুদ্ধ বুজোৱা শব্দ 'ৰণ' আৰু 'যুদ্ধ' শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ; 'সমৰ' শব্দ পুংলিঙ্গ আৰু ক্লীৱলিঙ্গ। 'আহব' (যুদ্ধ) আৰু 'সংগ্ৰাম' শব্দ পুংলিঙ্গ আনহাতে 'যুধ্' শব্দ স্ত্ৰীলিঙ্গ।

১২) 'অৰণ্য' বুজোৱা শব্দ 'বন', 'গহন', 'বিপিন', 'অৰণ্য' শব্দবোৰ ক্লীৱলিঙ্গত প্ৰয়োগ হয়; আৰু 'অটবী' শব্দ স্ত্ৰীলিঙ্গত প্ৰয়োগ হয়।

১৩) পত্নী বুজোৱা 'দাৰ' শব্দ পুংলিঙ্গ তথা নিত্যবহুবচনান্ত; আনহাতে 'কলত্ৰ' শব্দ ক্লীৱলিঙ্গ। যেনে— সীতা ৰামস্য দাৰাঃ আসন্; সীতা ৰামস্য কলত্ৰম্ আসীৎ (সীতা ৰামৰ ভার্য্যা আছিল)।

১৪) দুটা বস্তু বুজোৱা দ্বয়, যুগল, যুগ্ম, মিথুন, দ্বন্দ্ব আদি শব্দসমূহ ক্লীৱলিঙ্গৰ একবচনত ব্যৱহাৰ হয়। যেনে— মম বাহুদ্বয়ম্ অস্তি (মোৰ দুখন হাত আছে); অহং সৰস্বত্যাঃ চৰণযুগলং বন্দে (সৰস্বতীদেৱীৰ চৰণযুগল মই বন্দনা কৰিছোঁ)। ত্ৰয়ম্, চতুষ্টয়ম্ আদি শব্দৰ লগতো একবচনৰ ক্ৰিয়া ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— মুনিত্ৰয়ং নমস্কৰোমি (মই মুনিত্ৰয়ক নমস্কাৰ কৰিছোঁ), মুনিচতুষ্টয়ম্ আগচ্ছতি (মুনিচাৰিজন আহিছে)।

১৫) বহুবচন বুজোৱা 'কুল', 'গণ', 'বর্গ', 'য়ূথ', 'সার্থ', প্ৰভৃতি শব্দৰ প্ৰয়োগত ক্ৰিয়া সদায় একবচনত হয়। যেনে— মম গৃহং বালকগণঃ আগচ্ছতি (মোৰ ঘৰলৈ বন্ধুগণ আহিছে)।

১৬) সম্পূর্ণ শ্ৰেণী অথবা জাতি বুজাবলৈ একবচন বা বহুবচন দুয়োটাই ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— মানৱঃ মৰণশীলঃ ভৱতি/মানৱাঃ মৰণশীলাঃ ভৱন্তি (মানুহ মৰণশীল)।

১৭) সংস্কৃত ব্যাকৰণত ব্যৱহাৰ হোৱা 'ক্তিন্' প্ৰত্যয়ান্ত শব্দবোৰ স্ত্ৰীলিঙ্গত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে— বালিকায়াঃ বুদ্ধিঃ (বুধ্ + ক্তিন্) প্ৰখৰা (ছোৱালীজনীৰ বুদ্ধি প্ৰখৰ)।

১৮) 'কৰিবলৈ', যাবলৈ' আদি নিমিত্তার্থক অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ অর্থ প্ৰকাশ কৰিবলৈ সংস্কৃতত 'তুমুন্' প্ৰত্যয়ৰ প্ৰয়োগ কৰা হয়। যেনে— সঃ পঠিতুং (পঠ্ + তুমুন্) বিদ্যালয়ং গচ্ছতি (তেওঁ পঢ়িবলৈ বিদ্যালয়লৈ যায়)।

১৯) 'পঢ়ি উঠি', 'খাই উঠি' আদি অসমাপিকা ক্রিয়াৰ অর্থ প্রকাশ কৰিবলৈ সংস্কৃতত 'ক্তাচ্' প্রত্যয়ৰ প্রয়োগ হয়। যেনে— সঃ পঠিত্বা (পঠ্ + ক্তাচ্) শয়নং কৰিষ্যতি (তেওঁ পঢ়ি উঠি শুৱ)। এই একেটা অর্থতে 'ল্যপ্' প্রত্যয়ো হয়, যদি ধাতুটোৰ আগত উপসর্গ থাকে। যেনে— বিবেকঃ বিদ্যালয়াৎ আগম্য (আ-গম্ + ল্যপ্) পঠিষ্যতি (বিবেকে বিদ্যালয়ৰ পৰা আহি পঢ়িব)।

২০। কোনো এটা কাম বর্ত্তমানকালত চলি থকা (continue) অর্থত সংস্কৃতত 'শতৃ' প্রত্যয়ৰ প্রয়োগ কৰা হয়। যেনে— বালকঃ হসন্ গচ্ছতি (ল'ৰাটোৱে হাঁহি হাঁহি গৈ আছে)।

জানি থোৱা ভাল

ক্তিন্ প্রত্যয়— ক্তিন্ এটা কৃৎ প্রত্যয়। ধাতুৰ পিছত ব্যৱহাৰ হোৱা প্রত্যয় সমূহক কৃৎপ্রত্যয় বোলে। ক্তিন্ প্রত্যয়ান্ত শব্দ স্ত্রীলিঙ্গ। কেইটামান ক্তিন্ প্রত্যয়ান্ত শব্দৰ উদাহৰণ হৈছে— খ্যা + ক্তিন্ - খ্যাতিঃ (যশস্যা), গম্ + ক্তিন্ - গতিঃ, মন+ ক্তিন্- মতিঃ, বচ্+ ক্তিন্ - উক্তিঃ (কথা) ইত্যাদি।

উপসর্গ— ব্যাকৰণত উপসর্গৰ সংখ্যা হৈছে ২০টা। উপসর্গ সমূহ আচলতে হৈছে অব্যয়। যিবোৰ শব্দৰ কেতিয়াও কোনো ৰূপৰ পৰিৱর্তন নহয়, অর্থাৎ সকলো লিঙ্গ, বিভক্তি আৰু বচনত একেদৰেই থাকে, সেইবোৰ শব্দকে অব্যয় বোলে। এই অব্যয় সমূহ যেতিয়া কোনো ধাতুৰ লগত ব্যৱহৃত হয়, তেতিয়া ইহঁতক উপসর্গ বুলি কোৱা হয়। এই কুৰিটা উপসর্গ হৈছে— প্র, পৰা, অপ, সম, নি, অৱ, অনু, নিৰ, দুৰ্ ,বি, অধি, সু, উৎ, পৰি, প্রতি, অভি, অতি, অপি, উপ আৰু আ।

"প্রপৰাপসমন্ববনির্দুৰভিব্যধিসূদতিনিপ্রতিপর্য্যপয়ঃ।
উপ আঙিতি বিংশতিৰেষ সখে উপসর্গবিধিঃ কথিতঃ কবিনা।।"

শতৃ প্রত্যয়— বর্ত্তমান কালৰ অর্থত পৰস্মৈপদী ধাতুৰ অন্তত শতৃ প্রত্যয়ৰ প্রয়োগ হয়। শতৃ প্রত্যয় ইংৰাজীত Present Participle Adjectiveৰ অনুৰূপ। অসমীয়াৰ গৈ গৈ, নাচি নাচি, দৌৰি থকা ইত্যাদি অর্থত সংস্কৃতত শতৃ প্রত্যয় প্রয়োগ কৰা হয়। শতৃ প্রত্যয়ান্ত শব্দবোৰ বিশেষণ শব্দ। শতৃ প্রত্যয়ান্ত শব্দবোৰৰ ৰূপ লিঙ্গ অনুসৰি গচ্ছৎ (গম্ + শতৃ, ক্লীৱ) শব্দৰ বিভিন্ন লিঙ্গৰ ৰূপৰ দৰে কৰা হয়। যেনে— হসন্ আয়াতি বালকঃ (ল'ৰাজনে হাঁহি হাঁহি আহিছে), দুষ্টাঃ বালকাঃ পঠন্তঃ কলহং কুর্বন্তি (দুষ্ট ল'ৰাবোৰে পঢ়ি থকা সময়তেকাজিয়া কৰিছে)।

১১.৫ অনুবাদৰ নমুনা

(ক)

১) এইজন ল'ৰা। ল'ৰাজনে কি কৰিছে?

⇒ এষঃ বালকঃ। বালকঃ কিং করোতি?

২) এইবোৰ ঘোড়া। ঘোড়াবোৰে দৌৰিছে।

⇒ এতে অশ্বাঃ। অশ্বাঃ ধাৱন্তি।

৩) ছোৱালীজনীয়ে খেলা নাই, তাই পঢ়িছেহে।

⇒ বালিকা নহি খেলতি, সা তু পঠতি।

৪) ছোৱালীবোৰে খেলিছে।

⇒ বালিকাঃ ক্রীড়ন্তি।

৫) বাগিছাত ফুলবোৰ ফুলিছে।

⇒ উদ্যানে পুষ্পাণি বিকসন্তি।

৬) তোমালোকে কি কৰিছা? মই ইয়াত খেলি আছোঁ।

⇒ যূয়ং কিং কুৰুথ? অহম্ অত্র ক্রীড়ামি।

৭) মই বিদ্যালয়লৈ যাও। তাত পঢ়ো, লিখো আৰু খেলো।

⇒ অহং বিদ্যালয়ং গচ্ছামি। তত্র পঠামি, লিখামি, ক্রীড়ামি চ।

৮) মই প্রতিদিনে কথাচৰি চাবলৈ যাওঁ।

⇒ অহং প্রতিদিনং চলচ্চিত্রং দ্রষ্টুং গচ্ছামি।

৯) মোৰ ঘৰ বিদ্যালয়ৰ ওচৰত।

⇒ মম গৃহং বিদ্যালয়স্য সমীপে অস্তি।

১০) গছবোৰত ফুলবোৰ ফুলি আছে।

⇒ বৃক্ষেষু পুষ্পাণি বিকসন্তি।

১১) অহাকালি ৰবিবাৰ। তুমি বিদ্যালয়লৈ যাবানে?

⇒ শ্বঃ ৰবিবাৰঃ। কিং ত্বং বিদ্যালয়ং গমিষ্যসি?

১২) আমাৰ মহাবিদ্যালয়ৰ উৎসৱলৈ শিক্ষামন্ত্রী আহিব।

⇒ অস্মাকং মহাবিদ্যালয়স্য উৎসৱে শিক্ষা-মন্ত্রি মহোদয়ঃ আগমিষ্যতি।

১৩) মোহনৰ মাকে সন্ধিয়া দোকানৰ পৰা আম আনে।

⇒ মোহনস্য মাতা সায়ম্ আপণাৎ আম্রাণি আনয়তি।

১৪) শিক্ষকে ছাত্রসকলৰবাবে শিক্ষা প্রদান কৰে।

⇒ শিক্ষকঃ শিষ্যেভ্যঃ শিক্ষাং দদাতি।

১৫) প্রাচীন কালত মহিলাৰোপ্য নগৰত এজন ব্রাহ্মণ আছিল।

⇒ পুৰা মহিলাৰোপ্যনামনগৰে একঃ ব্রাহ্মণঃ আসীৎ।

১৬) এই ভাৰতবর্ষ নদীবহুল।

⇒ নদীবহুলা ইয়ং ভাৰতভূমি।

১৭) তেওঁ মোৰ সৈতে একেলগে আহিছে।

⇒ সঃ ময়া সহ আগচ্ছতি।

১৮) গংগা নৈ যমুনাৰে সৈতে মিল হৈছে।

⇒ গঙ্গা যমুনাম্ উপতিষ্ঠতে।

১৯) যদি তুমি উত্তৰ দিয়া তেনেহলে তোমাৰ মৃত্যু হ'ব।

⇒ যদি ত্বম্ উত্তৰং দদাসি তদা তৰ মৰণং ভৱিষ্যতি।

২০) হে দয়াময়। মোৰ প্ৰতি সদয় হোৱা।

⇒ হে দয়াময়। মাং প্ৰতি সদয়ো ভৱ।

(খ)

১) মন্দৰ পৰ্বতত দুৰ্দান্ত নামেৰে সিংহ এটাই বাস কৰিছিল আৰু তেওঁ সদায়ে বহুত পশু বধ কৰিছিল। এদিনাখন সকলোবোৰ পশুৱে সিংহৰ ওচৰলৈ আহি ক'লে যে— হে মৃগেন্দ্ৰ, তুমি কি কাৰণে সদায় ইমানবোৰ পশু বধ কৰিছা? প্ৰসন্ন হোৱা। আমি নিজেই তোমাৰ ভোজনৰ বাবে প্ৰতিদিনে একোটাকৈ পশু প্ৰেৰণ কৰিম।

⇒ মন্দৰ পৰ্বতে দুৰ্দান্তঃ নামঃ সিংহঃ বসতি স্ম। সঃ চ সৰ্বদা বহূনাং পশূনাং বধং কৰোতি স্ম। একদা সৰ্বে পশৱঃ সিংহস্য সমীপম্ অগচ্ছন্ অবদন্ চ- মৃগেন্দ্রহু ত্বং কিমৰ্থং সৰ্বদা পশূনাং বধং কৰোষি? প্ৰসীদ। বয়ং স্বয়ং তৱ ভোজনায় প্ৰতিদিনম্ একম্ পশুং প্ৰেষয়িস্যামঃ।

২) কোনো এখন নগৰত এজন ৰজা আছিল। তেওঁৰ ৰাজভৱনত বহুত জন্তু আছিল। সেইবোৰে তেওঁৰ পৰিচৰ্য্যা কৰিছিল। সেইবোৰ পশুৰ ভিতৰত এটা বান্দৰ তেওঁৰ বৰ প্ৰিয় আছিল। এদিনাখন ৰজা শুই আছিল। তেতিয়া সেই বান্দৰটোৱে ৰজাক বিছনীৰে বিছি আছিল।

⇒ একস্মিন্ নগৰে একঃ নৃপঃ আসীৎ। তস্য ভৱনে বহবঃ পশৱঃ আসন্। তে তস্য সেৱাম অকুৰ্বন্। তেষু পশুষু একঃ বানৰঃ তস্য প্ৰিয়ঃ আসীৎ। একদা নৃপঃ সুপ্তঃ আসীৎ। তদা সঃ বানৰঃ ব্যজনেন তম্ অবীজয়ৎ।

৩) আমাৰ ভাৰতবৰ্ষ অতিশয় বিশাল। ইয়াত বহুত পৰ্বতআছে। সেইবোৰৰ ভিতৰত কিছুমান অতি ওখ আৰু কিছুমান অতি চাপৰ। এই পৰ্বতসমূহে মেঘৰ টুকুৰা বোৰক ধৰি লৈ বৰষুণ সৃষ্টি কৰে। ইয়াৰ পৰাই বহুত নদী প্ৰৱাহিত হৈছে। নদীসমূহৰ ভিতৰত মহানদী, গোদাবৰী, কাবেৰী, কৃষ্ণা আদি প্ৰধান।

⇒ অস্মাকং ভাৰতদেশঃ অতীৱ বিশালঃ অস্তি। অস্মিন্ বহবঃ গিৰয়ঃ সন্তি। তেষু কেচন অত্যুন্নতাঃ কেচন অনুন্নতাঃ চ। তে গিৰয়ঃ মেঘকলাপং ধৃত্বা বৃষ্টিং সম্পাদয়ন্তি। অনেন অনেকাঃ নদ্যঃ প্ৰৱহন্তি। অনেকাসু নদীষু মহানদী, গোদাৱৰী, কাবেৰী, কৃষ্ণা ইত্যাদয় চ প্ৰমুখাঃ সন্তি।

৪) সংস্কৃত ভাষা ভাৰতবৰ্ষৰ সংস্কাৰ ভাষা। ভাৰতবৰ্ষত প্ৰতিদিনে বিভিন্ন সংস্কাৰ কাৰ্য্যত এই ভাষাৰ প্ৰয়োগ কৰা হয়। এই ভাষাৰ বিভিন্ন বিশেষত্বৰ ভিতৰত এইটো অন্যতম যে ইয়াৰ সাহিত্যত থকা সুবচন সমূহে মানুহক অনুপ্ৰেৰণা যোগায়।

⇒ সংস্কৃত ভাষা ভাৰতবৰ্ষস্য সংস্কাৰভাষা। ভাৰতে সংস্কৃতভাষায়াঃ প্ৰতিদিনং বিবিধ সংস্কাৰকাৰ্য্যেষু প্ৰয়োগঃ ভৱতি। এতস্যাঃ অনেকাসু বিশেষতাসু ইয়ম্ অন্যতমা বিশেষতা যৎ অস্যাঃ বাঙ্ময়ে বিদ্যমানাঃ সূক্তয়ঃ অভ্যুদয়ায় প্ৰেৰয়ন্তি।

৫) এদিনাখন গোপালে সুৰেশৰ সৈতে উদ্যানলৈ গৈছিল। তাত সিহঁত দুটাই দুডাল আমৰ গছ দেখিবলৈ পালে। গছত থকা পকা আমবোৰ দেখি দুয়োজনৰে লোভ লাগিল। উদ্যান ৰক্ষকৰ ওচৰলৈ গৈ দুয়োজনে সুধিলে— 'মহাশয়, আমবোৰৰ দাম কিমান?" তেওঁ উত্তৰ দিলে- 'তিনিটকাত তিনিটা ফল দিম।"

⇒ একদা গোপালঃ সুৰেশেন সহ উদ্যানম্ অগচ্ছৎ। তৌ তত্র দ্বৌ আম্রবৃক্ষৌ অপশ্যতাম্। বৃক্ষয়োঃ পক্কানি ফলানি দৃষ্ট্বা তৌ লালায়িতৌ অভৱতাম্। উদ্যানপালকম্ উপেত্য তৌ অপৃচ্ছতাম্- "ভদ্র, আম্রাণাং কিং মূল্যম্।" সঃ প্রত্যবদৎ- "ত্রিভিঃ ৰূপ্যকৈঃ ত্রীণি ফলানি যচ্ছামি।"

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অসমীয়া ভাষাৰ পৰা সংস্কৃত ভাষালৈ বাক্য অনুবাদ কৰাৰ জ্ঞান লাভ কৰিলে।
- সংস্কৃত ভাষাৰ তিনিটা লিঙ্গ, তিনিটা বচন, ছয়টা কাৰক আৰু সাতটা বিভক্তিৰ বিষয়েও জ্ঞান লাভ কৰিলে।
- সংস্কৃত ভাষাত কর্ত্তৃবাচ্যত (Active voice) কর্ত্তা অনুসৰিহে যে ক্রিয়াৰ ব্যৱহাৰ হয়- এই বিষয়েও জ্ঞান লাভ কৰিলে।
- 'সুপ্' বিভক্তি সমূহ শব্দৰ (প্রাতিপদিক) ৰ পিছত আৰু 'তিঙ্' বিভক্তি সমূহ ধাতুৰ পিছত প্রয়োগ হয়— এই বিষয়ে অৱগত হ'ব পাৰিলে।
- বিশেষণ পদ সমূহে সদায়ে যে বিশেষ্য অথবা সর্বনাম পদক অনুসৰণ কৰে- তাৰ সম্যক জ্ঞান লাভ কৰিলে।

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

১) তালুকদাৰ, প্রিয়দাস (১৯৮৩); *অসমীয়া ভাষা বোধিকা*, গুৱাহাটী ঃ এল.বি.এছ পাব্লিকেশ্যান।

২) দ্বিবেদী, কপিলদেৱ (২০০১); *প্রৌঢ়-ৰচনানুবাদকৌমুদী*, বাৰাণসী ঃ বিশ্ববিদ্যালয় প্রকাশন।

৩) বিদ্যাসাগৰ, ঈশ্বৰ চন্দ্র, *সমগ্র ব্যাকৰণ- কৌমুদী*, কলিকতা ঃ দেৱ সাহিত্য কুটীৰ প্রাইভেট লিমিটেড।

৪) ভট্টাচার্য্য, ড° হৰিচন্দ্র (১৯৯৬); *সংস্কৃত ব্যাকৰণ প্রভা*; গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সি।

৫) শাস্ত্রী, খগেন্দ্র নাথ (১৯৮৫); *সংস্কৃত প্রৱেশ ব্যাকৰণ*, গুৱাহাটী ঃ গ্রন্থ পীঠ।

৬) শাস্ত্রী, চক্রধৰ নৌটিয়াল (১৯৮৮); *বৃহদ্-অনুবাদ- চন্দ্রিকা*, দিল্লী ঃ মোতীলাল বনাৰসীদাস।

১১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১) তুমি যোৱা।
২) বালকাঃ ক্রীড়ন্তি।
৩) আমি হাঁহিছো।
৪) আৱাং পঠাবঃ।
৫) বিক্রমে গাইছে।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৬) গীতা আৰু সীতাই পঢ়িব।
৭) ত্বং হৰিঃ বিনয়ঃ চ বিদ্যালয়ম্ অগচ্ছন্।
৮) ৰমেন আৰু মই খেলিছোঁ।
৯) ত্রিণয়ন ত্বং বা গমিষ্যসি।
১০) ল'ৰাবোৰ আৰু ছোৱালীবোৰে গাইছে।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ১১) সঃ সর্বদা প্রাতঃ ভ্রমণং কৰোতি।
১২) আমি যোৱা কালি বিদ্যালয়লৈ গৈছিলো।
১৩) প্রিয়ংকা শ্বঃ গুৱাহাটীনগৰং গমিষ্যতি।
১৪) গুৰুয়ে কয়- সচাঁ কথা কোৱা উচিত।
১৫) ত্বং কর্ম কুৰু।

১১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ তলৰ বাক্যকেইটা সংস্কৃতলৈ অনুবাদ কৰক।

ক) আমাৰ ভাৰতবর্ষ অতিশয় বিশাল।
খ) কোনো এখন নগৰত বিক্রমাদিত্য নামেৰে এজন ৰজা আছিল।
গ) পশু বিলাকৰ এটা বান্দৰ ৰজাৰ বৰ প্রিয় আছিল।
ঘ) এদিনাখন সকলোবোৰ পশু সিংহৰ ওচৰলৈ আহিছিল।
ঙ) সংস্কৃত ভাষা ভাৰতবর্ষৰ সংস্কাৰ ভাষা।

*** ***** ***

অধ্যায় ১২ ঃ ভাৱবোধ পৰীক্ষণ (Comprehension)

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য

১২.২ পৰিচয়

১২.৩ ভাৱবোধ পৰীক্ষণৰ সাধাৰণ কৌশলসমূহ

১২.৩.১ অধ্যয়নৰ কৌশল

১২.৩.২ উত্তৰকৰণৰ কৌশল

১২.৪ উদাহৰণ

১২.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১২.৬ অধিক জানিবলৈ

১২.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১২.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

১২.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ভাৱবোধ পৰীক্ষণ বা Comprehension-ৰ আভাস লাভ কৰিব
- সংস্কৃত ভাষাত Comprehension কৰাৰ কৌশলসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- Comprehensionৰ বাবে যিবিলাক নিয়মৰ প্রয়োজন, সেইসমূহৰ সামান্য ধাৰণা লাভ কৰিব পাৰিব
- Comprehensionৰ বিভিন্ন নমুনাৰ সৈতে পৰিচিত হ'ব।

১২.২ পৰিচয়

Comprehension অর্থাৎ ভাৱবোধ পৰীক্ষণ হৈছে ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ বুদ্ধি আৰু ভাষাজ্ঞান পৰীক্ষা কৰাৰ এটা পদ্ধতি। সংস্কৃত ভাষাৰ বোধ আৰু ভাষাটো প্রয়োগৰ জ্ঞান পৰীক্ষা কৰাৰ বাবে এই Comprehensionৰ আশ্রয় লোৱা হয়। এই পৰীক্ষা কৰিবৰ বাবে পাঠ্যৰ বা পাঠ্যৰ বাহিৰৰ পাঠৰ এটা দফা উল্লেখ কৰি সেই দফাৰ ভিতৰত হ'ব পৰা কেইটামান প্রশ্ন সোধা হয়।

Comprehensionৰ জৰিয়তে ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ বোধ শক্তিৰ উমান পাব পাৰি। এটা নির্দিষ্ট দফাৰ ধাৰণাৰ দ্বাৰা আন এটা ধাৰণা গঠন কৰিব পৰা কৌশল ইয়াৰ দ্বাৰা আয়ত্ব কৰিব পাৰি।

Comprehension Testত এটা নির্দিষ্ট দফাৰ বিষয়বস্তুৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি কেইটামান প্রশ্ন তৈয়াৰ কৰা হয়। ছাত্র-ছাত্রীসকলে নির্দিষ্ট দফাটো ভালদৰে অধ্যয়ন কৰি লৈ ইয়াৰ লগত সন্নিৱিষ্ট প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰ সংক্ষেপে আৰু যথাযথভাৱে নিজৰ ভাষাত দিব লাগে।

১২.৩ ভাৱবোধ পৰীক্ষণৰ সাধাৰণ কৌশলসমূহ

ভাৱবোধ পৰীক্ষণৰ ক্ষেত্ৰত কিছুমান কৌশল জানি ল'লে সুবিধা হয়। এই কৌশলসমূহক দুটা ভাগত ভগোৱা যায়। এটা হ'ল অধ্যয়নৰ কৌশল আৰু আন এটা হ'ল উত্তৰণৰ কৌশল। এতিয়া আপোনাৰ সুবিধাৰ বাবে তলত ভাৱবোধৰ কৌশল কিছুমান আগবঢ়োৱা হৈছে—

১২.৩.১ অধ্যয়নৰ কৌশল

১) উত্তৰসমূহ কৰাৰ আগতে নির্দিষ্ট দফাটো ভালদৰে পঢ়িব লাগে। প্ৰথমবাৰ পঢ়োতে কিছু টান যেন লাগিলে, দফাটো দুই-তিনিবাৰ পঢ়িব লাগে।

২) দফাটোত থকা কঠিন শব্দবোৰৰ অর্থ বাক্যটোত থকা আন শব্দবিলাকৰ সহায়ত বুজিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

৩) সন্ধিযুক্ত পদসমূহ অথবা সমাসবদ্ধ পদসমূহ ভাঙি লৈ অর্থ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

৪) বিভক্তিযুক্ত শব্দসমূহৰ বিভক্তিৰ চিনসমূহ চাই অর্থ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

৫) বাক্যসমূহত থকা কর্তা, কর্ম আৰু ক্ৰিয়াটো ভালদৰে উলিয়াই ল'লে বাক্যটোৰ অর্থ বুজাত সহজ হয়। যেনে— বালকঃ, পুস্তকং পঠতি। ইয়াৰে বালকঃ - কর্তা, পুস্তকং - কর্ম, পঠতি - ক্ৰিয়া।

৬) বাক্যসমূহত থকা শব্দবোৰৰ অর্থ জানিবলৈ হ'লে শব্দসমূহৰ কাৰক-বিভক্তি নির্ণয় কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। উদাহৰণস্বৰূপে—

i) অৰ্দ্ধপঃ আপনাৎ ফলম্ আনয়তি, গৃহে চ ভোজনং কৰোতি।

ii) বিদ্যালয়ে ছাত্ৰঃ হস্তেন অধ্যাপকস্য পুস্তকানি গৃহীত্বা বালকয়ে দদাতি।

ওপৰৰ বাক্য দুটাৰ শব্দসমূহৰ কাৰক-বিভক্তি নিম্নোক্ত ধৰণে হয়—

শব্দ	কাৰক	বিভক্তি
অৰ্দ্ধপঃ, ছাত্ৰঃ	কর্তা	প্ৰথমা
ফলম্, পুস্তকানি	কর্ম	দ্বিতীয়া
হস্তেন	কৰণ	তৃতীয়া
বালকায়	সম্প্ৰদান	চতুর্থী
আপনাৎ	অপাদান	পঞ্চমী
অধ্যাপকস্য	সম্বন্ধ	ষষ্ঠী
গৃহে	অধিকৰণ	সপ্তমী

১২.৩.২ উত্তৰকৰণৰ কৌশল

এতিয়া আপুনি দফাটো অধ্যয়নৰ অন্তত উত্তৰসমূহ কৰাৰ কৌশলসমূহৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

১) দফাটোৰ ওপৰত নির্দিষ্ট কৰি দিয়া প্রশ্নসমূহ প্রথমতে ভালদৰে অধ্যয়ন কৰি বুজি ল'ব লাগে।

২) প্রশ্নটোৰ উত্তৰ পৰাক্ষেত্রত সংক্ষেপতে আৰু যথাযথভাৱে দিবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে। উত্তৰ কৰাৰ ক্ষেত্রত বাহুল্য বর্জন কৰাই ভাল।

৩) সংস্কৃত ভাষাত সাধাৰণতে 'কিম্' (who, which) এই সর্বনাম শব্দটোৰ জৰিয়তে প্রশ্ন সোধা হয়। যেনে— কঃ ত্বম্? (তুমি কোন?), কস্মৈ ইদং দাস্যাসি? (কাক এইটো দিবা?), কস্য ইদং গৃহম্? (কাৰ এইটো ঘৰ?), কস্মিন্ দিৱসে ইদম্ অভৱৎ? (কোন দিনাখন এইটো হৈছিল?), কা ইয়ং বালিকা? (এই ছোৱালীজনী কোন?), কস্যাং নগর্য্যাং ত্বং বসসি? (কোনখন নগৰীত তুমি বাস কৰা?), কিং তস্য নাম? (তেওঁৰ নাম কি?), ত্বং কিং কর্ম কৰোষি? (তুমি কি কাম কৰিছা?), কানি পুস্তকানি তব? (কোনবোৰ কিতাপ তোমাৰ?, কস্মিন্ বনে মুনিঃ বসতি? (কোনখন হাবিত মুনিজনে বাস কৰে?)

৪) এই কিম্ শব্দটো পুংলিঙ্গ, স্ত্রীলিঙ্গ আৰু ক্লীৱলিঙ্গ— এই তিনিওটা লিঙ্গতে পৃথকে পৃথকে প্রয়োগ হয়। তলত তিনিওটা লিঙ্গতে ইয়াৰ শব্দ ৰূপবোৰ দিয়া হ'ল—

কিম্ (পুংলিঙ্গ) (অর্থ - কোন)

বিভক্তি	একবচন	দ্বিবচন	বহুবচন
প্রথমা	কঃ (কোন)	কৌ (কোন দুজনে)	কে (কোনসকলে)
দ্বিতীয়া	কম্ (কাক)	কৌ (কোন দুজনক)	কান্ (কোনসকলক)
তৃতীয়া	কেন (কাৰ দ্বাৰা)	কাভ্যাম্ (কোন দুজনৰ দ্বাৰা)	কৈঃ (কোনবোৰৰ দ্বাৰা
চতুর্থী	কস্মৈ (কা লৈ)	কাভ্যাম্ (কোন দুজনলৈ)	কেভ্যঃ (কোনবোৰলৈ)
পঞ্চমী	কস্মাৎ (কাৰ পৰা)	কাভ্যাম্ (কোন দুজনৰ পৰা)	কেভ্যঃ(কোনবোৰৰ পৰা)
ষষ্ঠী	কস্য (কাৰ)	কয়োঃ (কোন দুজনৰ)	কেষাম্ (কোনবোৰৰ)
সপ্তমী	কস্মিন্ (ক'ত, কোনজনত)	কয়োঃ (কোন দুজনত)	কেষু (কোনবোৰত)

কিম্ (স্ত্রীলিঙ্গ)

বিভক্তি	একবচন	দ্বিবচন	বহুবচন
প্রথমা	কা (কোনজনী)	কে	কাঃ
দ্বিতীয়া	কাম্ (কোনজনীক)	কে	কাঃ
তৃতীয়া	কয়া (কোনজনীৰ দ্বাৰা)	কাভ্যাম্	কাভিঃ

চতুর্থী	কস্যৈ (কোনজনীলৈ)	কাভ্যাম্	কাভ্যঃ
পঞ্চমী	কস্যাঃ (কোনজনীৰ পৰা)	কাভ্যাম্	কাভ্যঃ
ষষ্ঠী	কস্যাঃ (কোনজনীৰ)	কয়োঃ	কাসাম্
সপ্তমী	কস্যাম্ (কোনজনীত)	কয়োঃ	কাসু

কিম্ (ক্লীৱলিঙ্গ)

বিভক্তি	**একবচন**	**দ্বিবচন**	**বহুবচন**
প্রথমা	কিম্ (কি)	কে	কানি
দ্বিতীয়া	কিম্ (কোনটোক)	কে	কানি

(বাকীবোৰ ৰূপ পুংলিঙ্গৰ দৰেই হয়)

৫) প্রশ্নসমূহত থকা 'কিম্' শব্দ ৰূপৰ অন্তর্গত প্রশ্নবোধক শব্দটোত যি লিঙ্গ, যি বচন তথা যি বিভক্তি থাকে, সম্ভৱ ক্ষেত্রত উত্তৰবোধক শব্দটোতো সেই লিঙ্গ, সেই একেই বচন আৰু সেই বিভক্তি প্রয়োগ কৰা উচিত।

উদাহৰণস্বৰূপে—

ক) প্রশ্ন — কঃ ত্বম্? (পুংলিঙ্গ, প্রথমা, একবচন)
উত্তৰ — বালকঃ অহম্।

খ) প্রশ্ন— জন্তুশালায়াং কং পশ্যসি? (পুংলিঙ্গ, দ্বিতীয়া, একবচন)
উত্তৰ— জন্তুশালায়াং সিংহং পশ্যামি।

গ) প্রশ্ন— কস্য ইদং গৃহম্? (পুংলিঙ্গ, ষষ্ঠী, একবচন)
উত্তৰ— প্রহ্লাদস্য ইদং গৃহম্।

ঘ) প্রশ্ন— কে আগচ্ছন্তি? (পুংলিঙ্গ, প্রথমা, বহুবচন)
উত্তৰ— জনাঃ আগচ্ছন্তি।

ঙ) প্রশ্ন— কেভ্যঃ ফলং দাতুং ইচ্ছসি? (পুংলিঙ্গ, চতুর্থী, বহুবচন)
উত্তৰ— বালকেভ্যঃ ফলং দাতুং ইচ্ছামি।

চ) প্রশ্ন— কা ইয়ং বালিকা? (স্ত্রীলিঙ্গ, প্রথমা, একবচন)
উত্তৰ— ছন্দিতা ইয়ং বালিকা।

ছ) প্রশ্ন— কস্যাঃ গৃহম্? (স্ত্রীলিঙ্গ, ষষ্ঠী, একবচন)
উত্তৰ— কাংক্ষিতায়াঃ গৃহম্।

জ) প্রশ্ন— কাসাম্ হস্তেষু পুস্তকানি সন্তি? (স্ত্রীলিঙ্গ, ষষ্ঠী, বহুবচন)
উত্তৰ— বালিকানাং হস্তেষু পুস্তকানি সন্তি।

ঝ) প্রশ্ন—কিং তস্য নাম? (ক্লীৱলিঙ্গ, প্রথমা, একবচন)
উত্তৰ— পংকজঃ তস্য নাম। (পুংলিঙ্গ, প্রথমা, একবচন)

ঞ) প্রশ্ন— কানি পুস্তকানি তব? (ক্লীৱলিঙ্গ, প্রথমা, বহুবচন)
উত্তৰ— সংস্কৃত-পুস্তকানি মম।

৬) কুত্র, কদা, কতি, কিমর্থং, কুতঃ, কথম্ আৰু কিম্— এই সাতটা শব্দক একেলগে সংস্কৃত ভাষাত "সপ্ত 'ক' কাৰ" বুলি কোৱা হয়। এই শব্দকেইটাৰ জৰিয়তে প্রশ্নৰ অৱতাৰণা কৰা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে—

কুত্র (ক'ত) — ভবতঃ গৃহং কুত্র অস্তি?

কদা (কেতিয়া) — ভবান্ কদা খাদতি?

কতি (কিমান) — কতি বালকাঃ সন্তি?

কিমর্থং (কি কাৰণে) — বালকঃ কিমর্থং বিদ্যালয়ং গচ্ছতি?

কুতঃ (ক'ৰ পৰা) — বালকঃ কুতঃ আগচ্ছতি?

কথম্ (কেনেকৈ) — অশ্বঃ কথম্ ধাবতি?

কিম্ (কি) — ভবতঃ পিতা কিং কৰোতি?

৭) প্রশ্নসমূহত থকা কাল অনুসৰি উত্তৰসমূহ দিব লাগে। প্রশ্নটো অতীত কালত থাকিলে উত্তৰটোও অতীত কালত দিব লাগে। যেনে— মন্দিৰঃ কুত্র আসীৎ? উত্তৰ-মন্দিৰঃ নদীতীৰে আসীৎ। সংস্কৃত ভাষাত 'হোৱা' অথবা 'থকা' অর্থত (ইংৰাজীত 'be-verb') ভূ, অস্ আৰু বৃৎ— এই তিনিটা ধাতুৰ ৰূপ বহুলভাৱে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। এই ধাতু তিনিটাৰ বর্তমান, অতীত আৰু ভৱিষ্যৎ কালৰ ক্রিয়াৰ ৰূপসমূহ তলত দেখুওৱা হ'ল—

ভূ ধাতু (পৰস্মৈপদী)

লট্ (বর্তমান কাল)

	প্রথম পুৰুষ	**মধ্যম পুৰুষ**	**উত্তম পুৰুষ**
একবচন	ভৱতি	ভৱসি	ভৱামি
দ্বিবচন	ভৱতঃ	ভৱথঃ	ভৱাৱঃ
বহুবচন	ভৱন্তি	ভৱথ	ভৱামঃ

লঙ্ (অতীত কাল)

	প্রথম পুৰুষ	**মধ্যম পুৰুষ**	**উত্তম পুৰুষ**
একবচন	অভৱৎ	অভৱঃ	অভৱম্
দ্বিবচন	অভৱতাম্	অভৱতম্	অভৱাৱ
বহুবচন	অভৱন্	অভৱত	অভৱাম

লৃট্ (ভৱিষ্যৎ কাল)

	প্রথম পুৰুষ	**মধ্যম পুৰুষ**	**উত্তম পুৰুষ**
একবচন	ভৱিষ্যতি	ভৱিষ্যসি	ভৱিস্যামি
দ্বিবচন	ভৱিষ্যতঃ	ভৱিষ্যথঃ	ভৱিস্যাৱঃ
বহুবচন	ভৱিষ্যন্তি	ভৱিষ্যথ	ভৱিষ্যামঃ

অস্ ধাতু (পৰস্মৈপদী)

লট্

	প্রথম পুৰুষ	**মধ্যম পুৰুষ**	**উত্তম পুৰুষ**
একবচন	অস্তি	অসি	অস্মি
দ্বিবচন	স্তঃ	স্থঃ	স্বঃ
বহুবচন	সন্তি	স্থ	স্মঃ

লঙ্

	প্রথম পুৰুষ	**মধ্যম পুৰুষ**	**উত্তম পুৰুষ**
একবচন	আসীৎ	আসীঃ	আসম্
দ্বিবচন	আস্তাম্	আস্তম্	আস্ব
বহুবচন	আসন্	আস্ত	আস্ম

লৃট্

(অস্ ধাতুৰ ভৱিষ্যৎ কালৰ ৰূপসমূহ ভূ ধাতুৰ ভৱিষ্যৎ কালৰ দৰেই হয়।)

বৃৎ ধাতু (আত্মনেপদী)

	প্রথম পুৰুষ	**মধ্যম পুৰুষ**	**উত্তম পুৰুষ**
একবচন	বর্ত্ততে	বর্ত্তসে	বর্ত্তে
দ্বিবচন	বর্ত্তেতে	বর্ত্তেথে	বর্ত্তাৱহে
বহুবচন	বর্ত্তন্তে	বর্ত্তধ্বে	বর্ত্তামহে

লঙ্

	প্রথম পুৰুষ	**মধ্যম পুৰুষ**	**উত্তম পুৰুষ**
একবচন	অৱর্ত্তত	অৱর্ত্তথাঃ	অৱর্ত্তে
দ্বিবচন	অৱর্ত্তেতাম্	অৱর্ত্তেথাম্	অৱর্ত্তাৱহি
বহুবচন	অৱর্ত্তন্ত	অৱর্ত্তধ্বম্	অৱর্ত্তামহি

লৃট্

	প্রথম পুৰুষ	**মধ্যম পুৰুষ**	**উত্তম পুৰুষ**
একবচন	বর্ত্তিষ্যতে	বর্ত্তিস্যসে	বর্ত্তিষ্যে
দ্বিবচন	বর্ত্তিষ্যেতে	বর্ত্তিস্যথে	বর্ত্তিষ্যাৱহে
বহুবচন	বর্ত্তিষ্যন্তে	বর্ত্তিস্যধ্বে	বর্ত্তিষ্যামহে

জানি থোৱা ভাল

ক) ক্রিয়া— সংস্কৃত ব্যাকৰণত দুই প্রকাৰৰ ক্রিয়া ব্যৱহাৰ কৰা হয়— তিঙন্ত ক্রিয়া আৰু কৃদন্ত ক্রিয়া। ধাতুৰ পিছত তিঙ্ বিভক্তি প্রয়োগ হৈ যি ক্রিয়াপদ গঠিত হয়, তাকে তিঙন্ত ক্রিয়া বোলে। যেনে— গচ্ছতি, হসতি, খাদতি আদি। আনহাতে ধাতুৰ পিছত কৃৎ প্রত্যয়সমূহ যোগ হৈ যি ক্রিয়া পদ গঠিত হয়, তাকে কৃদন্ত ক্রিয়া বোলে। যেনে— ৰামঃ চন্দ্রং দৃষ্টৱান্ (দৃশ্ + ক্তবতু পুং প্রথমা একবচন)।

খ) ক্রিয়াৰ কাল— সংস্কৃতত লট্ আদি লকাৰ আৰু ক্ত, ক্তবতু আদি কৃৎ প্রত্যয়ৰ দ্বাৰা সকলো কালৰ অর্থ কৰা হয়। সাধাৰণতে বর্তমান কালত লট্ বিভক্তি, অতীত কালত লঙ্, লুঙ্ আৰু লিঙ্ বিভক্তি আৰু ভৱিষ্যৎ কালত লৃট্ লুট্ বিভক্তি ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যেনে—

বর্তমান কাল — লট্ - বালকঃ পুস্তকং পঠতি (পঠ্ + লট্ তি),

অতীত কাল — লঙ্ - বালকঃ চন্দ্রং অপশ্যৎ (দৃশ্ + লঙ্ দ্)

লুঙ্ - ৰামঃ বিদ্যালয়ম্ অগমৎ (গম্ + লুঙ্ দ্)

লিট্ - ৰামঃ ৰাবণং জঘান (হন্ + লিট্ অ)

ভৱিষ্যৎ কাল — লৃট্ - বালকঃ পুস্তকং পঠিষ্যতি (পঠ্ + লৃট্ স্যতি),

লুট্ - পৰশ্বঃ তত্র সভা ভবিতা (ভূ + লুট্ তা)

১২.৪ উদাহৰণ

এতিয়া আপুনি ভাৱবোধ পৰীক্ষণৰ কিছুমান উদাহৰণ অধ্যয়ন কৰিবলৈ পাব। সেইবোৰ তলত দাঙি ধৰা হ'ল—

১) একদা নৃপঃ সুপ্তঃ আসীত্। তদা একঃ বানরঃ ব্যজনেন তম্ অবীজযত্। তস্মিন্ এব কালে একা মক্ষিকা নৃপস্য নাসিকাযাম্ উপাবিশত্। বানরঃ বারং বারং তাং মক্ষিকাং ব্যজনেন নিবারযতি স্ম। তথাপি সা মক্ষিকা পুনঃ পুনঃ আগত্য তত্রৈব অতিষ্ঠত্। তেন সঃ বানরঃ ক্রুদ্ধঃ অভবত্। তাং মক্ষিকাং হন্তুং সঃ খড্গেন প্রহারম্ অকরোত্। মক্ষিকা তু উড্ডীয দুরম্ অগচ্ছত্, কিন্তু খড্গপ্রহারেণ নৃপস্য নাসিকা ছিন্না অভবত্।

i) প্রশ্ন — মক্ষিকা কুত্র উপাবিশত্?

উত্তৰ — মক্ষিকা নৃপস্য নাসিকাযাম্ উপাবিশত্।

ii) প্রশ্ন — বানরঃ কিমর্থং ক্রুদ্ধঃ অভবত্?

উত্তৰ — বানরঃ বারং বারং মক্ষিকাং ব্যজনেন নিবারযতি স্ম। তথাপি মক্ষিকা পুনঃ পুনঃ আগত্য নাসিকাযাম্ অতিষ্ঠত্। তেন বানরঃ ক্রুদ্ধঃ অভবত্।

iii) প্রশ্ন — क्रुद्धः वानरः किम् अकरोत्?
উত্তৰ — क्रुद्धः वानरः मक्षिकां हन्तुं खड्गेन प्रहारम् अकरोत्।

iv) প্রশ্ন — खड्गप्रहारेन किम् अभवत्।
উত্তৰ — खड्गप्रहारेन नृपस्य नासिका छिन्ना अथवत्।

v) প্রশ্ন — नृपस्य मक्षिका उपाविशत्। (मस्तके/नासिकायाम्)
(বন্ধনীৰ পৰা শুদ্ধ শব্দটো বাচি উলিয়াই খালী ঠাই পূৰণ কৰক)
উত্তৰ — नृपस्य <u>नासिकायाम्</u> मक्षिका उपाविशत्।

২) प्राचीनकाले वाल्मीकिनामा एकः ऋषिः आसीत्। एकदा सः शिष्यैः सह स्नातुं तमसानदीमगच्छत्। मार्गे सः व्याधेन विद्धमेकं क्रौञ्चपक्षिणमपश्यत्। सहचरस्य वियोगेन क्रौञ्ची व्याकुलाभवत्। सा च उच्चैः अरुदत्। तस्याः रोदनं श्रुत्वा दुःखं च दृष्ट्वा ऋषिः द्रवीभूतः। क्रौञ्चीक्रन्दनात् जातः ऋषेः शोकः श्लोकमेकरुपेण तस्य मुखादेव निर्गतः।

i) প্রশ্ন — वाल्मीकिः कः आसीत्?
উত্তৰ — वाल्मीकिः एकः ऋषिः आसीत्।

ii) প্রশ্ন — वाल्मीकिः स्नातुं कुत्र अगच्छत्?
উত্তৰ — वाल्मीकिः स्नातुं तमसानदीम् अगच्छत्?

iii) প্রশ্ন — सहचरस्य वियोगेन का व्याकुलाभवत्?
উত্তৰ — सहचहस्य वियोगेन क्रौञ्ची व्याकुलाभवत्।

iv) প্রশ্ন — मार्गे ऋषिः कमपश्यत्?
উত্তৰ — मार्गे ऋषिः व्याधेन विद्धमेकं क्रौञ्चपक्षिणमपश्यत्।

v) প্রশ্ন — ऋषिः किमर्थं द्रवीभूतः?
উত্তৰ — क्रौञ्च्याः रोदनं श्रुत्वा दुःखं च दृष्ट्वा ऋषिः द्रवीभूतः।

৩) धारानगर्या भोजो नाम राजा आसीत्। जन्मनैव बुद्धिमान् सुयोग्येभ्यः गुरुभ्यः अधीत्य सः शीघ्रं विद्वान् अभवत्। सिंहासनम् अधिष्टितः सः सुप्रबन्धेन स्वराज्यं समृद्धम् अकरोत्। तस्य राज्ये जनाः सदाचारिणः आसन्। राज्ञः प्रेरणया गुणानुरागिभिः धनवद्भिः अनेके विद्यालयाः पुस्तकालयाश्च स्थापिताः। कलाविद्भिः शिल्पिभिः भव्यानि भवनानि, रम्याणि मन्दिराणि च निर्मितानि।

i) প্রশ্ন — भोजो नाम राजा कुत्र आसीत्?
উত্তৰ — भोजो नाम राजा धारानगर्याम् आसीत्।

ii) প্রশ্ন — भोजः कथं विद्वान् अभवत्?
উত্তৰ — जन्मनैव बुद्धिमान् भोजः सुयोग्येभ्यः गुरुभ्यः अधीत्य विद्वान् अभवत्।

iii) প্রশ্ন — भोजस्य राज्ये जनाः कीदृशाः आसन्?
উত্তৰ — भोजस्य राज्ये जनाः सदाचारिणः आसन्।

iv) প্রশ্ন — राज्ञः प्रेरणया धनवद्भिः के स्थापिताः?
উত্তৰ — राज्ञः प्रेरणया धनवद्भिः अनेके विद्यालयाः पुस्तकालयाश्च स्थापिताः।

v) প্রশ্ন — সমৃদ্ধিম্ আৰু মন্দিরাণি - এই দুটা শব্দ প্রয়োগ কৰি দুটা বাক্য ৰচনা কৰক।

উত্তৰ — সমৃদ্ধিম্ - রাজাঃ স্वराज्यं समृद्धिम् अकरोत्।

मन्दिराणि - शिल्पिभिः मन्दिराणि निर्मितानि।

৪) अस्ति चम्पकाभिधानायां नगर्यां परिव्राजकावसथः। तत्र चूडाकर्णो नाम परिव्राट् प्रतिवसति। स च भोजनावशिष्टभिक्षान्नसहितं भिक्षापात्रं नागदन्तकेऽवस्थाप्य स्वपिति। मूषिकः एकः च तदन्नमुत्प्लुत्य प्रत्यहं भक्षयति। अनन्तरं तस्य प्रियसुहृद् वीणाकर्णो नाम परिव्राजकः समायातः।

i) প্রশ্ন — कस्यां नगर्यां परिव्राजकावसथः अस्ति?

উত্তৰ — चम्पकाभिधानायां नगर्यां परिव्राजकावसथः अस्ति।

ii) প্রশ্ন — परिव्राजकः कुत्र भिक्षापात्रमवस्थाप्य स्वपिति?

উত্তৰ — परिव्राजकः नागदन्तके भिक्षापात्रमवस्थाप्य स्वपिति।

iii) প্রশ্ন — कः पात्रस्थमन्नमुत्प्युत्य भक्षयति?

উত্তৰ — मूषिकः पात्रस्थमन्नमुत्प्लुत्य भक्षयति।

iv) প্রশ্ন — चुडाकर्णस्य प्रियसुहद् कः आसीत्?

উত্তৰ — चुडाकर्णस्य प्रियसुहृद् वीणाकर्णः आसीत्।

v) প্রশ্ন — 'मित्रम्' शब्दटোৰ प्रतिशब्द पाठটোৰ পৰা লিখক।

উত্তৰ — सुहृद्।

৫) अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे बहुबकसनाथो वठपादपः। तस्य कोटरे कृष्णसर्पः प्रतिवसति स्म। स च बकबालकानजातपक्षानपि सदैव भक्षयन्कालं नयति। अथैको बकस्तेन भक्षितानि अपत्यानि दृष्ट्वा शिशुवैराग्यात् सरस्तीरमासाद्य बाष्पपूरितनयनोऽधोमुखस्तिष्ठति। तं च तादृक्चेष्टितमवलोक्य कुलीरकः प्रोवाच - "माम, किमेवं रुद्यते भवताद्य?"

i) প্রশ্ন — वटपादपः कत्र आसीत्?

উত্তৰ — वटपादपः कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे आसीत्।

ii) প্রশ্ন — कृष्णसर्पः कुत्र प्रतिवसति स्म?

উত্তৰ — कृष्णसर्पः वटवृक्षस्य कोटरे प्रतिवसति स्म।

iii) প্রশ্ন — कृष्णसर्पः कथं कालं नयति स्म?

উত্তৰ — कृष्णसर्पः बकबालकान् अजातपक्षान् अपि भक्षयन् कालं नयति स्म।

iv) প্রশ্ন — बाष्पपूरितनयनं बकं कः अपश्यत्?

উত্তৰ — बाष्पपूरितनयनं बकं एकः कुलीरकः अपश्यत्।

v) প্রশ্ন — 'कस्मिंश्चित्' আৰু 'अथैकः' এই শব্দ দুটাৰ সন্ধি বিচ্ছেদ কৰক।

উত্তৰ — कस्मिन् + चित्, अथ + एकः।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

তলৰ অনুচ্ছেদটো পঢ়ি নিম্নোক্ত প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰ দিয়ক।

অস্তি কস্মিশ্চিদধিষ্ঠানে শুদ্ধপটো নাম রজকঃ। তস্য চ গর্দভ একোঽস্তি। সোঽপি ঘাসাভাবাদ্ অতিদুর্বলতাং গতঃ। তেন চ রজকেন অটব্যাং ভ্রমতা মৃতব্যাঘ্রো দৃষ্টঃ চিন্তিতং চ। অহো শোভনম্ আপতিতম্। অনেন ব্যাঘ্রচর্মণা প্রতিচ্ছাদ্য রাসভং রাত্রৌ যবক্ষেত্রেষূৎসৃজামি। তং চ ক্ষেত্রচালা ব্যাঘ্রং মত্বা ন নিষ্কাসয়িষ্যন্তি।

প্রশ্ন ১ ঃ রজকস্য নাম কিম্ আসীত্?

প্রশ্ন ২ ঃ রজকস্য গৃহে কঃ আসীত্?

প্রশ্ন ৩ ঃ কস্মাত্ কারণাত্ গর্দভঃ অতিদুর্বলমাগতঃ?

প্রশ্ন ৪ ঃ রজকেন কিং দৃষ্ট?

প্রশ্ন ৫ ঃ 'রাসভ' শব্দস্য প্রতিশব্দঃ পাঠতঃ লিখত।

৬) এষ অস্মাকং মহাবিদ্যালয়ঃ। অত্র একঃ ভব্যঃ সমৃদ্ধঃ চ পুস্তকালয়ঃ অস্তি, যত্র বালকাঃ প্রতিদিনং বাচনায় পুস্তকানি সমাচারপত্রাণি চ লভন্তে। মহাবিদ্যালয়ে রমণীয়ম্ একম্ উদ্যানং বিদ্যতে, যত্র ছাত্রাঃ প্রাতঃ সায়ং চ ভ্রমণায় গচ্ছন্তি। অত্র একা বিজ্ঞানপ্রযোগশালাপি বর্ততে। তত্র প্রযোগেণ ছাত্রাঃ বিজ্ঞানসিদ্ধান্তান্ অবগচ্ছন্তি।

i) প্রশ্ন — পুস্তকালয়ে বালকাঃ পঠিতুং কিং কিং লভন্তে?
উত্তৰ — পুস্তকালয়েঃ বালকাঃ পঠিতুং পুস্তকানি সমাচারপত্রাণি চ লভন্তে।

ii) প্রশ্ন — পুস্তকালয়ঃ কুত্র অস্তি?
উত্তৰ — পুস্তকালয়ঃ মহাবিদ্যালয়ে অস্তি।

iii) প্রশ্ন — উদ্যানে ছাত্রাঃ কদা কদা গচ্ছন্তি?
উত্তৰ — উদ্যানে ছাত্রাঃ প্রাতঃ সায়ং চ গচ্ছন্তি।

iv) প্রশ্ন — প্রযোগশালায়াম্ প্রযোগেন ছাত্রাঃ কিম্ অবগচ্ছন্তি?
উত্তৰ — প্রযোগশালায়াম্ প্রযোগেন ছাত্রাঃ বিজ্ঞানসিদ্ধান্তান্ অবগচ্ছন্তি।

v) প্রশ্ন — 'মহাবিদ্যালয়ঃ' 'উদ্যানম্' - ইতি শব্দদ্বয়ং গৃহীত্বা বাক্যনির্মাণং কুরুত।
উত্তৰ — অত্র একঃ মহাবিদ্যালয়ঃ অস্তি। উদ্যানং কুত্র অস্তি?

৭) অস্মিন্ ব্রহ্মাণ্ডে বহূনি গ্রহনক্ষত্রাণি সন্তি। আকাশে দৃশ্যমানেষু মংগল বুধ - গুরু আদিষু গ্রহনক্ষত্রেষু সুর্যোঽপি একং নক্ষত্রমস্তি। অস্য প্রকাশেনৈব পৃথ্বীচন্দ্রাদয়ঃ প্রকাশন্তে। নক্ষত্রমেতত্ ঊর্জসঃ মহাস্রোতঃ অস্তি। অনেনৈব জগদিদং গতিশীলমস্তি। সূর্যঃ সংসারস্য প্রকাশকঃ। অয়ং ন কেবলং তম এব নাশয়তি অপিতু কালস্যনিয়ামকত্বাত্ মাসানাম্ ঋতূনাং চ জনকোঽপ্যস্তি।

i) প্রশ্ন — ব্রহ্মাণ্डে কানি সন্তি?

উত্তৰ — ব্রহ্মাণ্डে বহূনি গ্রহনক্षত্রাণি সন্তি।

ii) প্রশ্ন — কস্য প্রকাশেনৈব পৃথ্वীচন্দ্রাদয: প্রকাশন্তে?

উত্তৰ — সূর্যস্য প্রকাশেনৈব পৃথ্वীচন্দ্রাদয: প্রকাশন্তে।

iii) প্রশ্ন — সূর্য: কস্য মহাস্রোত: অস্তি?

উত্তৰ — সূর্য: ঊর্জস: মহাস্রোত: অস্তি।

iv) প্রশ্ন — কস্মাত্ কারণাত্ সূর্য: মাসানাং জনক: অস্তি?

উত্তৰ — কালস্যনিয়ামকত্ৱাত্ সূর্য: মাসানাং জনক: অস্তি।

v) প্রশ্ন — আকাশে দৃশ্যমানানাং গ্রহত্রয়ানাং নাম লিখত।

উত্তৰ — মংগল-বুধ-গুরু ইতি গ্রহত্রয়ম্ আকাশে দৃশ্যমানং ভৱতি।

৮) কৃষিপ্রধানোঽয়ম্ অস্মাকং ভারতদেশ:। অত্রত্যা: অশীতোঽপ্যধিকং প্রতিশতং জনা: গ্রামেষু ৱসন্তি। গ্রামৱাসিন: প্রায়েণ কৃষকা: ভৱন্তি। তে প্রাত: কালাদারভ্য সায়ং যাৱত্ মহতা পরিশ্রমেণ ক্षেত্রেষু কর্ম কুর্ৱন্তি। গ্রামীণা: জনা: পরিক্षমশীলা: ভৱন্তি। তে গ্রীষ্মৱর্ষাশীতাদিঋতুষু সর্ৱদা কঠিনং পরিশ্রমং কুর্ৱন্তি। স্ৱক্षেত্রাণি হলেন কর্ষন্তি, তত্র বীজানি ৱপন্তি। সাম্প্রতিকে কালে ক্षেত্রকর্ষণায় তে 'ট্রৈক্টর' ইত্যাখ্যস্য যন্ত্রস্য প্রয়োগং কুর্ৱন্তি।

i) প্রশ্ন — ভারতদেশ: কীদৃশ: অস্তি?

উত্তৰ — ভারতদেশ: কৃষিপ্রধান: অস্তি।

ii) প্রশ্ন — মহতা পরিশ্রমেণ কৃষকা: কুত্র কর্ম কুর্ৱন্তি।

উত্তৰ — মহতা পরিশ্রমেণ কৃষকা: ক্षেত্রেষু কর্ম কুর্ৱন্তি।

iii) প্রশ্ন — কৃষকা: কেষু কেষু ঋতুষু কঠিনং পরিশ্রমং কুর্ৱন্তি?

উত্তৰ — কৃষকা: গ্রীষ্মৱর্ষাশীতাদিঋতুষু কঠিনং পরিশ্রমং কুর্ৱন্তি।

iv) প্রশ্ন — কৃষকা: কিং কিং কুর্ৱন্তি?

উত্তৰ — কৃষকা: স্ৱক্षেত্রাণি হলেন কর্ষন্তি, তত্র বীজানি ৱপন্তি চ।

v) প্রশ্ন — সাম্প্রতিকে কালে কৃষিক্षেত্রে কস্য যন্ত্রস্য প্রয়োগং ভৱতি?

উত্তৰ — সাম্প্রতিকে কালে কৃষিক্षেত্রে 'ট্রৈক্টর' ইত্যাখ্যস্য যন্ত্রস্য প্রয়োগং ভৱতি।

৯) ঋতুরাজ: ৱসন্ত:। ৱসন্তসময়ে প্রমুদিতা: সর্ৱে জনা: সমুহং রচয়িত্ৱা প্রকৃতিশোভাং পশ্যন্ত: ভ্রমন্তি। উদ্যানেষু, ৱাটিকাসু, নদীতটেষু চ ক্ৱচিত্ গায়ন্তি লোকা:। অপরত্র নৃত্যন্তি কূর্দন্তি চ বালকা:। ৱনেষু, ৱাটিকাসু, উদ্যানেষু চ নানাৱর্ণানি পুষ্পাণি শোভন্তে। ৱৃক্षেষু নৱপল্লৱা: ৱিরাজন্তে। পক্षিণাং কলকূজনমপি সর্ৱেষাং সুখদং ভৱতি। ন কেৱলং মানৱা: এৱ অপি তু পশৱ: পক্षিণ: চাপি প্রমুদিতা: ভৱন্তি ৱসন্তে।

i) প্রশ্ন — ৱসন্তস্য পর্যায়ৱাচক: শব্দ: ক:?

উত্তৰ — ঋতুরাজ: ৱসন্তস্য পর্যায়ৱাচক: শব্দ:।

ii) প্রশ্ন — কুত্র কুত্র লোকা: গায়ন্তি?

উত্তৰ — উদ্যানেষু, বাটিকাসু, নদীতটেষু চ লোকা: গায়ন্তি।

iii) প্রশ্ন — বালকা: কিং কুর্বন্তি?

উত্তৰ — বালকা: নৃত্যন্তি কুর্দন্তি চ।

iv) প্রশ্ন — কুত্র নবপল্লবা: বিরাজন্তে?

উত্তৰ — বৃক্ষেষু নবপল্লবা: বিরাজন্তে।

v) প্রশ্ন — বসন্তে কে কে প্রমুদিতা: ভবন্তি?

উত্তৰ — বসন্তে মানবা:, পশব:, পক্ষিণ: চ প্রমুদিতা: ভবন্তি।

১০) অস্মিন্ সংসারে শক্তে: মহিমা সর্বত্র দৃশ্যতে। ইয়ং শক্তি: দেবেষু, দানবেষু, মানবেষু, পশুষু, পক্ষিষু, গ্রহনক্ষত্রেষু চ সর্বত্র বর্ততে। শক্তিং বিনা ন সিদ্ধয়তি কিমপি কার্যম্। যত্র শক্তি: তত্রৈব জীবনম্। ইয়ং শক্তি: বহুবিধা বর্ততে - শরীরশক্তি:, বুদ্ধিশক্তি:, ধনশক্তি:, জনশক্তি:, সৈন্যশক্তি:, রাষ্ট্রশক্তিশ্চ। আসু বুদ্ধিশক্তিরেব শ্রেষ্ঠা। যস্য শারীরিকং বলং স্যাত্ পরং বুদ্ধি: ন স্যাত্ তস্য তদ্ বলং ব্যর্থম্ এব।

i) প্রশ্ন — শক্তি: কুত্র কুত্র বর্তন্তে?

উত্তৰ — শক্তি: দেবেষু, দানবেষু, মানবেষু, পশুষু, পক্ষিষু, গ্রহনক্ষত্রেষু চ বর্ততে।

ii) প্রশ্ন — কাম্ বিনা কিমপি কার্য ন সিদ্ধয়তি?

উত্তৰ — শক্তিং বিনা কিমপি কার্য ন সিদ্ধয়তি?

iii) প্রশ্ন — যত্র শক্তি: তত্রৈব কিম্ অস্তি?

উত্তৰ — যত্র শক্তি: তত্রৈব জীবনম্ অস্তি।

iv) প্রশ্ন — শক্তি: কতিবিধা বর্ততে?

উত্তৰ — শক্তি: বহুবিধা বর্ততে - শরীরশক্তি:, বুদ্ধিশক্তি:, ধনশক্তি:, জনশক্তি:, সৈন্যশক্তি:, রাষ্ট্রশক্তিশ্চ।

v) প্রশ্ন — উচিতং শব্দং চিত্বা বাক্যং লিখত।

ইমা: শক্তয:/শক্ত্য: বহুবিধা বর্তন্তে।

উত্তৰ — ইমা: শক্তয: বহুবিধা বর্তন্তে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

তলৰ অনুচ্ছেদটো পঢ়ি নিম্নোক্ত প্রশ্নসমূহৰ উত্তৰবোৰ দিয়ক।

ভারতবর্ষে বহুনি দর্শনীয়ানি তীর্থস্থানানি সন্তি, যানি দৃষ্ট্বা জীবনং পবিত্রং ভবতি। পুণ্যমবাপ্তুং মনস: প্রীতিং চ সংবর্ধয়িতুং তীর্থাটনং সর্বোত্তমং সাধনম্। তাদৃশমেব পাবনং রমণীয়ং চ তীর্থস্থানং কন্যাকুমারী নাম। ইদং তীর্থস্থানং ভারতস্য দক্ষিণে কোণে বিরাজতে। দেব্যা: কন্যাকুমার্যা: সান্নিধ্যেন পবিত্রমিদং তীর্থস্থানম্।

अरबसागर - हिन्दमहासागराभ्यां परिवृतं स्थानमिदं प्राकृतिकसौन्दर्यपरिपूर्णं वर्तते।
तत्र स्थित्वा सुर्योदयस्य सुर्यास्तस्य च दृश्यं द्रष्टुं सुकरं भवति।

প্রশ্ন ৬ ঃ बहुनि दर्शनीयानि तीर्थानि कुत्र सन्ति?

প্রশ্ন ৭ ঃ पुण्यम् अवाप्तुं किं सर्वोत्तमं साधनम्?

প্রশ্ন ৮ ঃ कन्याकुमारी कीदृशं स्थानमस्ति?

প্রশ্ন ৯ ঃ कन्याकुमारी नामकं तीर्थस्थानं भारतस्य कस्मिन् कोणे वर्तते?

প্রশ্ন ১০ ঃ कन्याकुमारी काभ्यां सागराभ्यां परिवृतं वर्तते?

১২.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- Comprehensionৰ বিষয়ে থূলমূল আভাস এটি লাভ কৰিলে।
- Comprehensionৰ বাবে প্রস্তুত অনুচ্ছেদটো পাঠ কৰি তাৰ উত্তৰসমূহ কৰাৰ কৌশলসমূহৰ বিষয়ে অৱগত হ'ব পাৰিলে।
- কি কি শব্দৰ জৰিয়তে সংস্কৃত ভাষাত প্রশ্নৰ অৱতাৰণা হ'ব পাৰে তাৰ বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিলে।
- উদাহৰণস্বৰূপে দিয়া অনুচ্ছেদসমূহ পঢ়ি উত্তৰ কৰাৰ কৌশলসমূহ আয়ত্ব কৰিলে।

১২.৬ অধিক জানিবলৈ

১) কালে, এম, আৰ, *হিতোপদেশ;* বাৰাণসী ঃ চৌখম্বা সংস্কৃত সীৰীজ অফিস।

২) ভট্টাচার্য্য, ড° হৰিচন্দ্র (১৯৯৬); *সংস্কৃত ব্যাকৰণ প্রভা;* গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সি।

৩) মালবীয়, ড° সুধাকৰ, *পঞ্চতন্ত্রম্;* বাৰাণসী ঃ চৌখম্বা সংস্কৃত সীৰীজ অফিস।

৪) শাস্ত্রী, খগেন্দ্র নাথ (১৯৮৫); *সংস্কৃত প্রৱেশ ব্যাকৰণ,* গুৱাহাটী ঃ গ্রন্থ পীঠ।

৫) শাস্ত্রী, চক্রধৰ নৌটিয়াল (১৯৮৮); *বৃহদ্-অনুবাদ- চন্দ্রিকা,* দিল্লী ঃ মোতীলাল বনাৰসীদাস।

৬) শর্মা, গিৰীধৰ, (১৯৮৮); *Sanskrit Grammer, Composition & Translation*, গুৱাহাটী ঃ ৰাধা প্রকাশন।

১২.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ रजकस्य नाम शुद्धपटः आसीत्।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ रजकस्य गृहे एकः गर्दभः आसीत्।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ घासाभावाद् गर्दभः अतिदुर्वलतां गतः।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ रजकेन मृतव्यघ्रो दृष्टः।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ रासभः इति शब्दस्य प्रतिशब्दः गर्दभः इति।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ बहुनि दर्शनीयानि तीर्थानि भारतवर्षे सन्ति।

৭নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ पुण्यम् अवाप्तुं तीर्थाटनं सर्वोत्तमं साधनम्।

৮নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ कन्याकुमारी पावनं रमणीयं च स्थानमस्ति।

৯নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ कन्याकुमारी नामकं तीर्थस्थानं भारतस्य दक्षिणे कोणे वर्तते।

১০নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ कन्याकुमारी अरबसागर - हिन्दमहासागराभ्यां परिवृत्तं वर्तते।

১২.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

নিম্নোক্ত অনুচ্ছেদটো পঢ়ি তলৰ প্ৰশ্নসমূহৰ উত্তৰ লিখক।

एकदा षड्वर्षीयः श्रीकृष्णः वृन्दावने यमुनातटम् अगच्छत्। गोपाः अपि तेन सह अगच्छन्। गोपाः पिपसया आकुलाः भूत्वा यमुनाजलम् अपिवन्। ते मूर्च्छिताः अभवन्। श्रीकृष्णः तान् मुर्च्छितान् दृष्ट्वा व्याकुलः अभवत्। वस्तुतः यमुनाजले कालियनागस्य कुण्डम् आसीत्। तेन यमुनाजलं विषज्वालाभिः विषाक्तं जातम्। अनेके खगाः पशवः च तत् जलं पीत्वा मृत्युं प्राप्ताः। वायुः अपि तेन विषयुक्तः अभवत्। वृक्षाः तेन वायुना शुष्काः जाताः।

প্রশ্ন ১ ঃ एकता श्रीकृष्णः कुत्र अगच्छत्?

প্রশ্ন ২ ঃ तेन सह के अगच्छन्?

প্রশ্ন ৩ ঃ गोपाः किमर्थं मुर्च्छिताः अभवन्?

প্রশ্ন ৪ ঃ यमुनाजले कस्य कुण्डम् आसीत्?

প্রশ্ন ৫ ঃ विषयुक्तेन वायुना के शुष्काः जाताः?

*** ***** ***

अध्यायः १३ : संस्कृत - सम्भाषणम् (সংস্কৃত বার্তালাপ)

अध्याय-विभागः (অধ্যায় গাঁথনি)

13.1 उद्देश्यम्

13.2 परिचयः

13.3 नामग्रामादि-परिचय :

13.4 सम्भाषणस्य महत्त्वम्

13.5 विद्यार्थिनः दिनचर्या

13.6 अतिथेः स्वागतं सत्कारश्च

13.7 आपणात् वस्तूनाम् आनयनम्

13.8 चिकित्सकात् औषधग्रहणम्

13.9 शिक्षकात् पाठस्य पठनम्

13.10 शयन - जागरणयोः समयः

13.11 गुरोः साहाय्यम्

13.12 विभागे उपस्थितेः चिन्ता

13.13 छात्रावासे निवासार्थम् अनुरोधः

13.14 स्वास्थ्यस्य कृते परिश्रमस्य आवश्यकता

13.15 अस्मात् अध्यायात् अस्माभिः किं ज्ञातम्

13.16 अधिकज्ञानार्थ पंठनीयम्

13.17 अग्रगतिनिरीक्षणार्थम् उत्तरसूचिका

13.18 आर्हि प्रश्नाः

13.1 उद्देश्यम्

अस्य अध्यायस्य अध्ययनं कृत्वा भवतां:--

- दैनिक-व्यवहारोपयोगिनां बहूनां संस्कृतशब्दानां ज्ञानं प्राप्तुं शक्नुवन्ति
- लघु-लघु-संस्कृतवाक्यानां रचनायाः अभ्यासं कर्तु पारयन्ति
- कर्तृवाच्येन सह कर्मवाच्यस्य भाववाच्यस्य च क्रियापदानां प्रयोगस्य अभ्यासं कर्तु शक्नुवन्ति
- भिन्न-भिन्नावसरेषु विविधैः जनैः सह सरल-संस्कृतेन वार्तालापं कर्तुप्रभवन्ति
- परस्परं पुनः पुनः सम्भाषणेन संस्कृतभाषायाः शुद्धोच्चारणस्य अभ्यासं कर्तुशक्नुवन्ति
- अन्यविषयेषु संस्कृतेन सम्भाषणं कर्तु सामर्थ्यलब्धुं शक्नुवन्ति।

13.2 परिचयः

संस्कृतभाषा अस्माकं देशस्य सर्वप्राचीना भाषा अस्ति। उपयोगदृष्ट्या एशिया-योरोप-महाद्वीपीय-भाषासु अस्या अन्यतमं स्थानमस्ति। इयं भाषा सर्वासां भारतीयभाषाणां जननी इत्युच्यते। अस्याः साहित्यं सुविशालं विद्यते। अस्यामेव भाषायाम् अस्माकं चत्वारो वेदाः, उपवेदाः, अष्टादशपुराणानि, उपपुराणानि, वेदाङ्गानि, धर्मशास्त्राणि, दर्शनशास्त्राणि, रामायणम्, महाभारतम्, उपनिषदः, ब्राह्मणग्रन्थाः, आरण्यकानि, स्मृतयः अर्थशास्त्रम्, कामशास्त्रादीनि बहुमूल्यानि प्राचीनशास्त्राणि लिखितानि सन्ति। संस्कृतभाषायाः ज्ञानेनैव उक्तशास्त्राणाम् अध्ययनं सम्यक्तया तेषामर्थबोधश्च सम्भवति।

भाषाज्ञानं तद्भाषासाहित्यस्य अध्ययनञ्चेति भाषाध्ययनस्य उद्देश्यद्वयं प्रमुखं भवति। संस्कृत- भाषाज्ञानाय शब्दरूपाणां धातुरूपाणां कारकविभक्तीनां च ज्ञानमावश्यकं भवति। भवन्तः पूर्ववर्तिषु अध्यायेषु तेषां विषये पठितवन्तः सन्ति। संस्कृते अनुवादमपि कर्तुं ज्ञातवन्तः सन्ति। तथापि भाषाज्ञानाय भाषणमनिवार्यं भवति। यतोहि भाषा भाषणादेव आयाति। यो हि निरन्तरं भाषते सोऽवश्यं शास्त्राणि अनधीत्यापि स्वल्पकाल एव संस्कृतसम्भाषणे समर्थो भवति। सम्भाषणेन अयमेव महान् लाभः संजायते।

सम्भाषणस्य एतन्महत्त्वं विज्ञायैव अस्मिन् अध्याये केषाञ्चित् सम्भाषणानां संकलनं प्रस्तुतमस्ति। इमानि सम्भाषणानि दैनिकव्यवहाराय सर्वथा उपयोगीनि सन्ति। भवन्तः सर्वदैनिकजीवने एतेषाम् अभ्यासं कर्तुं शक्नुवन्ति। एतेषाम् अभ्यासेन भवताम् अनेके लाभाः भविष्यन्ति। प्रथमतया संस्कृतभाषणे यः संकोचः भवति सः अपगमिष्यति। भयं नंश्यति। दैनिकव्यवहारोपयोगिनां बहूनां शब्दानां ज्ञानं भविष्यति। आत्मविश्वासः वर्द्धिष्यते। संस्कृते वाक्यरचनायाः अभ्यासः भविष्यति। संस्कृतसम्भाषणे अभिरुचिः च समुदेष्यति।

13.3 नामग्रामादि - परिचयः (নামগাঁও আদিৰ পৰিচয়)

प्रश्न : ते/तव /भवतः नाम किम्?
তোমাৰ/আপোনাৰ নাম কি? (পুংলিংগ)

उत्तरम् : मम नाम प्रकाश शर्मा अस्ति।
মোৰ নাম প্ৰকাশ শৰ্মা।

प्रश्न : ते/तव /भवत्याः नाम किम्?
তোমাৰ/আপোনাৰ নাম কি? (স্ত্ৰীলিংগ)

उत्तरम् : मम नाम गीता देवी।
মোৰ নাম গীতা দেৱী

उत्तरम् : मम पितुः नाम श्री देवव्रत शर्मा।
মোৰ পিতাৰ নাম শ্ৰী দেবব্ৰত শৰ্মা।

प्रश्न : ते/तव/भवतः /भवत्याः पिता किं करोति? पितुस्ते का वा वृत्तिः?
তোমাৰ/আপোনাৰ (পুং)/আপোনাৰ (স্ত্রীঃ) পিতাই কি কৰে?

उत्तरम् : मम पिता कृषिकार्यं करोति।
মোৰ পিতাই/দেউতাই কৃষিকর্ম/খেতি কৰে।

प्रश्न : ते/तव/भवतः/भवत्याः देशः कः ?
তোমাৰ/আপোনাৰ দেশৰ নাম কি?

उत्तरम्: मम देशः भारतवर्षम् अस्ति।
মোৰ দেশৰ নাম ভাৰতবর্ষ।

प्रश्न : ते/तव/भवतः/भवत्याः प्रदेशः कः ?
তোমাৰ/আপোনাৰ ৰাজ্যৰ নাম কি?

उत्तरम् : मम प्रेदशः असम-प्रदेशः अस्ति।
মোৰ ৰাজ্যৰ নাম হ'ল অসম।

प्रश्न : ते/तव/भवतः/भवत्याः मण्डलं किम्?
তোমাৰ/আপোনাৰ জিলাৰ নাম কি?

उत्तरम् : मम मण्डलम् कामरूपमण्डलम् अस्ति।
মোৰ জিলাৰ নাম কামৰূপ জিলা।

प्रश्न : ते/तव/भवतः/भवत्याः ग्रामः कः ?
তোমাৰ/আপোনাৰ গাঁওখনৰ নাম কি?

उत्तरम् : मम ग्रामः पद्मवरी अस्ति।
মোৰ গাঁওৰ নাম হ'ল পদুমবৰী।

प्रश्न : ते/तवः/भवतः/भवत्याः पत्रालयः कः ?
তোমাৰ/আপোনাৰ ডাকঘৰ কি?

उत्तरम् : मम पत्रालयः गौहाटी विश्वविद्यालयः अस्मि।
মোৰ ডাকঘৰ হ'ল গৌহাটী বিশ্ববিদ্যালয়।

प्रश्न : त्वम् /भवान् किं कार्यं करोषि /करोति?
তুমি/আপুনি কি কাম কৰা/কৰে?

उत्तरम् : अहं कृष्णकान्त सन्दिकै राज्यिक मुक्त विश्वविद्यालस्य छात्रः अस्ति।
মই কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্র।

प्रश्न : त्वम् /भवान् /भवती कस्यां कक्षायां/पठसि पठति?
তুমি/আপুনি কোন শ্রেণীত পঢ়া/পঢ়ে?

उत्तरम् : अहं स्नातक प्रथमवर्षे पठामि।
মই স্নাতক প্রথম বর্ষত পঢ়ো।

ज्ञातव्यम्

स्त्रीलिंगे भवान्, भवतः इत्यनयोः स्थाने भवती, भवत्याः इति पदयोः प्रयोगः करणीयः। लघूनां बालकानां, बालिकानाम् अथवा छात्राणां, छात्रीणां कृते 'भवान्, भवतः' इति पदद्वयस्य स्थाने 'त्वं, तव' इति पदयोः, अपि च 'करोति पठति' इत्यादि क्रियापदानां स्थाने 'करोषि, पठसि' इत्यादि क्रियापदानां व्यवहारः कर्तव्यः।

জানি থোৱা ভাল

স্ত্রী লিংগত 'ভৱান্, ভৱতঃ এই পদ দুটাৰ সলনি 'ভৱতী, ভৱত্যাঃ' এই দুটা পদৰ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। নিজতকৈ সৰু নাইবা ভাতৃ-ভগ্নীৰ ক্ষেত্ৰত 'ভৱান্, ভৱতঃ' এই পদ দুটাৰ সলনি 'ত্বং, তব' আৰু 'কৰোতি, পঠতি' আদি ক্ৰিয়া পদৰ সলনি 'কৰোষি', পঠসি' আদি ক্ৰিয়া পদৰ প্ৰয়োগ কৰিব লাগে।

13.4 सम्भाषणस्य महत्त्वम् (সম্ভাষণৰ মহত্ব)

प्रथम : मित्रवर, अत्र आगच्छ। क्षणं वार्तालापं कुर्वः। चिरात् मिलितोऽसि।
বন্ধু। ইয়ালৈ আঁহা। অলপ সময় কথা পাতো। বহুদিনৰ মূৰত তোমাক লগ পাইছো।

द्वितीय : आगच्छामि। परं त्वं तु संस्कृते एव सदा वदसि,
এয়া আহিলো। কিন্তু তুমিতো সদায় সংস্কৃততে কথা কোৱা।

प्रथम : तेन का हानिः अस्ति?
তেনেহ'লে কি অসুবিধা?

द्वितीय : हानिः नास्ति। परं संस्कृते वक्तुं मम अभ्यासः नास्ति।
অসুবিধা একো নাই। কিন্তু সংস্কৃততহে কথা কোৱাৰ অভ্যাস মোৰ নাই।

प्रथम : कथम्? त्वं तु स्नातकतृतीयवर्षे पठसि?
কিয়? তুমিতো স্নাতক তৃতীয় বৰ্ষত পঢ়া।

द्वितीय : अवश्यं पठामि। उत्तीर्णश्च भवामि। परं संस्कृते वक्तुं मम योग्यता नास्ति। यदि अधिकं वदामि, तदा तु अनेकाः अशुद्धयः जायन्ते।
হয়, নিশ্চয় পঢ়ো। পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণও হৈছো। কিন্তু সংস্কৃতত কথা কোৱাৰ যোগ্যতা মোৰ নাই। যদি অধিক সময় কথা কওঁ, তেতিয়া কিন্তু অনেক ভুল হয়।

प्रथम : किं तव महाविद्यालये जनाः संस्कृते न वदन्ति।
তোমাৰ মহাবিদ্যালয়ত শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে সংস্কৃতত কথা নাপাতে

নেকি?

দ্বিতীয় : ন বদন্তি। কেঽপি ন বদন্তি। সর্বে মাতৃভাষায়াং বদন্তি আঙ্গ্লভাষায়াং বা।
নাপাতে। কোনেও সংস্কৃতত কথা নকয়। সকলোৱে মাতৃভাষা বা ইংৰাজীতেই কথা পাতে।

প্রথম : কিম্ বিভাগস্য অধ্যাপকা: অপি সংস্কৃতে ন বদন্তি?
বিভাগৰ অধ্যাপক/অধ্যাপিকাসকলেও সংস্কৃতত কথা নকয় নেকি?

দ্বিতীয় : ন বদন্তি, ন চ ছাত্রান্ বক্তুং শিক্ষয়ন্তি।
নকয়, ছাত্র-ছাত্রীসকলকো ক'বলৈ নিশিকায়।

প্রথম : কিং ছাত্রা: অপি ন বদন্তি?
ছাত্র-ছাত্রীসকলেও নকয় নেকি?

দ্বিতীয় : যদি অধ্যাপকা: এব ন বদন্তি তদা ছাত্রাণাং কা কথা? যদা মূলং নাস্তি তদা কুত: শাখা: ভবিষ্যন্তি।
যদি অধ্যাপক-অধ্যাপিকা সকলেই নকয় তেনেহ'লে ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ কথানো আৰু কি কম? যদি শিপাডালেই নাথাকে তেনেহ'লে শাখা-প্রশাখা বাৰু থাকিব নে?

अशिक्षयिष्यन्,
अशोधयिष्यन्, अवदिष्यन्, अभविष्यत्, अवर्द्धिष्यत चेति क्रियापदानि लृङ् लकारस्य सन्ति।

প্রথম : যথার্থ বদসি। যদি অধ্যাপকা: আরম্ভত এব অনুবাদম্ *अशिक्षयिष्यन्*, অশুদ্ধী: *अशोधयिष्यन्* তথা ছাত্রৈ: সহ সংস্কৃতে *अवदिष्यन्* তদা অবশ্যং ছাত্রাণাং সংস্কৃতভাষণে রুচি: *अभविष्यत्*, উৎসাহশ্চ *अवर्द्धिष्यत*।
ঠিকেই কৈছা। যদি অধ্যাপক-অধ্যাপিকাসকলে আৰম্ভণিৰে পৰা অনুবাদ কৰিবলৈ শিকালেহেঁতেন, ভুলবোৰ শুধৰাই দিলেহেঁতেন আৰু ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ সৈতে সংস্কৃতত কথা পাতিলেহেঁতেন তেতিয়া নিশ্চয় ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ সংস্কৃত ভাষাত কথা কোৱাত ইচ্ছা আৰু উৎসাহ বাঢ়িলেহেঁতেন।

দ্বিতীয় : অন্যচ্চ, ছাত্রেষু অপি উৎসাহো নাস্তি।
আনহাতে, ছাত্র-ছাত্রীৰ মাজতো উৎসাহ নাইকিয়া হৈছে।

প্রথম : তস্য কিং বা কারণম্?
তাৰ কাৰণ নো কি?

দ্বিতীয় : এতদেব, যত্ ন তান্ কোঽপি বক্তুং শিক্ষয়তি ন বা প্রেরয়তি ন চ প্রোৎসাহয়তি।
এইটোৱেই যে, তেওঁলোকক কোনোৱে ক'বলৈ নিশিকাই, প্রেৰণা অথবা উৎসাহও প্রদান নকৰে।

প্রথম : আশ্চর্যম্! মহাবিদ্যালয়েষু ঈদৃশী স্থিতি: অস্তি?
আচৰিত! মহাবিদ্যালয়সমূহৰ এই অৱস্থা নেকি?

দ্বিতীয় : অন্যচ্চ, যদি কশ্চন বক্তুং সাহসং করোতি তদা অন্যে ছাত্রা: তম্ উপহসন্তি - পণ্ডিতো জাত: ইতি। অথ যদি কাচিত্ অশুদ্ধির্ভবতি তদা র্তু তস্য দুর্দশৈব

जायते। सर्वे तं निन्दन्ति।

আনহাতে, যদি কোনোজনে ক'বলৈ সাহস কৰে তেতিয়া অন্য ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁক পণ্ডিত বুলি কৈ উপহাস কৰে। আকৌ যদি কথা কোৱাত কেতিয়াবা ভুল হয় তেতিয়াতো তেওঁৰ অৱস্থা অতি শোচনীয় হয়। সকলোৱে তেওঁক নিন্দা কৰে।

প্রথম : धिक् धिक्। महतः कष्टस्यायं विषयः।

ধিক্ ধিক্। এইটো অতি পৰিতাপৰ বিষয়।

द्वितीय : मित्र। तव ईदृशी योग्यता कथं जाता? कमपि मन्त्रं जानासि किम्?

বন্ধু। তোমাৰ কেনেকৈ এই যোগ্যতা হ'ল? কোনো মন্ত্ৰ জানা নেকি?

प्रथम : सखे। अत्र मन्त्रः कारणं नास्ति। मम गुरवः सदा माम् अनुवादं शिक्षयन्ति स्म, मया सह सदा संस्कृते एव वदन्ति स्म। तेन कारणेन मम ईदृशी योग्यता जाता।

বন্ধু। ইয়াত মন্ত্ৰৰ কথা নাহে। মোৰ শিক্ষাগুৰুসকলে সদায় মোক অনুবাদ কৰিবলৈ শিকাইছিল আৰু মোৰ সৈতে সদায় সংস্কৃততেই বার্তালাপ কৰিছিল। সেই কাৰণেই মোৰ এই যোগ্যতাপ্ৰাপ্ত হ'ল।

द्वितीय : किं ते सदा संस्कृते एव वदन्ति स्म?

তেওঁলোকে সদায় সংস্কৃততেই কথা পাতিছিলনেকি?

प्रथम : आम्, पठने, पाठने, वार्तालापे, प्रश्ने, उत्तरे, आज्ञाप्रदाने च सदैव ते संस्कृते वदन्ति स्म। विद्यालये ऽपि बहिरपि।

হয়, পঢ়োতে, পঢ়াওতে, বার্তালাপ কৰোঁতে, প্ৰশ্নশোধোতে, উত্তৰ দিওঁতে, আদেশ প্ৰদান কৰোঁতে সদায় সংস্কৃততে কথা কৈছিল। বিদ্যালয়তো কৈছিল আৰু বাহিৰতো।

द्वितीय : अथ च यदि काचित् अशुद्धिः भवति स्म?

যদি কেতিয়াবা কিবা ভুল হৈছিল?

प्रथम : तदा मां बोधयन्ति स्म, वत्स।, एवं वक्तव्यम् इति।

তেতিয়া মোক বুজাইছিল হে, পুত্ৰ এনে ধৰণে ক'বা।

द्वितीय : तस्य कारणमपि बोधयन्ति स्म?

তাৰ কাৰণও বুজাইছিল নেকি?

प्रथम : आम्, सम्यक् प्रकारेण बोधयन्ति स्म।

হয়, ভালদৰে বুজাইছিল।

द्वितीय : किं ते कोपं न कुर्वन्ति स्म?

তেওঁলোকে কি খং কৰা নাছিল?

प्रथम : कोपस्य का वार्ता? ते तु प्रसन्नाः भवन्ति स्म।

भाग्यवन्त (भाग्य+मतुम्) पुल्लिङ्गे प्रथमाविभक्तौ बहुवचने रूपम्।

খং কৰাৰ কথাই নুঠে, তেওঁলোকে ভালহে পাইছিল।

দ্বিতীয় : तदा तेषां विद्यार्थिनः भवन्तश्च बहुभाग्यवन्तः आसन्। सम्प्रति अहमपि स्वमहाविद्यालये एतदर्थं प्रयत्नं करिष्यामि।

তেনেহ'লে, তেখেতসকলৰ সকলো বিদ্যার্থী আৰু আপুনি অতি ভাগ্যৱান। এতিয়া মইয়ো মোৰ নিজৰ মহাবিদ্যালয়ত ইয়াৰ বাবে প্ৰচেষ্টা হাতত ল'ম।

প্ৰথম : अवश्यं प्रयत्नं कुरु। भाषणेनैव भाषणशक्तिः वर्द्धते। अल्पकालेन त्वं सुयोग्यः वक्ता भविष्यसि। अस्तु पुनर्मेलिष्यावः। इदानीं गच्छामस्तावत्।

নিশ্চয় প্ৰচেষ্টা কৰা। সম্ভাষণৰ দ্বাৰাই বাচন শক্তি বাঢ়ে। এইভাৱে তুমি অতি কম সময়ৰ ভিতৰতেই সুবক্তা হ'ব পাৰিবা। ঠিক্ আছে আকৌ লগ পাম। এতিয়া যাওঁ।

দ্বিতীয় : अनुगृहीतीऽस्मि। नमस्काराः। पुनः दर्शनं देयम्।

মই কৃতজ্ঞ হ'লো। নমস্কাৰ। আকৌ লগ পাম।

13.5 विद्यार्थिनः दिनचर्या (বিদ্যার্থীৰ দৈনিক কাম-কাজ/দিনপঞ্জী)

শিক্ষক : कुमार!

কুমাৰ!

কুমার : एष आगच्छामि। आदिश्यताम्, किं कार्यं वर्तते?

এয়া আহিলো (মহাশয়)। আদেশ কৰক, কি কাম আছে।

শিক্ষক : कार्यं किमपि नास्ति। अद्य तव दिनचर्यां ज्ञातुमिच्छामि यत् त्वं कदा किं कार्यं करोषि इति।

মই তোমাৰ দৈনন্দিন কাম-কাজ যেনে তুমি কেতিয়া কি কাম কৰা ইত্যাদি জানিব খুজিছোঁ।

श्रावयिष्यामि : श्रु-णिच्-लृट्लकारे उत्तमपुरुषे एकवचने रुपम्।

কুমার : महाशय। मम दिनचर्या तु नियमिता नास्ति तथापि भवताम् आज्ञया श्रावयिष्यामि।

মহাশয়। মোৰ দৈনন্দিন কাম-কাজ সদায় একে নহয়। তথাপি আপোনাৰ আজ্ঞানুসাৰে কওঁ।

শিক্ষক : अवश्यं श्रावय। यदि कोऽपि दोषो भविष्यति, तर्हि अहं कथयिष्यामि।

নিশ্চয় কোৱা। যদি কিবা ভুল হয় তেন্তে মই কৈ দিম।

কুমার : महती कृपा। तदा तु उचितं वा अनुचितं वा सर्वं निवेदयिष्यामि।

আপোনাৰ অশেষ কৃপা। তেনেহ'লে উচিত বা অনুচিত সকলোখিনিয়েই মই কম।

শিক্ষক : आम्, सर्वनिवेदय, तदैव तत्र संशोधनं भविष्यति।

ঠিক আছে। সকলো কথা কোৱা, তেতিয়াহে সংশোধন হ'ব।

কুমার : तर्हि पृच्छन्तु भवन्तः। तदनुसारेण अहम् उत्तरं दास्यामि।
তেতিয়া হ'লে আপুনি সোধক। সেই অনুসাৰে মই উত্তৰ দিম।

শিক্ষক : अस्तु। कथय, प्रातः काले कदा उत्तिष्ठसि?
হয়। কোৱাচোন, ৰাতিপুৱা কেতিয়া উঠা?

কুমার : अहं प्रातः काले चतुर्वादने उत्तिष्ठामि।
মই ৰাতিপুৱা চাৰি বজাত উঠোঁ।

শিক্ষক : स्वयं जागर्षि अथवा कश्चन जागरयति?
নিজেই উঠা নে কোনোবাই জগাই দিয়ে?

কুমার : कदाचित् स्वयमेव जागर्मि, कदाचित् च पितृचरणाः जागरयन्ति।
কেতিয়াবা নিজেই উঠোঁ, আকৌ কেতিয়াবা পিতাই জগাই দিয়ে।

শিক্ষক : सदैव चतुर्वादने एव जागर्षि?
সদায় চাৰি বজাতে উঠানে?

কুমার : नैव, कदाचित् पञ्चवादनमपि जायते।
নহয়, কেতিয়াবা পাঁচটা বজাতো উঠোঁ।

শিক্ষক : भवतु। तेन न काऽपि हानिः। ततः परं किं करोषि?
ঠিক্ আছে। এইটো একো দোষণীয় কথা নহয়। তাৰ পাছত কি কৰা?

কুমার : ततः मुखं प्रक्षाल्य किञ्चित् पठामि। तदनन्तरं नित्यक्रियां विधाय जलपानं करोमि।
তাৰ পাছত মুখ ধুই অলপ পঢ়োঁ। তাৰ পাছত নিত্য কৰ্ম শেষ কৰি জলপান/পুৱাৰ আহাৰ খাওঁ।

শিক্ষক : अथ जलपानं केन वस्तुना करोषि?
তুমি জলপান/পুৱাৰ আহাৰ কিহেৰে খোৱা?

কুমার : कोऽपि नियमः नास्ति। चायं, दुग्धं मिष्टान्नं वा यदेव सुलभं भवति तेनैव जलपानं करोमि।
কোনো ধৰাবন্ধা নিয়ম নাই। চাহ, গাখীৰ, বা মিঠাই যিটোৰেই সহজতে পাওঁ তাৰেই পুৱাৰ আহাৰ কৰোঁ।

শিক্ষক : शोभनं करोषि। भोजने जलपाने वा वस्तुविशेषे आग्रहो न कर्तव्यः।
ভাল কৰা। ভোজনত কোনো নির্দিষ্ট বস্তুৰ প্ৰতি আসক্তি থকা উচিত নহয়।

কুমার : ततः परं पाककार्ये संलग्नो भवामि।
তাৰ পাছত ৰন্ধা কাম কৰোঁ।

শিক্ষক : स्वयमेव पाकं करोषि?
নিজেই ৰান্ধা নেকি?

কুমার : आम्, स्वयमेव करोमि।

হয়, নিজেই ৰান্ধো।

শিক্ষক : কিং কিং পচসি?

কি কি ৰান্ধা?

কুমার : ওদনং, রোটিকাং, শাকং দ্বিদলং(সুপং) তথা চ কদাচিত্ কৃশরান্নং পচামি।

ভাত, ৰুটি, শাক-পাচলি, দালি (চুপ) আকৌ কেতিয়াবা খিচিৰি ৰান্ধো।

শিক্ষক : এতত্ তু সর্বেষাং সামান্যং দৈনিকং ভোজনম্।

এইটো তো সকলোৰে দৈনিক সাধাৰণ ভোজন।

কুমার : আম্ শ্রীমন্। ততঃ পরং ভুক্ত্বা, বস্ত্রং পরিধায় পুস্তকানি চ গৃহীত্বা মহাবিদ্যালযং গচ্ছামি।

হয় মহাশয়। তাৰ পাছত ভাত খাই, কাপোৰ-কানি পিন্ধি কিতাপ-বহী লৈ মহাবিদ্যালয়লৈ যাওঁ।

শিক্ষক : বিদ্যালযং পদাতিরেব গচ্ছসি যানেন বা?

বিদ্যালয়লৈ খোজকাঢ়ি যোৱানে বাছেৰে/গাড়ীৰে যোৱা?

কুমার : নিশ্চিতং নাস্তি, প্রাযঃ দ্বিচক্রিকযা গচ্ছামি, তদভাবে বসযানেন, তস্যাপি অভাবে পাদাভ্যাং গচ্ছামি।

কোনো ঠিক নাই প্রায় সদায়েই চাইকেলেৰে যাওঁ, অসুবিধা হ'লে বাছেৰে যাওঁ, বাছ নাথাকিলে খোজকাঢ়ি যাওঁ।

শিক্ষক : তদনন্তরং কদা গৃহং নিবর্তসে?

তাৰ পাছত ঘৰলৈ কেতিয়া আহা?

কুমার : চতুর্বাদনানন্তরং গৃহং নিবর্তে। ততঃ জলপানং বিশ্রামঃ, ভ্রমণং, ক্রীডাদিকং জাযতে।

চাৰি বজাৰ পাছত ঘৰলৈ যাওঁ। তাৰ পাছত জলপান কৰো। জলপান কৰি বিশ্রাম কৰো আৰু তাৰ পিছত খেলিবলৈ যাওঁ।

শিক্ষক : ইদং সর্বং সাযংকালিকং কৃত্যং বর্ততে। তত্পশ্চাত্?

এই সকলোবোৰ দিনৰ ভাগত কৰা কাম। তাৰ পাছত?

কুমার : তত্পশ্চাত্ পুনরপি পঠনং লেখনং চ প্রারভে।

তাৰ পাছত পুনৰ পঢ়া আৰু লেখা কাম আৰম্ভ কৰো।

শিক্ষক : কিযত্কালং পঠসি? কদা চ ভোজনং করোষি?

কিমান সময় পঢ়া? আহাৰ কেতিয়া খোৱা?

কুমার : নববাদনং যাবত্ পঠামি। ততঃ পাকং কৃত্বা ভোজনং করোমি। অনন্তরং কিঞ্চিত্ কালং যাবত্ দূরদর্শনং পশ্যামি। ততঃ কপাটং বিধায দীপং নির্বাপযামি। ততশ্চ একাদশবাদনে শযিতুং গচ্ছামি।

ন বজালৈকে পঢ়ো। তাৰ পাছত ভাত ৰান্ধি খাওঁ। খোৱাৰ পাছত অলপ সময় দূৰদর্শন চাওঁ। তাৰ পিছত দর্জা বন্ধ কৰি চাকি নুমাই এঘাৰ বজাত শুবলৈ

যাওঁ।

শিক্ষক : এষা এব তে দিনচর্যা?

এয়াই তোমাৰ দৈনিক কাম-কাজ নেকি?

কুমার : আম্, এষা এব মে দিনচর্যা অস্তি। ইতঃ পরং যদা কদা বস্তূনি ক্রেতুম্ আপণমপি গচ্ছামি। যদা কদা গৃহসদস্যৈঃ সহ বিবাহাদিষু উৎসবেষু অপি গচ্ছামি, কদাচিৎ্ চ ভাষণানি শ্রোতুং সভাদিষু গচ্ছামি।

হয়, এয়া মোৰ দৈনিক কাম-কাজ। ইয়াৰ উপৰিও কেতিয়াবা বস্তু কিনিবলৈ দোকানলৈ যাওঁ। কেতিয়াবা পৰিয়ালৰ আন সদস্যৰ লগত বিবাহ আদি উৎসৱলৈ যাওঁ, কেতিয়াবা বক্তৃতা শুনিবলৈ সভা ঘৰলৈও যাওঁ।

শিক্ষক : অথ পুস্তকালয়ং বাচনালয়ং বা ন গচ্ছসি?

পুথিভঁড়াল বা অধ্যয়ন কক্ষলৈ নোযোৱা নেকি?

কুমার : এতদ্ দ্বয়ং তু মম মহাবিদ্যালয়ে এব অস্তি। তত্রৈব পুস্তকানি সংবাদপত্রাণি চ পঠামি। যদা কদা বহিরপি গচ্ছামি।

এই দুটাটো মোৰ মহাবিদ্যালয়তেই আছে। তাতেই কিতাপ বা বাতৰি কাকত পঢ়ো। কেতিয়াবা কেতিয়াবা বাহিৰলৈকো যাওঁ।

শিক্ষক : তর্হি শোভনা তে দিনচর্যা। এবমেব নিয়মিতাং দিনচর্যাম্ আচরন্ ত্বম্ অবশ্যং সফলো ভবিষ্যসি। গচ্ছ তাবত্, স্বকীয়ং কার্যং কুরু।

তেতিয়া হ'লে তোমাৰ দিনপঞ্জী অতি সুন্দৰ। এই দিনপঞ্জী অনুসৰণ কৰি তুমি অৱশ্যেই কৃতকার্য হ'বা। যোৱা এতিয়া নিজৰ কাম কৰা।

কুমার : অভিবাদয়ে শ্রীচরণেষু।

আপোনাৰ শ্রীচৰণত অভিবাদন জনাইছোঁ।

13.6 অতিথেঃ স্বাগতং সৎকারশ্চ (অতিথি আপ্যায়ন আৰু পৰিচর্যা)

গৃহস্থ : আগচ্ছন্তু, আগচ্ছন্তু। নমস্করোমি।

আহক, আহক। নমস্কাৰ।

অতিথি : নমস্কারাঃ, নমস্কারাঃ।

নমস্কাৰ, নমস্কাৰ।

গৃহস্থ : কুতঃ শুভাগমনং ভবতাম্?

আপুনি ক'ৰ পৰা আহিলে?

অতিথি : অহং তেজপুরাত্ আগতোঽস্মি।

মই তেজপুৰৰ পৰা আহিছো।

গৃহস্থ : শ্রীমতাং শুভনাম জ্ঞাতুং শক্নোমি?

আপোনাৰ ভাল নামটো জানিব পাৰোনে?

অতিথি : अवश्यम्। मां जनाः प्रियव्रत गोस्वामी इति कथयन्ति।

নিশ্চয়। মোক প্ৰিয়ব্ৰত গোস্বামী বুলি সকলোৱে জানে।

গৃহস্থ : एवम्। नाम तु श्रीमतां मया श्रुतमासीत् परं दर्शनमेव न कृतवान् आसम्। अद्य दर्शनमपि जातम्।

হয়। মই আপোনাৰ নাম শুনি আছিলো। কিন্তু দেখাহে হোৱা নাছিল। আজি দেখাও হ'ল।

অতিথি : ममापि बहोः कालात् अत्र आगन्तुम् उत्कण्ठा आसीत्।

মোৰও বহুদিনৰ পৰাই ইয়ালৈ অহাৰ ইচ্ছা আছিল।

গৃহস্থ : महान् अनुग्रहः कृतः। आयान्तु, उपविशन्तु, आसनम् अलङ्कुर्वन्तु।

মই কৃতাৰ্থ হ'লো। আহক, বহক, আসন গ্ৰহণ কৰক।

অতিথি : धन्यवादाः।

ধন্যবাদ।

গৃহস্থ : महोदय! भवतां जलपानाय किम् आनयामि?

মহোদয়! আপোনাৰ জলপানৰ বাবে কি আনিম?

অতিথি : यत् सुलभं भवेत्।

যিটো সহজতে পোৱা যায়।

গৃহস্থ : चायं गृह्णन्ति भवन्तः?

আপুনি চাহ খায়নে?

অতিথি : गृह्णामि परन्तु इदानीम् इच्छा नास्ति।

খাওঁ, কিন্তু এতিয়া ইচ্ছা নাই।

গৃহস্থ : मिष्टान्नं तु किञ्चित् ग्रहीतुं शक्यते?

অলপমান মিঠাই তো খাব পাৰিব?

অতিথি : आम् शक्यते।

হয়, পাৰিম।

গৃহস্থ : किञ्चित् लावणिकमपि?

অলপ নিমখীয়া?

অতিথি : यथा भवतः इच्छा।

আপোনাৰ যি ইচ্ছা।

গৃহস্থ : भवतु नाम। तत्कालं प्रबन्धं विदधामि। अथ भवते विशेषरूपेण किं भोजनं रोचते?

ঠিক আছে। সোনকালেই যোগাৰ কৰি আছো। আপুনি বিশেষভাবে কি খাই ভাল পায়।

अतिथि : को ऽपि आग्रहः नास्ति। ओदनं रोटिका वा सर्व रोचते। परन्तु प्रायेण वयं दिने ओदनं रात्रौ च रोटिकां खादामः।

কোনো এটাতেই বিশেষ আগ্রহ নাই। ভাত বা ৰুটি সকলো ভাল লাগে। কিন্তু প্ৰায়ে আমি দিনৰ ভাগত ভাত আৰু ৰাতি ৰুটি খাওঁ।

गृहस्थ : अस्माकमपि तथैव अभ्यासः अस्ति।

আমাৰো সেইটোৱেই অভ্যাস।

अतिथि : तर्हि सुतरां प्रियं नः। मदर्थे पृथक् कष्टं कर्तव्यं न भविष्यति।

তেতিয়া হ'লেতো ভালেই হ'ব। মোৰ কাৰণে বেলেগে কষ্ট কৰিব লগা নহ'ব।

गृहस्थः : आः, किमिदं कथयति भवान्। कष्टं किं भविष्यति। सौभाग्येनैव भवादृशां सेवाया अवसरो लभ्यते। अयं सुदिवसो मे अद्य।

এহ্ আপুনিনো কি কয়। কিনো কষ্ট হ'ব, সৌভাগ্যক্ৰমেহে আপোনাৰ নিচিনা এজনক সেৱা কৰিবলৈ পাইছো। আজিতো মোৰ কাৰণে শুভদিন।

अतिथि : इदं तु भवतां सौहार्दं वर्तते।

এইটো আপোনাৰ সৌহার্দৰ পৰিচয়।

गृहस्थ : तावद् भवन्तः वस्त्राणि अवतार्य हस्तौ पादौ च प्रक्षाल्य आसन्दिकायां सुखम् उपविशन्तु। तावदहं सर्वविधां व्यवस्थां करोमि। द्वारस्य वामभागे शौचालयो वर्तते। स्नानागारं शौचालयस्य आसन्नमेवास्ति। तत्र तैलं फेनकादिकं सर्वम् अस्ति।

এতিয়া আপুনি কাপোৰ-কানি খুলি হাত-ভৰি ধুই ভালদৰে চকীখনত বহি লওঁক। তেতিয়ালৈকে মই সকলো ব্যৱস্থা কৰোঁ। দুৱাৰৰ বাওঁফালে শৌচালয় আছে। গা ধোৱা ঘৰো শৌচালয়ৰ কাষতেই আছে। তাতে তেল চাবোন সকলোখিনি আছে।

अतिथि : वस्त्रप्रसारणाय लङ्गनी वर्तते वा?

কাপোৰ মেলিবৰ বাবে ৰচী আছেনে?

गृहस्थ : वर्तते, वृहती लङ्गनी वर्तते। तत्रैव सर्वाणि वस्त्राणि प्रसारयतु।

আছে, দীঘল ৰচী আছে। তাতে সকলো কাপোৰ মেলিব পাৰিব।

अतिथि : वानराणां तु भीतिः नास्ति?

বান্দৰৰ পৰা ভয় নাইতো?

गृहस्थ : नास्ति। अत्र वानराः नैव सन्ति। अथ अन्यदपि किञ्चित् अपेक्ष्यते?

নাই। ইয়াত বান্দৰ নাই। আৰু কিবা লাগিব নেকি?

अतिथि : आम्। दर्पणम्, कङ्कतिका तथा पुजायै एकं कम्बलं कुशासनं वा अपेक्ष्यते। मम स्वकीयं गृहे एव परित्यक्तम्।

হয়। আচঁী, ফনী আৰু পূজাৰ বাবে এখন কম্বল বা কুশাসন লাগিব। মোৰ

ঘৰত সকলো এৰি থৈ আহিলো।

গৃহস্থ : तस्य चिन्ता न करणीया। अत्रापि इदं सर्वं लप्स्यते।
তাৰ বাবে চিন্তা নকৰিব। ইয়াত সকলো পাব।

अतिथि : अस्तु, नितराम् अनुगृहीतोऽस्मि।
হয়, মই সঁচাকৈ কৃতার্থ হ'লো।

गृहस्थ : अपि किञ्चित् ज्ञातव्यं प्रष्टव्यं वा अन्यदपि अवशिष्यते?
আপোনাৰ কিবা জানিবলগীয়া বা সুধিব লগীয়া আছেনেকি?

अतिथि : नहि नहि यान्तु भवन्तः। अहमपि शीघ्रमेव मुखादिकं प्रक्षाल्य सन्नद्धो भवामि।
নাই নাই, আপুনি যাওঁক। মইয়ো অতি সোনকালেই মুখ হাত ধুই আহি আছো।

13.7 आपणात् वस्तूनाम् आनयनम् (দোকানৰ পৰা বস্তু ক্ৰয় কৰা)

माता : जयन्त। किं करोषि त्वम्?
জয়ন্ত। তুমি কি কৰি আছা?

जयन्त : पाठं पठामि मातः।
মা, মই পঢ়ি আছো।

माता : वत्स! आपणं गमिष्यसि किम्?
পুত্ৰ! দোকানলৈ যাবা নেকি?

जयन्त : कथं न गमिष्यामि? किं कार्यं वर्तते?
কিয়নো নাযাম? কি কাম আছে?

माता : कतिपयानि वस्तूनि आनेतव्यानि सन्ति।
কেইটামান বস্তু আনিব লগা আছে।

जयन्त : किं किम् आनेतव्यं वर्तते?
কি কি আনিবলগীয়া আছে?

माता : प्रथमं तावत् दुग्धम् आनेतव्यं वर्तते।
প্ৰথমতে গাখীৰ আনিব লগীয়া আছে।

जयन्त : कियन्मात्रम्?
কিমান?

माता : केवलम् एकसेटकम्। तदेव पर्याप्तं भविष्यति।
মাত্ৰ এক লিটাৰ। সিমানেই যথেষ্ট হ'ব।

जयन्त : कियता मूल्येन लप्स्यते?
কিমান দাম ল'ব?

माता : संभवतः *त्रिंशता* रुप्यकैः।

त्रिंशत्, चत्वारिंशत्, पञ्चाशत् चेति संख्यावाचकशब्दानां रूपाणि केवलं स्त्रीलिङ्गे एकवचने **सरित्** शब्दवत् भवन्ति।

সম্ভৱতঃ ত্রিশ টকা।

জয়ন্ত : अस्तु, अन्यत् किमपि आनेतव्यम् अस्ति?
ঠিক আছে। আৰু কিবা আনিবলগীয়া আছে নেকি?

माता : अथ किम्। बहूनि वस्तूनि आनेतव्यानि सन्ति।
কিনো কোৱা। বহুতো বস্তু আনিব লগীয়া আছে।

जयन्त : कानि कानि वस्तूनि आनेतव्यानि सन्ति?
কি কি বস্তু আনিবলগীয়া আছে?

माता : अद्य किमपि शाकं नास्ति। लवणमपि न भविष्यति। तण्डुलमपि कदाचित् न्युनमेव स्यात्। पिष्टकं चायपत्रं च सर्वथा समाप्तमेव वर्तते। द्विदलं, शर्करा, तैलं तथा च घृतमपि नास्ति।
আজিতো শাক-পাচলি একোৰেই নাই। নিমখো নাই। চাউলো কেইদিনমানহে যাব। আটা আৰু চাহ শেষেই হ'ব হৈছে। দাইল, চেনি, তেল আৰু ঘিঁও নাই।

जयन्त : तर्हि सर्वाणि वस्तूनि अद्यैव समाप्तिं गतानि सन्ति।
তেনেহ'লে এতিয়া দেখোন প্ৰায় সকলোবোৰ বস্তুয়েই শেষ হ'ল।

माता : अत एव त्वां त्वरितं गन्तुं कथयामि।
সেই কাৰণে তোমাক সোনকালে যাবলৈ কৈছো।

जयन्त : भगिनीं वदतु माता:। सा किं करोति?
ভণ্টিক কোৱাচোন মা। তাই কি কৰিছে?

माता : सा अवकरं क्षिप्त्वा पात्राणि प्रक्षालयति। अधुना द्रोण्यां जलं पूरयितवा वस्त्रेण भूमिं मार्जयिष्यति। एवं तस्याः बहुनि कार्याणि सन्ति।
তাই জাৱৰ পেলাই বাচন ধুলে। এতিয়া বাল্টিত পানী ভৰাই কাপোৰেৰে ঘৰ মুচিব। এনেদৰে তাইৰ বহুত কাম আছে।

जयन्त : ममापि गृहकार्यपठनं च बहु करणीयम् अस्ति।
মোৰ ঘৰুৱা কাম, পঢ়া আৰু কৰিবলগীয়া বহু কাম আছে।

माता : आपणं गत्वां अर्धहोराभ्यन्तरे आगच्छ। अनन्तरं पाठान् पठ, गृहकार्य च सम्पादय।
দোকানলৈ গৈ আধা ঘণ্টাৰ ভিতৰতে ঘূৰি আহা। আহি পঢ়িবা আৰু ঘৰুৱা কাম কৰিবা।

जयन्त : तर्हि शीघ्रं धनं स्यूतं च ददातु। रुप्यकाणि अनेकानि लगिष्यन्ति। सम्प्रति वस्तूनि सहर्घाणि न सन्ति। महर्घाणि जातानि सन्ति। शाकस्तु इदानीं सर्वापेक्षया महर्घः अस्ति।
তেতিয়া হ'লে সোনকালে টকা আৰু মোনাটো দিয়া। পইচা বহুত লাগিব। এতিয়া বস্তুৰ দাম তেনে কম নহয়। বহুত দাম হৈছে। শাক-পাচলিৰতো

संख्यावाचकशब्दानां प्रयोगः विशेषणरूपेण भवति। विंशति - षष्ठि - सप्तति, अशीति - नवति - चेत्येषां शब्दानां रूपाणि मति शब्दवत् स्त्रीलिंङ्गे सदैव एकवचने भवन्ति।

আটাইতকৈ দাম বেছি হৈছে।

মাতা : शाकः अधिकः महर्घः अस्ति?

শাক-পাচলিৰ দাম বেছি নেকি?

জয়ন্ত : अथ किम्। यां महाकोशातकीं कश्चित् रूप्यकत्रयेण चतुष्टयेन वा न पृच्छति स्म सा इदानीं विंशतिरूप्यकैः (विंशत्या रूप्यकैः) अपि न लभ्यते/तदा पटोलादीनां का कथा? अत सव वदामि धनम् अधिकं ददातु। चाकलेहान् अपि आनेष्यामि।

কিনো কোৱা। যি ভোল মানুহে তিনি টকা বা চাৰি টকাতো কিনা নাছিল সেই ভোল এতিয়া বিশ টকাতো নাপায়। তেন্তে পটল আদিৰ কথানো আৰু কি কম? সেই কাৰণে কৈছো। পইচা অলপ বেছিকৈ দিয়া। মই চক্‌লেটও আনিম।

মাতা : महाकोशातक्या : सम्प्रति ईदृशं मूल्यं जातम्? तर्हि साधारणलोकानां जीवनं दुष्करमेव। तथापि नु किं करिष्यते? येनैव मूल्येन लप्स्यते तेनैव मूल्येन क्रेतव्यं भविष्यति। अस्तु, गृहाण रुप्यकाणि। शीघ्रं च आगन्तव्यम्। विलम्बं मा कुर्वीथाः। रात्रिर्भविष्यति।

ভোলৰ এতিয়া ইমান দাম হ'লনে? তেনেহ'লে দেখোন সাধাৰণ লোকৰ জীৱন যাত্রা অতি কষ্টকৰ হ'ব। আমিনো কি কৰিব পাৰোঁ। যিমান দামতে পাই সিমান দামতেই কিনিব লাগিব। ঠিক আছে, পইচা লোৱা। সোনকালে আহিবা। পলম নকৰিবা। ৰাতি হৈ যাব।

জয়ন্ত : चिन्ता मास्तु। सत्वरं निवर्तिष्ये।

চিন্তা নকৰিবা। সোনকালে ঘূৰিম।

अग्रगति निरीक्षणम्

Q.1 : कुमारः स्वयं किं किं पचति?

.....

Q.2 : अतिथि : पूजायै किं किम् इच्छति?

.....

Q.3 : जयन्तस्य भगिनी किं करोति?

.....

.....

13.8 चिकित्सकात् औषधग्रहणम् (চিকিৎসকৰ পৰা ঔষধ গ্রহণ)

प्रथमः रोगी- महाशय! औषधम् इच्छामि।

মহাশয় ঔষধ বিচাৰিছো।

চিকিৎসক: কস্য রোগস্য?

কি ৰোগৰ?

প্র. রোগী - প্রতিশ্যায়স্য।

পানীলগাৰ।

চিকিৎসক: কদা তে প্রতিশ্যায়ো জাত:?

কেতিয়াৰ পৰা আপোনাৰ ছর্দ্দি হৈছে?

প্র. রোগী - গতদিনে।

যোৱাকালিৰ পৰা।

চিকিৎসক: রাত্রৌ ভোজনং কৃতম্?

ৰাতি আহাৰ খাইছেনে?

প্র. রোগী - সাধারণং ভোজনং কৃতম্।

অলপমান খাইছো।

চিকিৎসক: শৌচশুদ্ধি: জাতা?

পায়খানা হৈছেনে?

প্র. রোগী - ন তথা, যথা অপেক্ষ্যতে স্ম।

যেনেদৰে হ'ব লাগিছিল তেনেদৰে হোৱা নাছিল।

চিকিৎসক: অস্তু, ইদম্ ঔষধং গৃহাণ।

ঠিক আছে, এইটো ঔষধ লওক।

প্র. রোগী - কিয়ত্য: মাত্রা: সন্তি?

ইয়াৰ পৰিমাণ কিমান?

ক্কিৎসক: ষড্ মাত্রা: সন্তি।

ছয় পৰিমাণ আছে ।

প্র. রোগী - কতি দিবসানাং কৃতে?

কিমান দিনৰ বাবে?

চিকিৎসক: ত্রয়াণাং দিনানাং কৃতে।

তিনি দিনৰ বাবে।

প্র. রোগী - ইদং কদা কদা গ্রাহ্যম্।

এইটো কোন সময়ত খাম।

চিকিৎসক: সায়ংকালে প্রাত: কালে চ।

ৰাতিপুৱা আৰু গধুলি।

প্র. রোগী - ভোজনাত্ পূর্ব পশ্চাত্ বা?

আহাৰ গ্রহণৰ আগত নে পিছত?

चिकित्सकः पूर्वम्।

আগতে

प्र. रोगी - केन वस्तुना?

কিহৰ সৈতে ?

चिकित्सकः मधुना सह।

মৌৰ সৈতে।

प्र. रोगी - यदि मधु न मिलेत्?

যদি মৌ পোৱা নাযায়?

चिकित्सकः तर्हि तुलसीरसेन सह ग्राह्यम्।

তেতিয়াহ'লে তুলসী ৰসৰ সৈতে খাব।

प्र. रोगी - कियता रसेन?

কিমান ৰস?

चिकित्सकः चमसपरिमितेन।

এক চামোচৰ সমান।

प्र. रोगी - अथ भोजनं कर्तव्यम् न वा?

এতিয়া আহাৰ গ্ৰহণ কৰিব পাৰিমনে?

चिकित्सकः इच्छा वर्तते भोजनस्य?

খাবলৈ ইচ্ছা আছে নে?

प्र. रोगी - साधारणी इच्छा अस्ति। तीव्रा नास्ति।

অলপমান ইচ্ছা গৈছে। বেছি নহয়।

चिकित्सकः यदि न खादसि, तर्हि शोभनं भविष्यति।

যদি নাখায়, তেন্তে ভাল হ'ব।

प्र. रोगी - तदा दुग्धं ग्रहीतुं शक्यते?

তেতিয়াহ'লে গাখীৰ খাব পাৰিমনে?

चिकित्सकः आम्, शक्यते। जलं च उष्णमेव पिबेः न तु शीतलम्।

হয় পাৰিব। পানী গৰম কৰি হে খাব, ঠাণ্ডা পানী নাখাব।

प्र. रोगी - कियता कालेन अहं स्वस्थो भविष्यामि?

কিমান দিনৰ পাছত মই সুস্থ হ'ম?

चिकित्सकः शीघ्रमेव स्वस्थो भविष्यसि।

সোনকালেই সুস্থ হ'ব।

प्र. रोगी - मम परीक्षा शीघ्रमेव भविता। अनेन कारणेन अहं चिन्तितः अस्मि।

মোৰ পৰীক্ষা এই কেইদিনতে আৰম্ভ হ'ব। সেইটো কাৰণেই মই চিন্তান্বিত হৈ আছো।

चिकित्सक: चिन्तां मा कुरु। श्व: परश्वो वा अवश्यमेव स्वस्थो भविष्यसि।

চিন্তা নকৰিব। কালি বা পৰহি, নিশ্চয়কৈ সুস্থ হ'ব।

द्वितीय रोगी - महोदय! मम महती उदरवेदना अस्ति। किमपि औषधं ददातु।

মহোদয়! মোৰ খুব পেটৰ বিষ হৈছে। কিবা এটা ঔষধ দিয়ক।

चिकित्सक: कदा आरभ्य उदरवेदना वर्तते?

কেতিয়াৰ পৰা পেটৰ বিষ হৈছে?

द्वि. रोगी - ह्य: आरभ्य उदरवेदना अस्ति, किमपि भोक्तुं अपि इच्छा न भवति।

যোৱা কালিৰে পৰা পেটৰ বিষ আৰম্ভ হৈছে, একো খাবলৈ মন নাযায়।

चिकित्सक: ह्य: किं किं भुक्तवान्?

যোৱাকালি কি কি খাইছিল?

द्वि. रोगी - ह्य: मित्रस्य गृहं गतवान्। तस्य जन्मोत्सव: आसीत्। तत्र शष्कुलीं आपूपं च यथेष्टं खादितवान्।

যোৱাকালি বন্ধুৰ ঘৰলৈ গৈছিলো। তেওঁৰ জন্মদিন আছিল। তাত লুচি আৰু মালপোৱাও যথেষ্ট পৰিমাণে খাইছিলো।

चिकित्सक: चिन्ता मास्तु, अहं औषधं ददामि।

চিন্তা নকৰিব, মই ঔষধ দি আছো।

द्वि. रोगी - किञ्चित् शिरोवेदना अपि विद्यते।

অলপ মূৰৰ বিষো আছে।

चिकित्सक: भवत: अजीर्ण जातम्। दिनद्वयस्य कृते औषधं ददामि। श्व: परश्व: औषधं गृह्णातु, प्रपरश्व: पुन: आगच्छतु।

আপোনাৰ খাদ্য হজম হোৱা নাই। দুদিনৰ কাৰণে ঔষধ দিছো। অহাকালি আৰু পৰহি ঔষধ গ্ৰহণ কৰক, পৰহিৰ পিছদিনা পুনৰ আহিব।

द्वि. रोगी - अथ भोजने किं ग्रहीष्यामि?

এতিয়া ভোজনত মই কি খাম?

चिकित्सक: घनाहार: मास्तु। बुभुक्षा जायते चेत् द्रवाहारं स्वीकरोतु।

গুৰু-আহাৰ গ্ৰহণ নকৰিব। যদি ভোক লাগে তেন্তে পানীয় গ্ৰহণ কৰিব।

द्वि. रोगी - अस्तु, प्रपरश्व: पुन: आगच्छामि। धन्यवादा:।

ঠিক আছে, পৰহিৰ পিছদিনা আকৌ আহিম। ধন্যবাদ।

13.9 शिक्षकात् पाठस्य पठनम् (শিক্ষকৰ পৰা পাঠ গ্ৰহণ)

शिक्षक: अये छात्रा:, पाठं पठिष्यथ?

ছাত্ৰসকল, পাঠ পঢ়িবানে?

छात्राः आम्, पठिष्यामः।
হয়, পঢ়িম।
शिक्षकः किं पुस्तकं पठिष्यथ?
কোনখন কিতাপ পঢ়িবা?
छात्राः वाल्मीकि-रामायणम्।
বাল্মিকী ৰামায়ণ।
शिक्षकः कश्चित् पुस्तकं ददातु।
যিকোনো এজনে কিতাপ দিয়া।
छात्राः गृह्यताम्।
লওঁক।
शिक्षकः गतदिने कतिश्लोकाः पठिताः?
যোৱাকালি কিমানটা শ্লোক পঢ়িলা?
छात्राः त्रयः श्लोकाः।
তিনিটা শ্লোক।
शिक्षकः के के?
কোন কেইটা?
छात्राः ऊनविंशः विंशः एकविंशश्च।
ঊনৈশ, বিশ আৰু একৈশটো।
शिक्षकः अद्य कं कं श्लोकं पठिष्यथ?
কোন কেইটা শ্লোক পঢ়িবা?
छात्राः द्वाविंशं त्रयोविंशं चतुर्विंशं च।
বাইশ, তেইশ আৰু চৌব্বিশটো।
शिक्षकः अस्तु, पृष्ठं कतमत् वर्तते?
ঠিক আছে, কোনটো পৃষ্ঠাত আছে?
छात्राः त्रिंशम् एकत्रिंशं च।
ত্রিশ আৰু একত্রিশ পৃষ্ঠাত আছে।
एकः छात्रः मम पुस्तके तु त्रिंशे एकत्रिंशे च पृष्ठे इमे श्लोकाः न सन्ति।
মোৰ কিতাপত দেখোন ত্রিশ আৰু একত্রিশ পৃষ্ঠাত এই শ্লোকসমূহ নাই।
छात्राः भवितुमर्हति। तव पुस्तकं भिन्नं स्यात्।
হ'বও পাৰে। তোমাৰ কিতাপখন বেলেগ।
शिक्षकः पुस्तकम् उद्घाट्य दीयताम्।
কিতাপ উলিয়াই লোৱা।
छात्राः इदम् उद्घाटितं वर्तते।

এয়া কিতাপ উলিওৱা আছে।

শিক্ষক: শ্লোকং বাচয়তু কশ্চিত্। অদ্য মম উপনেত্রং নাস্তি।
কোনো এজনে শ্লোকটো গোৱা। মোৰ আজি চশমা নাই।

ছাত্রা: অহং বাচয়ামি? অন্যো বা কশ্চিত্?
মই পঢ়িম নে (গাম নে)? অন্য কোনোৱে পঢ়িব নেকি?

শিক্ষক: য: শুদ্ধং বাচয়তি, সুস্বরং বাচয়তি, সবিরামং বাচয়তি, স এব বাচয়তু।
যিজনে শুদ্ধকৈ ক'ব পাৰা, সুৰৰ সৈতে গাব পাৰা আৰু বিৰাম সহিত গাব পাৰা তেওঁৰেই গোৱা।

ছাত্র: গুরো! অহং বাচয়ামি।
গুৰুদেৱ! মই পঢ়িম।

শিক্ষক: ভবতু ত্বমেব বাচয়। কিন্তু গতদিনস্য পাঠ: কণ্ঠস্থীকৃত: ন বা?
ঠিক আছে তুমিয়েই গোৱা। কিন্তু যোৱাকালিৰ পাঠ মুখস্থ কৰিছানে?

ছাত্র: যথাশক্তি কণ্ঠস্থীকৃত এব।
সাধ্যানুসাৰে মুখস্থ কৰিলো।

শিক্ষক: অদ্য পরীক্ষা কর্তুমিচ্ছামি। শ্রাবয়িষ্যথ?
আজি পৰীক্ষা ল'ব বিচাৰিছো। শুনাব পাৰিবানে?

ছাত্র: অহং শ্রাবয়িতুং শক্নোমি, পরন্তু অন্যেষাং সম্বন্ধে ন জানামি।
মই শুনাব পাৰিম, কিন্তু আনৰ কথা নাজানো।

দ্বিতীয়:ছাত্র: মম তু গতদিনস্য পাঠ: বুদ্ধৌ এব ন সমাগত:।
মইতো যোৱাকালিৰ পাঠ বুজাই নাই।

তৃতীয়:ছাত্র: অহমপি কিঞ্চিত্ ন বুদ্ধবান্।
মইয়ো কিছু বিষয় বুজা নাছিলো।

চতুর্থ: ছাত্র: অহং তু বুদ্ধবান্ পরং কণ্ঠে করণায অবসর: ন প্রাপ্ত:।
মই বুজি পাইছো কিন্তু মুখস্থ কৰিবলৈ সময়ে নাপালো।

পঞ্চম: ছত্র: পঠনকালে তু অহমপি সর্ববুদ্ধবান্ পরং পশ্চাত্ মম বিস্মৃতি: জাতা।
পঢ়ি থকা সময়ত মই সকলোখিনি বুজিছিলো, কিন্তু পাছত পাহৰি গ'লো।

ষষ্ঠ: ছাত্র: অহং শ্ব: শ্রাবয়িষ্যামি। অদ্য মাম্ পরিত্যজন্তু।
মই কাইলৈ শুনাব পাৰিম। মোক আজি এৰি দিয়ক।

সপ্তম: ছাত্র: মম তু গতদিনে মহতী শিরোবেদনা আসীত্। পুস্তকমেব ন উদ্ঘাটিতম্।
মোৰ যোৱাকালি খুব মূৰৰ বিষ আছিল। কিতাপেই মেলিব নোৱাৰিলো।

অষ্টম: ছাত্র: অহম্ অর্দ্ধ শ্রাবয়িতুং শক্নোমি।
মই আধা শুনাব পাৰিম।

নবম: ছাত্র: মম সমীপে নিজং পুস্তকং নাস্তি। তেন কণ্ঠস্থীকরণে মহতী বাধা ভবতি।
যদি মম নিজং পুস্তকম্ অভবিষ্যত্ তর্হি অহং সর্বেভ্য: পুর্বম্ অশ্রাবয়িষ্যম্।

মোৰ নিজৰ কিতাপ নাই। সেইবাবে মুখস্থ কৰাত বহুত অসুবিধা হয়। যদি মোৰ নিজৰ কিতাপ থাকিলেহেঁতেন তেনেহ'লে মই সকলোতকৈ আগতে পাঠ শুনাব পাৰিলোহেঁতেন।

দশমঃ ছাত্রঃ मया गतदिने भ्रमात् अत्रैव पुस्तकं परित्यक्तम्।

মই যোৱাকালি ভুলতে ইয়াতেই কিতাপখন এৰি গ'লো।

एकादशः ছাত্রঃ मम पुस्तकं तु एकः छात्रः नीतवान् अस्ति। तेन न परावर्तितम्। अन्यथा अहम् अवश्यमेव अश्रावयिष्यम्।

মোৰ কিতাপখন এজন ছাত্রই লৈ গৈছিল। তেওঁৰ পৰা ঘূৰাই পোৱা নাই। নহ'লে মই নিশ্চয়কৈ শুনাব পাৰিলোহেঁতেন।

शिक्षकः तर्हि किम् एवमेव पठनं भविष्यति? इयं विचित्रा वार्ता अस्ति। यदि बुध्यते एव नहि, कण्ठस्थमेव न क्रियते, तर्हि पठनेन को लाभः? शृणुत, यावत् अद्यावधि पाठितान् पाठान् न श्रोष्यामि तावत् अग्रे पाठं न पाठयिष्यामि। गच्छत। पठितं पाठं कण्ठस्थं कुरुत।

তেনেহ'লে কি পঠন এনেকুৱাই হয়? এইটো বৰ আচৰিত কথা। যদি বুজিয়ে নোপোৱা, যদি মুখস্থই নকৰা তেন্তে পঢ়ুৱাই কি লাভ হ'ব? শুনা আজিলৈকে যিখিনি পাঠ পঢ়োৱা হ'ল সেইখিনি পাঠ যদি মুখস্থ কৰি শুনাব নোৱাৰা তেন্তে আগৰ পাঠ নপঢ়াওঁ। যোৱা। পঢ়োৱা পাঠ মুখস্থ কৰা।

13.10 शयन-जागरणयोः समयः (শয়ন-জাগৰণৰ সময়)

सुधाः रमेश! इदानीमपि जागर्षि? कदा शयिष्यसे?

ৰমেশ! এতিয়া সাৰ পালানে? কেতিয়া শোৱা?

रमेशः अहं तु एतावत् कालं प्रतिदिनं जागर्मि।

মইতো এই সময়ত সদায় উঠোঁ।

सुधाः तर्हि शेषे कदा?

তেতিয়া হ'লে শোৱা কেতিয়া?

रमेशः यदा निद्रा आयाति।

যেতিয়া টোপনি আহে।

सुधाः कदा तव निद्रा आयाति?

তোমাৰ কেতিয়া টোপনি আহে?

रमेशः निश्चितं नास्ति। परं प्रायेण द्वादशवादनाद् अनन्तरमेव।

ঠিক্ নাই। কিন্তু প্ৰায়েই বাৰটা বজাৰ পাছতহে (টোপনি আহে)।

सुधाः तर्हि प्रभाते पुनः कदा जागर्षि?

তেতিয়া হ'লে ৰাতিপুৱা আকৌ কেতিয়া উঠা?

রমেশ: यदा निद्राभङ्गो भवति।
যেতিয়া টোপনি ভাগে।

সুধা: कदा तव निद्राभङ्गो जायते?
তোমাৰ কেতিয়া টোপনি ভাগে?

রমেশ: तदपि निश्चितं नास्ति। कदाचित् चतुर्वादने एव, कदाचित् च अष्टवादने।
সেইটোৱো কোনো ঠিক নাই। কেতিয়াবা চাৰিটা বজাত, কেতিবায়া আকৌ আঠ বজাত।

সুধা: तर्हि तव शयनस्य जागरणस्य च कोऽपि निश्चितः समयः नास्ति।
তেনেহ'লে (তাৰমানে) তোমাৰ শোৱাৰ আৰু উঠাৰ কোনো নির্ধাৰিত সময় নাই।

রমেশ: नैव कोऽपि निश्चितः समयः नास्ति।
নাই কোনো নির্ধাৰিত সময় নাই।

সুধা: छात्रावासस्य अन्ये छात्राः कदा शेरते कदा च जाग्रति?
ছাত্রাবাসৰ অন্য ছাত্রসকল কেতিয়া শোৱে আৰু কেতিয়া উঠে?

রমেশ: तेषामपि कश्चन नियमो नास्ति। तेऽपि अनियतकालमेव शेरते, अनियतकालमेव च जाग्रति। अथ भवत्याः शयनस्य जागरणस्य च कीदृशो नियमः?
তেওঁলোকৰো কোনো নিয়ম নাই। তেওঁলোকো যিকোনো সময়তে শোৱে আকৌ যিকোনো সময়তে উঠে। তোমাৰ শোৱা আৰু উঠাৰ সময়ৰ নিয়ম কেনেকুৱা?

সুধা: अहन्तु रात्रौ दशवादने अवश्यमेव शये, प्रातश्च चतुर्वादने अवश्यमेव जागर्मि।
মইটো সদায় ৰাতি দহ বজাত শোঁ, আৰু ৰাতিপুৱা চাৰি বজাত নিশ্চয়কৈ উঠোঁ।

রমেশ: एवं वा? दशवादने भवत्याः निद्रा आयाति?
এনেকুৱা নেকি? দহ বজাত তোমাৰ টোপনি আহে।

সুধা: अवश्यमेव, मम तु शय्या वा भवतु भूमिर्वा, यदैव पतामि तदैव निद्रा आयाति।
নিশ্চয়কৈ, মোৰ তো বিচনাই হওক বা মাটিয়েই হওক যতেই পৰো তাতেই টোপনি আহে।

রমেশ: अथ कदा जागर्ति?
আকৌ কেতিয়া সাৰ পোৱা?

সুধা: चतुर्वादने। मम तु एषः सार्वकालिको नियमः।
চাৰিটা বজাত। মোৰতো এইটো প্ৰত্যেক দিনৰে নিয়ম।

रमेशः अस्माकं तु न कोऽपि ईदृशो नियमः।
আমাৰতো এনেকুৱা কোনো নিয়ম নাই।

सुधाः परन्तु स्वास्थ्यदृष्ट्या इदं शोभनं नास्ति। अनेन जीवनं अव्यस्थितं भवति। दिनचर्या अपि छिन्ना-भिन्ना जायते।
কিন্তু স্বাস্থ্যৰ কাৰণে এইটো ভাল নহয়। এনে কৰিলে জীৱন যাত্রা বিশৃংখল হয়। দৈনিক কাম-কাজতো ব্যাঘাত আহে।

रमेशः तर्हि वयमपि तथैव शयितुं जागरितुं च प्रयतिष्यामहे, यथा भवती करोति। दशवादने शयिष्यामहे चतुर्वादने च जागरिष्यामः।
তেতিয়া হ'লে আমিও তেনেদৰেই শুবলৈ আৰু উঠিবলৈ যত্ন কৰিম। দহবজাত শুম আৰু চাৰি বজাত উঠিম।

सुधाः अवश्यं तथैव कर्तुप्रयतनीयम्। तेन महान् लाभो भविष्यति। स्वास्थ्यं सम्यक् भविष्यति। जीवनं व्यवस्थितं भविष्यति। दिनचर्या अपि व्यवस्थिता भविष्यति।
নিশ্চয় তেনেদৰেই যত্ন কৰা উচিত। তাৰ দ্বাৰা অতি লাভ হ'ব। স্বাস্থ্য ভালহৈ থাকিব। জীৱন সুশৃংখল হ'ব। দৈনিক কাম-কাজো ঠিকমতে চলিব।

13.11 गुरोः साहाय्यम् (গুৰুৰ পৰিচর্যা)

शिष्यः गुरो! अभिवादयेऽहं श्रीचरणेषु।
গুৰু দেৱ! আপোনাৰ শ্রী চৰণত অভিবাদন জনাইছোঁ।

गुरुः आयुष्मानं भव। कदा आगतोऽसि?
দীর্ঘজীৱি হোৱা। কেতিয়া আহিলা?

शिष्यः अद्यैव आगतोऽस्मि।
আজিয়েই আহিলো।

गुरुः कुतः?
ক'ৰ পৰা?

शिष्यः गृहादेव। अथ भवन्तः कदा आगताः?
ঘৰৰ পৰাই। আপুনি কেতিয়া আহিলে?

गुरुः अहं ह्यः आगतवान्।
মই যোৱা কালি আহিলো।

शिष्यः भवतां परिवारो न दृश्यते?
গুৰু পত্নীক দেখা নাই যে?

गुरुः न, परिवारः न आगतः।

एकाकी- एकाकिन इति शब्दस्य रूपाणि गुणिन् शब्दवत् भवन्ति।

নাই, পত্নী নাই অহা।

শিষ্যঃ তর্হি সম্প্রতি ভবন্তঃ একাকিনঃ এব সন্তি।
তেতিয়া হ'লে এতিয়া আপুনি অকলেহে আছে।

গুরুঃ আম্, *একাকী* এব অস্মি।
হয়, অকলেই আছো।

শিষ্যঃ ভৃত্যোঽপি কশ্চন্ নাস্তি?
কাম কৰা মানুহো কোনো নাই নেকি?

গুরুঃ ইদানীং নাস্তি, আগমিষ্যতি শ্বঃ পরশ্বো বা।
এতিয়া নাই, কাইলৈ বা পৰহিলৈ আহিব।

শিষ্যঃ তদা তু ইদানীং ভবতাং কষ্টমেব বর্ততে।
তেতিয়া হ'লে তো আপোনাৰ এতিয়া কষ্টহে হ'ব।

গুরুঃ আম্, কিञ্চিত্ কষ্টং তু বর্তত এব।
হয়, অলপতো কষ্ট হ'বই।

শিষ্যঃ তর্হি আবশ্যকং কার্যং নির্দিশ্যতাম্। অহং সর্বং সম্পাদয়িষ্যামি।
তেন্তে প্রয়োজনীয় কিবা কাম আছে যদি কওঁক। মই সকলো কৰি দিম।

গুরুঃ ত্বং কিং কিং কার্যং করিষ্যসি?
তুমি কি কি কাম কৰা?

শিষ্যঃ গুরো! সর্বং কর্তুং শক্নোমি। গৃহং সম্মার্জয়িষ্যামি, পাত্রাণি প্রক্ষালয়িষ্যামি, কূপাত্ জলম্ আহরিষ্যামি, আপণাত্ বস্তূনি চ আনেষ্যামি।
গুৰুদেব! মই সকলো কামেই কৰিব পাৰোঁ। ঘৰ সাৰিব জানো, বাচন ধুব জানো, কুঁৱাৰ পৰা পানী আনিব পাৰোঁ। দোকানৰ পৰা বস্তু আনিব পাৰোঁ।

গুরুঃ সদৃশ এবায়ং ভাবঃ তব কুলস্য শীলস্য চ। তর্হি অনুষ্ঠীয়তাম্ সর্বম্। এতাবদেব তু ইদানীং করণীয়মস্তি।
তোমাৰ এই আচৰণ তোমাৰ বংশৰ আৰু স্বভাৱৰ অনুকুল। তেন্তে এতিয়া সকলোখিনি আৰম্ভ কৰা। এইখিনিয়েই এতিয়া তোমাৰ কৰণীয়।

শিষ্যঃ অথ যদি ভবন্তঃ আদেশং দাস্যন্তি তদা পাকমপি পক্ষ্যামি।
আপুনি যদি আদেশ দিয়ে তেন্তে মই ভাতো ৰান্ধিব পাৰোঁ।

গুরুঃ পাকমপি পক্তুং জানাসি?
ভাতো ৰান্ধিব জানা?

শিষ্যঃ কথং ন। স্বকীয়ং ভোজনং তু অহং পচাম্যেব।
কিয় নাজানিম। নিজৰ আহাৰ মই নিজেই ৰান্ধো।

গুরুঃ কিং কিং ভোজনং পচসি?
কি কি আহাৰ ৰান্ধা?

शिष्यः ओदनं द्विदलं(सुपं) रोटिकां च।एतावदेव पक्तुं मम अभ्यासो वर्तते।इतोऽधिकं पक्तुं न जानामि।

ভাত, দাইল আৰু ৰুটী। এই সমূহ ৰন্ধাতো মোৰ অভ্যাস আছে। ইয়াতকৈ অধিক আৰু ৰান্ধিব নাজানো।

गुरुः एतावदेव ममापि पर्याप्तं भविष्यति।परन्तु इन्धनं मत्समीपे स्वल्पमेव अस्ति।

ইমানেই মোৰ বাবে যথেষ্ট হ'ব। কিন্তু মোৰ ওচৰত ইন্ধন অলপমানহে আছে।

शिष्यः किम् इन्धनं भवत्समीपे अस्ति? काष्ठं वा शीताङ्गारो वा?

আপোনাৰ ওচৰত কি ইন্ধন আছে? কাঠ নে কয়লা?

गुरुः मम समीपे काष्ठमेव वर्तते।

মোৰ লগত কাঠহে আছে।

शिष्यः तदा यत् न्यूनं भविष्यति तत् अहं दास्यामि।

তেন্তে যিখিনি কম হয় সেইখিনি মই দিম।

गुरुः अस्तु, अन्यत् सर्व पश्चात् कुर्वीथाः।प्रथमं त्रिचतुरान् घटान् जलम् आनय, येनाहं स्नानादिकं विदधामि।

ঠিক আছে, বাকী অন্য সকলোবোৰ পিছত কৰিলেও হ'ব। প্ৰথমতে তিনি চাৰি বাল্টিমান পানী লৈ আনা। যাৰ দ্বাৰা মই গাধোৱা আদি কাৰ্য কৰিব পাৰিম।

शिष्यः ततः परम्?

তাৰ পাছত?

गुरुः ततः परम् आपणात् एकसेटकं तण्डुलम्, अर्धसेटकं गोधूमचूर्णम, एकपादं द्विदलम् तथा एकैकपादम् आलूकं पटोलकं च आनय।

তাৰ পাছত দোকানৰ পৰা এক কিলোগ্ৰাম চাউল, আধা কিলোগ্ৰাম আটা, এক পোৱা দাইল আৰু লগতে এক পোৱাকৈ আলু আৰু পটল আনিবা।

शिष्यः अन्यदपि किञ्चित्?

অন্য কিবা লাগিবনেকি?

गुरुः आम्, विंशत्या रूप्यकैः तैलम्, दशभिः रूप्यकैः चायपत्राणि, अष्टभिः रूप्यकैः शर्करां च आनय, ततः परं पाकारम्भं कुरु।

হয়, বিশ টকাৰ তেল, দহ টকাৰ চাহপাত, আৰু আঠ টকাৰ চেনী আনিব লাগিব, তাৰ পাছত ৰন্ধা কাম আৰম্ভ কৰিবা।

शिष्यः यथा आदिशन्ति भवन्तः तथैव करिष्यामि। निश्चिन्ताः तिष्ठन्तु। एकहोराभ्यन्तरे एव सर्व सम्पादयामि।

আপুনি যি ধৰণে আদেশ দিছে তেনে ধৰণেই কৰিম। আপুনি নিশ্চিত থাকক। এক ঘণ্টাৰ ভিতৰতে সকলোখিনি কৰিম।

গুরুঃ কাচিত্ ত্বরা নাস্তি। সসুখং সর্ব সম্পাদয়। অথ ত্বমপি অত্রৈব মযা সহ ভুঞ্জীথাঃ। সংকোচং ন বিদধ্যাঃ।
কোনো লৰালৰি নাই। লাহে লাহে সকলোখিনি কৰা। তুমিয়ো ইয়াতেই মোৰ লগতেই খাবা। লাজ নকৰিবা।

धावन्ती - (धा+शतृ-प्रत्ययः) স্ত্রীলিঙ্গে প্রথমাবিভক্তৌ একবচনে রূপম্।

13.12 বিভাগে উপস্থিতেঃ চিন্তা (বিভাগত উপস্থিতিৰ চিন্তা)

জ্যোৎস্না - নির্মলে! কথং ধাবসি?
নির্মল! কিয় দৌৰিছা?

নির্মলা - বিদ্যালযং গচ্ছামি ভগিনি।
ভণ্টি! বিদ্যালয়লৈ গৈ আছো।

জ্যোৎস্না - কথং *धावन्ती* গচ্ছসি?
কিয় দৌৰি গৈছা।

নির্মলা - অদ্য বিলম্বো জাতোঽস্তি।
আজি দেৰী হৈছে।

জ্যোৎস্না - কথং বিলম্বং কৃতবতী?
কিয় দেৰী কৰিলা?

নির্মলা - পঠনে লেখনে চ সংলগ্না আসম্।
লিখা-পঢ়াত ব্যস্ত আছিলো।

জ্যোৎস্না - ইদং তু প্রতিদিনং করোষি।
এইটো তো প্রতিদিনেই কৰা।

নির্মলা - পরন্তু অদ্য বিশেষরূপেণ কৃতবতী অস্মি।
কিন্তু আজি বেছিকৈ কৰিছিলো।

জ্যোৎস্না - কথম্?
কিয়?

নির্মলা - যতোহি গতদিনে অস্মাকম্ অধ্যাপিকা আদেশং দত্তবতী যত্ যা বালিকা শ্বঃ পাঠং পঠিতবতী ন ভবিষ্যতি, পদ্যং চ কণ্ঠস্থং কৃতবতী ন ভবিষ্যতি, সা ভৃশং দণ্ডিতা ভবিষ্যতি।
কিয়নো যোৱাকালি আমাৰ অধ্যাপিকা মহোদয়াই আদেশ দিছিল যে যি গৰাকী ছাত্রীয়ে কাইলৈ পাঠ পঢ়িব নোৱাৰিব, কবিতা মুখস্থ কৰিব নোৱাৰিব তেওঁক ভীষণ দণ্ড দিয়া হ'ব।

জ্যোৎস্না - এবম্?
হয় নেকি?

নির্মলা - আম্। অত এব সর্ব কার্য কৃত্বা ইদানীং ধাবন্তী গচ্ছামি।

হয়। সেই কাৰণে সকলো কাম কৰি এতিয়া দৌৰি গৈ আছো।

জ্যোৎস্না - किं कार्यम् अपि त्वमेव कृतवती?
তুমি কি আৰু কাম কৰিলা?

নির্মলা - आम् अद्य गृहस्य सर्वाणि कार्याणि अहमेव कृतवती।
হয়, আজি ঘৰৰ সকলো কাম মইেই কৰিলো।

জ্যোৎস্না - अथ तव माता?
তোমাৰ মাৰ কি হ'ল?

নির্মলা - सा गतदिनात् एव अस्वस्था वर्तते।
তেওঁ (স্ত্রী) যোৱা কালিৰে পৰা অসুস্থ হৈ আছে।

জ্যোৎস্না - तव ज्येष्ठा भगिनी?
তোমাৰ ডাঙৰ বাইদেউ?

নির্মলা - सा इदानीं पतिगृहं गता वर्तते। अतः अहम् एव प्रातः *उत्थाय* गृहं सम्मार्जितवती, पात्राणि प्रक्षालितवती, रसवतीं निर्मितवती, अपि च सर्वान् भोजितवती। ततः स्नानादिकं विधाय इदानीं धावं-धावं विभागं गच्छामि।
তেওঁ, এতিয়া পতি গৃহলৈ গ'ল। সেয়ে মইেই ৰাতিপুৱা উঠি ঘৰ সাৰিলো, বাচন ধুলো, আৰু সকলোকো খুৱালো। তাৰ পাছত গা ধুই এতিয়া দৌৰি দৌৰি বিভাগলৈ গৈছো।

জ্যোৎস্না - तर्हि बहूनि कार्याणि कृतवती।
তেতিয়া হ'লে বহুত কাম কৰিলা।

নির্মলা - किं करोमि? मातुः अस्वास्थ्यात् सर्व करणीयमेव भवति।
কি কৰিম? মাৰ অসুস্থতাৰ বাবে সকলো কামেই কৰিব লাগে।

জ্যোৎস্না - अथ स्वयं भोजनं कृतवती? अभुक्त्वा एव वा गच्छसि?
তুমি নিজে ভাত খালানে? নে একো নোখোৱাকৈয়ে গৈছা?

নির্মলা - भोजनं कर्तुम् अवसर एव नासीत्।
ভাত খাবলৈ সময়েই নাছিল।

জ্যোৎস্না - ईदृशस्ते अध्ययने अनुरागो यद् भोजनमपि परित्यजसि।
ইমানেই তোমাৰ অধ্যয়নত অনুৰাগ যে তুমি খাবলৈকো ত্যাগ কৰিছা।

নির্মলা - नहि विलम्बकारणात् एव अद्य एवं विहितम्। अथ च अद्य प्रथमा श्रेणी संस्कृतस्य वर्तते। संस्कृतं मम प्रियतमो विषयः। अहं अस्यां श्रेण्यां कदापि अनुपस्थिता भवितुं न इच्छामि।
নহয়, দেৰী হোৱাৰ বাবেই আজি এনে হ'ল। আৰু তাতে আজি প্রথম শ্রেণীটো হ'ল (পিৰিয়ড) সংস্কৃতৰ। সংস্কৃত মোৰ আটাইতকৈ প্রিয় বিষয়। মই সেই শ্রেণীটোত কেতিয়াও অনুপস্থিত থাকিব নিবিচাৰো।

उत्थाय- उत्- स्था+ ल्यप्प्रत्ययः।
सम्मार्जितवती, प्रक्षालितवती, निर्मितवती, भोजितवती, चेति क्रियापदानि क्तवतु-प्रत्ययान्तानि सन्ति। अत्र स्त्रीलिङ्गे प्रथमाविभक्तौ एकवचने प्रयुक्तानि सन्ति।

ज्योत्स्ना - ज्ञातम्, तथापि सावधाना गच्छ। नो चेत् कुत्रापि पतिष्यसि।
বুজিলো, তথাপি সাৱধানেৰে যোৱা। চাবা যাতে ক'তো নপৰা।

निर्मला - धन्यवादाः, अनुगृहीता अस्मि।
ধন্যবাদ, মই আনুগৃহীত হ'লো।

अग्रगति निरीक्षणम्

Q.4 : अधोलिखितानां असमीयभाषापर्यायः लिख्यताम् -

प्रतिश्याय : .....

घनाहार :

.....

आपूपं : .....

शीताङ्गारः : .....

Q.5 : सुधा कदा शेते कदा च जागर्ति?

.....

Q.6 : निर्मला कस्यां श्रेण्यां कथं वा अनुपस्थिता भवितुं न इच्छति?

.....

13.13 छात्रावासे निवासार्थम् अनुरोधः (ছাত্রাবাসত বাস কৰাৰ বাবে অনুৰোধ)

रेखाङ्कितं वाक्यं कर्मवाच्ये वर्तते।

छात्रः गुरुवर्याः, किञ्चित् निवेदयितुम् इच्छामि।
গুৰুবৰ, কিবা এটা ক'ব বিচাৰিছো।

अधीक्षकः कथय, किं कथनीयम् अस्ति?
কোৱা কি ক'ব লগীয়া আছে?

रेखाङ्कितं वाक्यं भाववाच्ये अस्ति।

छात्रः मम गृहं विश्वविद्यालयात् बहुदूरे भवति।
মোৰ ঘৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা বহু দূৰত অৱস্থিত।

अधीक्षकः तर्हि किम् इच्छसि?
তেন্তে কি বিচাৰিছা?

छात्रः छात्रावासे स्थातुम् इच्छामि।
ছাত্রাবাসত থাকিবলৈ ইচ্ছা কৰিছো।

अधीक्षकः परन्तु अत्र अनेके कठोरा नियमाः पालनीयाः भवन्ति। पालयिष्यसि?
কিন্তু ইয়াত বহুত কঠোৰ নিয়ম পালন কৰিবলগীয়া হয়। পালন কৰিব পাৰিবানে?

रेखाङ्कितं वाक्यं कर्मवाच्ये वर्तते।

छात्रः अवश्यं पालयिष्यामि। के के नियमाः सन्ति?

নিশ্চয় পালন কৰিব পাৰিম। কি কি নিয়ম আছে?

অধীক্ষক: প্রথমং তু অত্র প্রাতঃ চতুর্বাদনে এব উত্থাতব্যং ভবতি। উত্থাস্যসি?
প্রথমেই ইয়াত ৰাতিপুৱা চাৰিটা বজাতেই উঠিব লাগিব। উঠিব পাৰিবানে?

ছাত্রঃ অথ রাত্রৌ শয়নং কদা ভবতি?
আকৌ ৰাতি কেতিয়া শোৱা হয়।

অধীক্ষক: দশবাদনে।
দহটা বজাত।

ছাত্রঃ তদা তু অবশ্যং চতুর্বাদনে উত্থাস্যামি।
তেনেহ'লেতো নিশ্চয় চাৰিটা বজাত উঠিব পাৰিম।

অধীক্ষক: অত্র ছাত্রৈঃ শ্রমদানমপি করণীয়ং ভবতি।
ইয়াত ছাত্রসকলে কাম কৰিবলগীয়া হয়।

ছাত্রঃ শ্রমদানে কিং কিং করণীয়ং ভবতি?
কি কি কাম কৰিব লাগে?

অধীক্ষক: বৃক্ষরোপণং করণীয়ং ভবতি। মার্গস্য, ক্রীড়াক্ষেত্রস্য, পরিসরস্য চ পরিষ্কারঃ করণীয়ঃ ভবতি। অবগতম্?
বৃক্ষৰোপণ কৰিব লাগে। ৰাস্তা, খেল পথাৰ তথা চৌদিশ পৰিষ্কাৰ কৰিব লাগে। বুজিলানে?

ছাত্রঃ আম্ অবগতম্। এতত্ তু বিশ্ববিদ্যালয়স্য বিকাসায় পরমম্ আবশ্যকম্, বিদ্যার্থিনাং কৃতে স্বাস্থ্যবর্দ্ধকং গৌরববর্দ্ধকং চ বর্ততে। তস্মাত্ অহম্ অবশ্যমেব শ্রমদানং করিষ্যামি।
হয় বুজিলো। বিশ্ববিদ্যালয়খনৰ বিকাশৰ কাৰণে এইটো অতি প্রয়োজনীয়, বিদ্যার্থীসকলৰ বাবে স্বাস্থ্যবর্ধক হোৱাৰ লগতে গৌৰববৰো। কাৰণ সেইবাবে মই অৱশ্যেই কাম কৰিম।

অধীক্ষক: ধূমপানং তাম্বূল-তমাল-ভক্ষণং চাপি অত্র বর্জনীয়ং ভবতি। বর্জয়িষ্যসি?
ধুমপান, তামোল-পাণ খোৱাও ইয়াত বর্জনীয়। এৰিব পাৰিবা?

ছাত্রঃ ইদং তু মযা পূর্বত এব বর্জিতম্। অথ চাযপানমপি বর্জিতং বর্ততে?
এইবোৰতো মই কেতিয়াবাই এৰিলো। ইয়াত চাহ খোৱাও বর্জনীয় নে?

অধীক্ষক: বর্জিতং তু নাস্তি, পরন্তু তস্য স্থানে দুগ্ধপানমেব অত্র ক্রিযতে। ত্বমপি তদেব কুর্যাঃ।
বর্জিত নহয়, কিন্তু তাৰ ঠাইত গাখীৰ খোৱা হয়। তুমিও তাকেই কৰিবা।

ছাত্রঃ তথৈব করিষ্যামি। তত্ তু অস্মাকমেব হিতকরম্।।
সেইটোৰেই কৰিম। সেইটো তো আমাৰ নিজৰ বাবেই ভাল।

অধীক্ষক: অন্যচ্চ, বেষভূষা, কেশপ্রসাধনম্, আহার-বিহারাঃ, ক্রীডনম্, গানম্,

मनोरञ्जनं चेति सर्वमपि नियमानुसारमेव सेवनीयं भवति।

আনফালে পিন্ধা-উৰা, কেশ সজ্জা, আহাৰ, খেলা-ধূলা, গানগোৱা আৰু অন্যান্য আমোদ-প্ৰমোদ সকলোখিনি নিয়মানুসাৰেই হয়।

ছাত্রः भ्रमणार्थं बहिः गन्तुं शक्यते?

ভ্ৰমণৰ বাবে বাহিৰলৈ যাব পাৰিনে?

अधीक्षकः शक्यते। परन्तु नववादनात् पूर्वसर्वथा निवर्तितव्यं भवति। ततः परं छात्रावासे प्रवेष्टुं न शक्यते।

পাৰি। কিন্তু ন-বজাৰ আগতেই সদায় সোমাব লাগিব। তাৰ পাছত ছাত্রাবাসত প্ৰৱেশ কৰিব নোৱাৰা।

ছাত্रः अत्युत्तमः अयं नियमः। अन्योऽपि कश्चन विशेष-नियमः अस्ति?

অতি উত্তম, অন্য কিবা বিশেষ নিয়ম আছে নেকি?

अधीक्षकः आम्, अयमेकः अपरः अपि विशेषनियमो वर्तते यदत्र अधिकाधिकं संस्कृते एव वक्तव्यं भवति।

হয়, ইয়াৰোপৰিও আন এটা বিশেষ নিয়ম আছে। এই যে ইয়াত বেছিভাগ সময়ত সংস্কৃততেই কথা-বতৰা পতা হয়।

ছাত্रः परन्तु ये नवीना : सन्ति, ते कथं वदिष्यन्ति?

কিন্তু যিসকল নতুন, তেওঁলোকে কেনেকৈ ক'ব?

अधीक्षकः तेषां कृते दशदिवसीय-संस्कृत-संभाषण-शिविरस्य व्यवस्था अस्ति। आदौ ते तत् शिविरं कुर्वन्ति। तेन तेषामपि संस्कृते किञ्चित् वक्तुम् अभ्यासो जायते।

তেওঁলোকৰ কাৰণে দহদিনীয়া সংস্কৃত সম্ভাষণ শিবিৰৰ ব্যৱস্থা আছে। প্ৰথমতে তেওঁলোকে শিবিৰত অংশগ্ৰহণ কৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা তেওঁলোকৰ সংস্কৃতত কথা কোৱাৰ অভ্যাস হয়।

ছাত্रः इयं व्यवस्था शोभना अस्ति। अहमपि तस्मिन् शिविरे भागं ग्रहीष्यामि।

এইটো অতি উত্তম ব্যৱস্থা। মইয়ো সেই শিবিৰত অংশ গ্ৰহণ কৰিম।

अधीक्षकः भवतु नाम। यदि इमान् नियमान् पालयितुं शक्ष्यसि तदा छात्रावासे स्थातुं शक्नोषि। अन्या काऽपि बाधा नास्ति।

ঠিক আছে। যদি এই নিয়মসমূহ পালন কৰিব পাৰা তেন্তে ছাত্রাবাসত থাকিব পাৰিবা। অন্য কোনো ধৰণৰ বাধা নাই।

ছাত্रः विचार्य पुनः आगमिष्यामि। इदानीं गच्छामि।

বিচাৰ-বিবেচনা কৰি (ভাবি চাই) পুনৰ আহিম। এতিয়া যাওঁ।

अधीक्षकः यथा इच्छसि तथा कुरु। किन्तु यदि स्थातुम् इच्छसि तर्हि दिनद्वयाभ्यन्तरे आवेदन-पत्रं छात्रावासशुल्कं च अवश्यं दातव्यम्। इदानीं तावत् गच्छ।

যি ভাল দেখা তাকেই কৰা। কিন্তু যদি থাকিবলৈ বিচাৰা তেন্তে দুদিনৰ ভিতৰতে ছাত্রাবাসৰ মাচুল আৰু আবেদন পত্র দিব লাগিব। এতিয়া তুমি যোৱা।

13.14 स्वास्थस्य कृते परिश्रमस्य आवश्यकता (স্বাস্থ্যৰ বাবে পৰিশ্রমৰ আৱশ্যকতা)

माधवः केशव! त्वं सर्वदा अस्वस्थः दृश्यसे?
কেশৱ! তোমাক সদায় অসুস্থ যেন লাগে।

केशवः सत्यं कथयसि। अहं प्रायेण सर्वदा अस्वस्थः तिष्ठामि।
সত্য কথা কৈছা। মই প্রায় সদায়েই অসুস্থ থাকো।

माधवः तर्हि एतस्य किं कारणं वर्तते?
তেতিয়াহ'লে ইয়াৰ কাৰণ কি?

केशवः किं कथयामि। कारणम् अपि अहं सम्यक् न जानामि।
কি কম। মই ইয়াৰ কাৰণো ভালদৰে নাজানো।

माधवः एवं प्रतीयते यत् त्वं स्वास्थ्यनियमानां पालनं न करोषि।
এনেকুৱা লাগে যেন তুমি সুস্বাস্থ্যৰ নিয়মসমূহ পালন নকৰা।

केशवः इदं भवितुमर्हति।
এইটো হ'ব পাৰে।

माधवः इदं तावत् कथय, सायं प्रातः भ्रमणं करोषि?
এতিয়া তুমি কোৱাচোন, সদায় ৰাতিপুৱা-সন্ধিয়া খোজ কাঢ়ানে?

केशवः कोऽपि नियमः नास्ति। सायंकाले यदा कदा आपणं गच्छामि।
কোনো নিয়ম নাই। সন্ধিয়া সময়ত কেতিয়াবা কেতিয়াবা দোকানলৈ যাওঁ?

माधवः प्रतिदिनं व्यायामं करोषि?
প্রত্যেক দিনে ব্যায়াম কৰানে?

केशवः व्यायामं तु कदापि न करोमि।
ব্যায়ামতো কেতিয়াও নকৰোঁ।

माधवः कदाचित् खेलितुं गच्छसि?
কেতিয়াবা খেলিব যোৱানে?

केशवः खेलनस्यापि नियमो नास्ति। यदा-कदा मित्रैः सह गृहे एव चतुरङ्गेन मनोविनोदं करोमि।
খেলা-ধূলাৰো কোনো নিয়ম নাই। কেতিয়াবা বন্ধুৰ লগতে ঘৰতেই দবা খেলি আনন্দ লওঁ।

माधवः स्वहस्तेन गृहकार्यकिञ्चित् करोषि न वा?
নিজ হাতেৰে ঘৰৰ কাম কিবা কৰানে নকৰা?

केशवः नहि तदर्थभृत्याः सन्ति।
নাই, তাৰ বাবে কাম কৰা লগুৱা আছে।

माधवः अस्य अयम् अभिप्रायः अस्ति यत् त्वं श्रमस्य किञ्चिदपि कार्यन करोषि।
ইয়াৰ পৰা ইয়াকেই বুজা যায় যে তুমি কষ্ট হোৱা কোনো কামেই নকৰা।

केशवः नैव, परिश्रमस्य तु किमपि कार्यकर्तुमम अभ्यासः नास्ति।
নাই, পৰিশ্ৰম হোৱা কোনো কামেই কৰাৰ মোৰ অভ্যাস নাই।

माधवः इदमेव तव अस्वास्थ्यस्य मुख्यं कारणं वर्तते।
এইটোৱেই তোমাৰ অস্বাস্থ্যৰ মূল কাৰণ।

केशवः तर्हि मया किं कर्तव्यम्?
তেন্তে মোৰ কৰিবলগীয়া কি আছে?

माधवः शृणु, त्वया स्वदिनचर्यायां संस्कारः कर्तव्यः। प्रातः सायं च निर्मुक्तवायौ भ्रमणं कर्तव्यम्, कन्दुकादिना प्रतिदिनं खेलितव्यम्, गृहकार्याणि कानिचित् स्वहस्तेन कर्तव्यानि। एवं करणेन तव स्वास्थ्यं पर्याप्तं समीचीनं भविष्यति।
শুনা তোমাৰ নিজৰ দৈনিক কার্যসূচী কিছু পৰিবর্তন কৰা উচিত। সন্ধিয়া মুক্ত বতাহত ভ্ৰমণ কৰা উচিত, বল আদি সদায় খেলা উচিত, ঘৰুৱা কাম নিজ হাতে কৰা উচিত। এইবিলাক কৰিলেই তোমাৰ স্বাস্থ্য ভাল হৈ থাকিব।

केशवः मित्रवर, अद्य तव उपेदेशेन वाढम् अनुगृहीतोऽस्मि। इतः परम् एवमेव आचरिष्यामि।
মিত্রবৰ, তোমাৰ এই উপদেশৰ দ্বাৰা মই বাৰুকৈ আজি কৃতার্থ হ'লো। এতিয়াৰ পৰা এইদৰেই কৰিম।

माधवः अथ रात्रौ समीचीना निद्रा आयाति न वा?
ৰাতি তোমাৰ উপযুক্ত পৰিমাণে টোপনি হয়নে নহয়?

केशवः नैव, रात्रौ समीचीना निद्रा नायाति।
নহয়, ৰাতি উপযুক্ত টোপনি নহয়।

माधवः तत् कथम्?
কিয়?

केशवः इदानीं मम गृहे मत्कुणानां मशकानां च महान् उपद्रवो वर्तते। क्षणमपि शयितुं न ददते।
এতিয়া মোৰ ঘৰত মাখি আৰু ম'হৰ খুব উৎপাত হৈছে। এক মুহূর্তও শুবলৈ নিদিয়ে।

माधवः एवं वा?
এনেকুৱা নেকি?

केशवः आम्, तेनैव अनेकदिवसेभ्यो मम रात्रौ सुखनिद्रा नास्ति। कदाचित् सुप्तः

कदाचित् अर्धसुप्तः कदाचित् च जाग्रत् एव निशां गमयामि।

হয়, তাৰ বাবেই বহুতদিন মোৰ ৰাতি ভাল টোপনি নহয়। কেতিয়াবা টোপনি হয়, কেতিয়াবা আধা টোপনি হয়, কেতিয়াবা জাগি থাকোতেই নিশাটো পাৰ হয়।

माधवः आम् ज्ञातम्। यदा रात्रौ गाढनिद्रा नायाति तदा शरीरस्य ईदृशी एव स्थितिर्भवति।

হয় বুজিলো। যেতিয়া ৰাতি ভাল টোপনি নহয় তেতিয়া শৰীৰৰ এনেকুৱাই অৱস্থা হয়।

केशवः सम्भवति एतत्। तर्हि तस्य निवारणाय किं विधेयम्?

হ'ব পাৰে। তেতিয়াহ'লে তাৰ নিবাৰণৰ কাৰণে কি কৰিম?

माधवः तस्य निवारणाय तु मशकहरी एव शोभनः उपायः। तस्याः उपयोगेन मत्कुणेभ्यः मशकेभ्यश्चापि सम्यक् सुरक्षा भवति।

তাৰ নিবাৰণৰ বাবে কেৱল আঠুৰাই উচিত উপায়। তাৰ ব্যৱহাৰে ম'হ আৰু মাখিৰ পৰা হাত সাৰি থাকিব পাৰি।

केशवः अन्यः कश्चन उपायो नास्ति?

আন বেলেগ উপায় নাই নেকি?

माधवः कथं न। आपणे कीटनाशकानि औषधानि अपि लभ्यन्ते। तेषां प्रयोगेणापि एतेषां विनाशो भवति।

কিয়নো নাই। দোকানত কীটনাশক ঔষধো কিনিবলৈ পাই। ইয়াৰ প্ৰয়োগেৰে এইবোৰৰ বিনাশ হয়।

केशवः वाढम्। तर्हि अद्यैव तदर्थं प्रयतिष्ये।

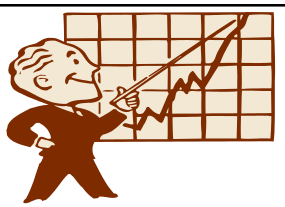
ভাল কথা। তেন্তে এতিয়াই তাৰ বাবে যত্নৱান হওঁ।

माधवः अवश्यं प्रयत्नः कर्तव्यः। प्रतिदिनं किञ्चित् परिश्रमोऽपि अवश्यं करणीयः। तेन स्वस्थः स्थास्यसि।

নিশ্চয় যত্ন কৰা উচিত। প্ৰত্যেকদিনেই কিছু পৰিশ্ৰম অৱশ্যই কৰিবা। তেনেহ'লে স্বাস্থ্যবান হৈ থাকিবা।

केशवः भृशम् अनुगृहीतोऽस्मि। इतः परं भवदुपदेशानुसारम् अहं सर्वसम्पादयिष्यामि। धन्यवादाः।

মই বহুত উপকৃত হ'লো। ইয়াৰ পাছত তোমাৰ/আপোনাৰ উপদেশ অনুসৰি মই সকলো কৰিম। ধন্যবাদ।

अग्रगति निरीक्षणम्

Q.7 : अधीक्षकस्य अनुसारं छात्रावासे किं किं वर्जनीयं भवति?

.....

Q.8 : प्रथमः रोगी किमर्थं चिन्तितः अस्ति?

.....

Q.9 : अधोलिखितानाम् असमीयपर्यायः दीयताम्, मशकहरी, मत्कुणाः मशकाः।

.....

Q.10 : केशवस्य रात्रौ समीचीना निद्रा कथं न आयाति?

.....

13.15 अस्मात् अध्यायात् अस्माभिः किं ज्ञातम्

- संस्कृतसम्भाषणस्य महत्वमधिगतम्।
- संस्कृतेन आत्मपरिचयं दातुम् अन्येषां च परिचयं लब्धुं योग्यता प्राप्ता।
- संस्कृते लघु-लघुवाक्यानां रचनायाः अभ्यासः ज्ञातः।
- दैनिक - व्यावहारोपयोगिनां बहूनां संस्कृतशब्दानां ज्ञानं प्राप्तम्।
- विभिन्नविषयेषु विविधैः जनैः सह सरलसंस्कृतेन सम्भाषणस्य (वार्तालापस्य) कौशलं लब्धम्।
- विभिन्नवाच्यानां प्रत्ययानां च प्रयोगस्य अभ्यासः कृतः।

13.16 अधिकज्ञानार्थं पंठनीयम्

1) शास्त्री, वेम्पटि कुटुम्ब, *सम्भाषणम् (संस्कृत-स्वाध्यायः, प्रथमा दीक्षा)*, नव देहली : राष्ट्रिय संस्कृत-संस्थानम्।

2) शास्त्री, वासुदेव द्विवेदी, *संस्कृत-वाक्यसंग्रहः*, वाराणसी : सार्वभौम-संस्कृत-प्रचार संस्थानम्।

3) सम्भाषण-सन्देशः, संस्कृत-मासिक-पत्रिका, संस्कृत-भारती।

13.17 अग्रगतिनिरीक्षणार्थम् उत्तरसूचिका

Ans. to Q. No. 1 : उत्तरम् - कुमारः स्वयम् ओदनं रोटिकां शाकं सुपं कृशरान्नं च पचति।

Ans. to Q. No. 2 : उत्तरम् - अतिथि : पूजायै कम्बलं कुशासनं च इच्छति।

Ans. to Q. No. 3 : उत्तरम् - जयन्तस्य भगिनी अवकरं क्षिप्त्वा पात्राणि प्रक्षालयति, वस्त्रेण भूमिं मार्जयति द्रोण्यां च जलं पूरयति।

Ans. to Q. No. 4 : উত্তৰম্ - সৰ্দ্দী, গুৰু আহাৰ, মালপোৱা, কয়লা।

Ans. to Q. No. 5 : উত্তৰম্ - সুধা ৰাত্ৰৌ দশবাদনে শেতে প্ৰাতশ্চ চতুর্বাদনে জাগর্তি।

Ans. to Q. No. 6 : উত্তৰম্ - নিৰ্মলা সংস্কৃত-শ্ৰেণ্যাম্ অনুপস্থিতা ভবিতুং ন ইচ্ছতি। সংস্কৃতং তস্যাঃ প্ৰিয়তমো বিষয়ঃ অস্তি।

Ans. to Q. No. 7 : উত্তৰম্ - অধীক্ষকস্য অনুসাৰং ছাত্ৰাবাসে ধূমপানং তাম্বূলং, তমাল-ভক্ষণং চ বৰ্জনীয়ং ভবতি।

Ans. to Q. No. 8 : উত্তৰম্ - প্ৰথমস্য ৰোগিণঃ পৰীক্ষা শীঘ্ৰয়েব ভবিতা। অনেন কাৰণেন সঃ চিন্তিতঃ অস্তি।

Ans. to Q. No. 9 : উত্তৰম্ - আঠুৰা, উইপোক, মহ।

Ans. to Q. No. 10 : উত্তৰম্ - কেশবস্য গৃহে মৎকুণানাং মশকানাং চ মহান্ উপদ্ৰবো বৰ্ততে। অত এব ৰাত্ৰৌ তস্য সমীচীনা নিদ্ৰা ন আয়াতি।

13.18 আৰ্হি প্ৰশ্নাঃ

Q.1 : संस्कृतेन आत्मपरिचयः परिवारस्य सदस्यानां च परिचयः दीयताम्।

Q.2 : संस्कृतभाषया स्वदिनचर्या लिख्यताम्।

Q.3 : पठितम् अध्यायम् अनुसृत्य खाद्यवस्तूनां एका सूची प्रस्तूयताम्।

Q.4 : पुस्तकालयात् पुस्तकस्य ग्रहणम् इति शीर्षकम् आदाय संस्कृतभाषया एकं सम्भाषणम् लिख्यताम्।

*** ***** ***

अध्याय १४: व्यावहारिक-संस्कृत शिक्षाभ्यासः (ব্যৱহাৰিক সংস্কৃত শিক্ষাভ্যাস)

अध्याय विभागः (অধ্যায় গাঁথনি)

14.1 उद्देश्यम्

14.2 परिचयः

14.3 सर्वनाम-शब्दानां (अस्मद्, युष्मद्, भवत्, एतत्, तत्, किम्)प्रयोगाभ्यास :

14.4 केषाञ्चित् अव्ययपदानां प्रयोगाभ्यासः

14.5 संख्यावाचकशब्दानां प्रयोगाभ्यास :

14.6 समयवाचक-शब्दानां प्रयोगाभ्यासः

14.7 विशेष्य-विशेषण-शब्दानां प्रयोगाभ्यासः

14.8 क्त्वा-ल्यप्-तुमुन्-प्रत्ययान्तप्रयोगाः

14.9 ण्यन्तक्रियापदानां प्रयोगाभ्यासः

14.10 कर्तृ-कर्म-भाववाच्येषु प्रयोगाभ्यासः

14.11 अस्मात् अध्यायात् अस्माभिः किं ज्ञातम्

14.12 अधिकज्ञानार्थं पठनीयम्

14.13 अग्रगति निरीक्षणार्थम् उत्तरसुचिका

14.14 आर्हिप्रश्नाः

14.1 उद्देश्यम्

अस्य अध्यायस्य अध्ययनेन भवतां -

- विभिन्ननां सर्वनाम-शब्दानां प्रयोगाभ्यासः भविष्यति
- भवन्तः बहूनाम् अव्ययपदानां प्रयोगं कर्तुं पारयिष्यन्ति
- भवतां संख्यावाचकशब्दानां प्रयोगस्य अभ्यासः भविष्यति
- भवन्तः समयवाचकशब्दानां ज्ञानं प्राप्सयन्ति तथा च तेषां प्रयोगं विधातुं समर्थाः भविष्यन्ति
- विशेष्य-विशेषणपदैः परिचिताः भविष्यन्ति तथा च तेषां सरल-संस्कृत-वाक्येषु प्रयोगं कर्तुं पारयिष्यन्ति
- भवन्तः विविधलकारेषु ण्यजन्त-क्रियापदानां प्रयोगे समर्थाः भविष्यन्ति
- भवतां कत्वा-तुमुन्-ल्यप्-प्रत्ययान्तपदानां प्रयोगाभ्यासः भविष्यति
- कर्तृ-कर्म-भाववाच्येषु भवन्तः वाक्यानि रचयितुं प्रयोगं च कर्तुं पारयिष्यन्ति।

14.2 परिचयः

पूर्ववर्ती अध्याये भवन्तः अनेकविषयान् अवलम्ब्य सरलसंस्कृतेन सम्भाषणस्प अभ्यासं कृतवन्तः सन्ति। तत्र अनेकानि वाक्यानि ज्ञातवन्तः सन्ति। तेषु वाक्येषु च बहुविधानां शब्दानां क्रियापदानां कर्तृ-कर्म-भाववाच्येषु च प्रयोगं कृतवन्तः सन्ति। तेषु शब्देषु सर्वनामशब्दाः, अव्ययानि, संख्यावाचकशब्दाः, पूरणप्रत्ययान्तशब्दाः, समयवाचकशब्दाः, विशेष्यविशेषणशब्दाः, क्त्वा-तुमुन्-ल्यप्-प्रत्ययान्तशब्दाः प्रमुखाः वर्तन्ते। क्रियापदेषु च लकाराणां क्रियापदानि, ण्यजन्तक्रियापदानि, कर्मवाच्यस्य भाववाच्यस्य च क्रियापदानि महत्वपूर्णानि सन्ति।

अस्मिन् अध्याये ते एव शब्दाः तानि एव च क्रियापदानि दशसु विभागेषु उपन्यस्ताः सन्ति तथा च सविस्तरं सोदाहरणञ्च प्रस्तुताः विद्यन्ते। एतेषाम् अधिकाधिकं प्रयोगं पुनः पुनः अभ्यासं च कृत्वा व्यावहारिकदृष्ट्या संस्कृतभाषया स्वात्मनः सर्वविधान् भावान् प्रकाशयितुं भवन्तः समर्थाः भविष्यन्ति। भवतां भाषा परिष्कृता परिमार्जिता च भविष्यति। संस्कृतभाषायाः व्यवहारक्षेत्रे आत्मविश्वासः समुदेष्यति तथा च संस्कृतसम्भाषणाय भवतां प्रवृत्तिः वर्धिष्यते। सहैव संस्कृतसाहित्यस्य लघु-लघु-काव्यनाटकादीनि पठितुं तदर्थञ्च अवगन्तुं भवन्तः समर्थाः भविष्यन्ति।

14.3 सर्वनाम-शब्दानां (अस्मद्, युष्मद्, भवत्, एतत्, तत्, किम्) प्रयोगाभ्यासः

मम/तव/भवतः/भवत्याः।

मम नाम राजीवः।

तव नाम किम्? मम नाम .....।

भवतः नाम किम्? मम नाम .....।

भवत्याः नाम किम्? मम नाम .....।

अहम् (अस्मि) आवां (स्वः) वयं (स्मः)

अहं छात्रः (शिक्षकः, वैद्यः, भक्तः, गृहस्थः) अस्मि, (पुं)।

अहं छात्रा (शिक्षिका, वैद्या, भक्ता, गृहिणी) अस्मि, (स्त्री०)।

आवां छात्रौ (शिक्षकौ, वैद्यौ, भक्तौ, गृहस्थौ) स्वः (पुं)।

आवां छात्रे (शिक्षिके, वैद्ये, भक्ते, गृहिण्यौ) स्वः (स्त्री०)।

वयं छात्राः (शिक्षकाः, वैद्याः, भक्ताः, गृहस्थाः) स्मः, (पुं०)।

वयं छात्राः (शिक्षिकाः, वैद्याः, भक्ताः, गृहिण्यः) स्मः, (स्त्री०)।

त्वम् (असि)/युवां (स्थः)/युयम् (स्थ)

त्वम् बालकः (अध्यापकः, लेखकः, पाचकः, गायकः) असि, (पु०)।

त्वम् बालिका (अध्यापिका, लेखिका, पाचिका, गायिका) असि, (स्त्री०)।

युवाम् बालकौ (अध्यापकौ, लेखकौ, पाचकौ, गायकौ) स्थः (पुं०)।

युवाम् बालिके (अध्यापिके, लेखिके, पाचिके, गायिके) स्थः, (स्त्री०)।

युयम् बालकाः (अध्यापकाः, लेखकाः , पाचकाः , गायकाः) स्थः, (पुं०)।

युयम् बालिकाः (अध्यापिकाः, लेखिकाः, पाचिकाः , गायिकाः) स्थः, (स्त्री०)।

भवान्, एषः, सः/भवती, एषा, सा (अस्ति)/भवन्तौ, एतौ, तौ/भवत्यौ, एते, ते, (स्तः)/भवन्तः, एते, ते/ भवत्यः, एताः, ताः (सन्ति)।

भवान् (एषः, सः) आचार्यः (अभिनेता, विद्वान्, धनिकः, वृद्धः) अस्ति, (पुं०)।

भवती (एषा, सा) आचार्या (अभिनेत्री, विदुषी, धनिका, वृद्धा) अस्ति, (स्त्री०)।

भवन्तौ (एतौ, तौ) आचार्यौ (अभिनेतारौ, विद्वासौ, धनिकै , वृद्धौ) स्तः, (पुं०)।

भवत्यौ (एते, ते) आचार्ये: (अभिनेत्र्यौ, विदुष्यौ, धनिके, वृद्धे) स्तः (स्त्री०)।

भवन्तः (एते, ते) आचार्याः (अभिनेतारः, विद्वांसः, धनिकाः , वृद्धाः) सन्ति (पुं०)।

भवत्यः (एताः, ताः) आचार्याः (अभिनेत्र्यः, विदुष्यः, धनिकाः , वृद्धाः) सन्ति, (स्त्री०)।

एषः, सः/एषा, सा/एतत्, तत्/एष, सः कः/एषा, सा, का/*एतत्*, तत्, किम्?

- एषः, सः, छात्रः (काकः , नापितः, जनकः , कुम्भकारः, अग्रजः, स्वर्णकारः, अनुजः, सैनिकः, चिकित्सकः ।
- एषा, सा, बाला (माता, सेविका, अग्रजा, अनुजा, नर्तकी, भगिनी)।
- एतत्, तत्, पुस्तकम् (फलम्, नेत्रम्, मुखम्, यानम्, व्यजनम्)।
- एषः, सः, कः ? एषः, सः.....(गजः वानरः, शुकः , मकरः अश्वः)।
- एषा, सा, का? एषा, सा.....(नारी, चटका, नदी, घटी, लता)।
- एतत्, तत् किम्? एतत्, तत् ..... (पर्णम्, दाडिमम्, आम्रम्, पुष्पम्, कमलम्, गृहम्)।

एतौ, तौ/एते ते/एते, ते/एतौ, तौ, कौ/एते, ते, के/एते ते के ?

- एतौ, तौ छात्रौ (काकौ, नापितौ, जनकौ, कुम्भकारौ, अगजौ, स्वर्णकारौ, चिकित्सकौ, अनुजौ, सैनिकौ)। (पुं०)
- एते, ते, बाले (मातरौ, सेविके, अग्रजे, अनुजे, नर्तक्यौ, भगिन्यौ)। (स्त्री०)
- एते, ते, पुस्तके (फले, नेत्रे, मुखे, याने, व्यजने)। (नपुं०)
- एतौ, तौ, कौ? एतौ, तौ .....(गजौ, वानरौ, शुकौ, मकरौ, अश्वौ)। (पुं०)
- एते, ते, के? एते, ते .....(नार्यौ, चटके, नद्यौ, घट्यौ, लते)। (स्त्री०)
- एते, ते, के? एते, ते .....(पर्णे, दाडिमे, आम्रे, पुष्पे, कमले, गृहे)। (नपुं०)

एते, ते/एताः, ताः/एतानि, तानि/एते, ते, के/एताः, ताः, काः/एतानि, तानि, कानि?

- एते, ते, छात्राः (काकाः, नापिताः, जनकाः, कुम्भकाराः, अग्रजाः, स्वर्णकाराः अनुजाः, सैनिकाः, चिकित्सकाः)। (पुं०)
- एताः, ताः, बालाः (मातरः, सेविकाः, अग्रजाः, अनुजाः, नर्तक्यः, भगिन्यः)।(स्त्री)

एतत्- इति शब्दस्य स्थाने, इदम् हति शब्दस्यापि प्रयोगः भवति। अस्य रुपाणि यथा- अयम्, हमौ, इमे (पुँ०) इयम्, इमे, इमाः (स्त्रीं) इदम्, हमे, इमानि, (नपुं०)।

- एतानि, तानि, पुस्तकानि (फलानि, नेत्राणि, मुखानि, यानानि, व्यजनानि)।(नपुं॰)
- एते, ते, के? एते, ते ..... (गजाः, वानराः, शुकाः, मकराः, अश्वाः)। (पुं॰)
- एताः, ताः, काः? एताः, ताः.....(नार्य्यः चटकाः, नद्यः, घटयः, लताः)। (स्त्री॰)
- एतानि, तानि कानि? एतानि, तानि ..... (पर्णानि, दाडिमानि, आम्राणि, पुष्पाणि, कमलानि, गृहाणि)। नपुं॰)

किम्/आम्/न/अपि

- किम्, एषः विद्यालयः? आम्, एषः विद्यालयः।
- किम्, सः रजकः? आम्, सः रजकः।
- किम्, एषा अजा? न, एषा मयूरी।
- किम्, सा वाटिका? न, सा वाटिका नास्ति। सा नौका।
- किम्, भवान् अस्वस्थः? न, अहं स्वस्थः।
- किम्, भवती गायिका अस्ति? आम्, अहं गायिका अस्मि।
- किम्, एतौ वृद्धौ? न, एतौ तरुणौ।
- किम्, भवन्तौ शिक्षकौ? आम्, आवां शिक्षकौ स्वः।
- किम्, भवत्यौ अध्यापिके? न, आवाम् अध्यापिके न स्वः। आवां प्रचारिके स्वः।
- किम्, ते वृद्धा सन्ति? न, सर्वे वृद्धाः न सन्ति। केचन तरुणाः अपि सन्ति।
- किम्, भवन्तः रुग्णाः? आम्, वयं रुग्णाः स्मः।
- अपि ***कुशली*** भवान्? आम्, अहं कुशली अस्मि। (पु॰)
- अपि कुशलिनी भवती? आम्, अहं कुशलिनी अस्मि। (स्त्री॰)
- किम् वयं विद्यार्थिनः? आम्, वयं ***विद्यार्थिनः***।

कुशली, विद्यार्थी- इति रुपं पुंल्लिङ्गे प्रथमा विभक्तौ एकवचने भवति। अत्र कुशलिन्, विद्यार्थिन् इति मुलशब्दः। अनयोः रुपं पुंलिङ्गे गुणिन् शब्दवत् अपि च स्त्रीलिंगे नदी शब्दवत् भवति।

ज्ञातव्यम्

प्रथमः पुरुषः	प्रथमे पुरुषे कर्तृपदम्	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
		एषः	एतौ	एते
		एषा	एते	एताः
		एतत्	एते	एतानि
		सः	तौ	ते
		सा	ते	ताः
		तत्	ते	तानि
		कः	कौ	के
		का	के	काः

		किम्	के	कानि
	क्रियापदम्	अस्ति	स्तः	सन्ति
मध्यमः पुकषः	मध्यमे पुरुषे कर्तृपदम्	त्वम्	युवाम्	युयम्
	क्रियापदम्	असि	स्थः	स्थः
उत्तमः पुरुषः	उत्तमे पुरुषे कर्तृपदम्	अहम्	आवाम्	वयम्
	क्रियापदम्	अस्मि	स्वः	स्मः

अग्रगति-निरीक्षणम्

उदाहरणानुसारं वाक्यानि लिखन्तु-----

उदाहरणं यथा-

- सः पण्डितः अस्ति।
- तौ पण्डितौ स्तः।
- ते पण्डिताः सन्ति।

1. अहं कृषकः अस्मि। ---------- ----------
2. एषः वृक्षः अस्ति। ---------- ----------
3. त्वम् तरुणः असि। ---------- ----------
4. सा पत्रिका अस्ति। ---------- ----------
5. एषा द्विचक्रिका अस्ति। ---------- ----------
6. भवान् सज्जनः अस्ति। ---------- ----------
7. भवती स्वामिनी अस्ति। ---------- ----------
8. एतत् चित्रम् अस्ति। ---------- ----------
9. तत् चक्रम् अस्ति। ---------- ----------
10. सः देवालयः अस्ति। ---------- ----------

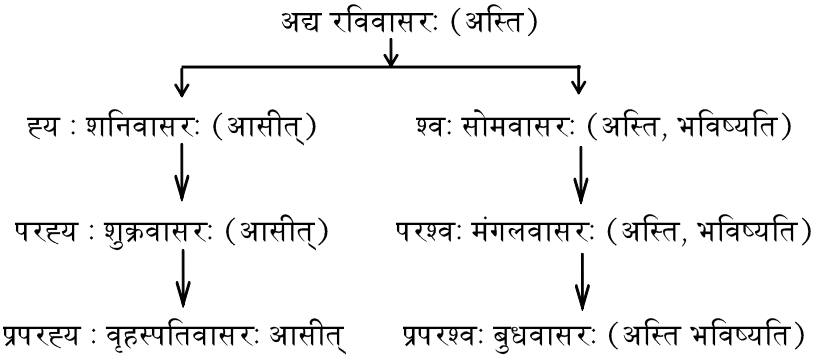
संस्कृते सर्वनामशब्दानां प्रयोगः विशेषण-रुपेण भवति। संज्ञापदस्य (विशेष्यस्य) विभक्ति-लिङ्ग-वचनानुसारं सर्वनाम-शब्दानां प्रयोगः कर्तव्यः।

14.4 केषाञ्चित् अव्ययपदानां प्रयोगाभ्यासः

प्रातः/सायं/दिवा/नक्तम्

- छात्रः प्रातः जागर्ति। अग्रजः प्रातः एव गच्छति।
- सः सायं भ्रमति। जनकः नगरात् सायम् आगच्छति।
- प्रातः सायं च भ्रमणं करणीयम्।
- अरविन्दः दिवा न शेते। उलुकः दिवा न पश्यति। दिवा शयनं न कर्तव्यम्।
- श्रीकृष्णस्य जन्म नक्तम् एव अभवत्। काकः नक्तं न पश्यति।

अद्य/श्वः/परश्वः/प्रपरश्वः/ह्यः/परह्यः/प्रपरह्यः

- अद्य कः वासरः अस्ति? अद्य रविवासर ..... अस्ति।
- श्वः सोमवासरः अस्ति। ह्यः कः वासरः आसीत्? ह्यः शनिवासरः आसीत्।
- परह्यः शुक्रवासरः आसीत्। परश्वः कः वासरः अस्ति (भविष्यति)? परश्वः मंगलवासरः अस्ति।
- प्रपरश्वः बुधवासरः। प्रपरह्यः कः वासरः आसीत्? प्रपरह्यः वृहस्पतिवासरः आसीत्।

अत्र/तत्र/कुत्र/यत्र/सर्वत्र/अपरत्र/उभयत्र/अन्यत्र/एक्त्र

- एषः बालकः/बालकः अत्र अस्ति।
- सा बालिका/ बालिका तत्र अस्ति।
- सः गजः/गजः कुत्र अस्ति? गजः तत्र अस्ति।
- अत्र शैत्यम् अस्ति। तत्र उष्णता अस्ति।
- यत्र भकतः अस्ति, तत्र ईश्वरः अस्ति।
- यत्र-यत्र धूमः भवति, तत्र-तत्र अग्निः भवति।
- ईश्वरः सर्वत्र अस्ति/खलाः सर्वत्र भवन्ति।
- सुरेशः अत्र नास्ति/सः अन्यत्र अस्ति।
- गणेशः अत्र तिष्ठति/महेशः अपरत्र तिष्टति।
- कुरुक्षेत्रे एकत्र पाण्डवाः आसन्, अपरत्र कौरवाः।

पुरा/यदा/कदा/तदा/सर्वदा/यदा-कदा/यदा-तदा/यथा-तथा/एकदा

- पुरा अयोध्यायां दशरथः नामकः राजा आसीत्।
- यदा सः आगच्छति तदा अहं गच्छामि।
- यदा शिशुः रोदिति तदा माता दुग्धं ददाति।
- त्वम् कदा पठसि? गोपालकः कदा दुग्धं ददाति?
- बालकाः सर्वदा संस्कृते वदन्ति। भवान् कदा स्नानं करोति? अहं सर्वदा स्नानं करोमि।
- यथा शिक्षकः आदिशति तथा भवान् करोतु।

- यदा सूर्यः उदेति तदा अन्धकारः नश्यति।
- राजा एकदा मृगम् अपश्यत्।

अतः/यतः/ततः/कुतः/सर्वतः/परतः/पुर्वतः/अभितः/परितः/उभयतः

- संस्कृतभाषा अतीव समृद्धा भाषा अस्ति। अतः अहं संस्कृतं पठामि।
- अद्य विद्यालये अवकाशः अस्ति, अतः अहं गृहं गच्छामि।
- यतः भवान् शाकम् आनयति, ततः सः अपि आनयति।
- भवती कुतः आगतवती? अहं गुवाहाटीतः आगतवती।
- भवान् इदं पुस्तकं कुतः आनीतवान्? अहम् आपणात् आनीतवान्।
- सुखार्थिनः कुतो विद्या, कुतो विद्यार्थिनः सुखम्।
- ग्रामं सर्वतः पर्वताः सन्ति।
- स्वकीयं कार्यं स्वयं कुरु, परतः मा कारय।
- एषः कार्यक्रमः पूर्वतः निर्धारितः अस्ति।
- राजभवनम् अभितः (परितः) पुष्पाणि सन्ति।
- नदीम् उभयतः वृक्षाः सन्ति।

यद्यपि/तथापि/किन्तु/परन्तु/यावत-तावत्/कियत्/इयत्

- यद्यपि सः संस्कृतस्य छात्रः, तथापि विज्ञानं जानाति।
- यद्यपि सा अस्वस्थः तथापि औषधं न सेवते।
- अहं तं जानामि, किन्तु सः माम् न जानाति।
- चिकित्सा भवति, परन्तु लाभः नास्ति।
- यावत् जनकः न कथयति, तावत् पुत्रः बहिः न गच्छति।
- तव पार्श्वे कियत् धनम् अस्ति।
- मम इयत् धनं नास्ति।

अधुना/इदानीम्/सम्प्रति/साम्प्रतम्/तदानीम्/सद्यः/पुनः/पुनः-पुनः/झटिति

- अधुना खगाः कूजन्ति।
- इदानीं वृष्टिः भवति।
- सम्प्रति गृहे कोऽपि नास्ति।
- साम्प्रतं मम निद्रा आयाति।
- तदानीम् एकः सिंहः आगतः।
- भवान् अत्रैव तिष्टतु, अहं सद्यः आपणात् आगच्छामि।
- विलम्बः भवति झटिति गच्छ।
- पुनः दर्शनं देयम्। पुनः मिलामः।
- पुनः पुनः अभ्यासः क्रियताम्।

अव्ययः = न व्ययः = अव्ययः। यः शब्दः सदा सर्वत्र एकसमानः तिष्ठति स एव अव्यय इति कथ्यते। तद्यथा- सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु। वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम्।

उच्चैः/नीचैः/उपरि/अधः/शनैः-शनैः/वामतः/दक्षिणतः/पुरतः/पृष्टतः/

- सिंह उच्चैः गर्जति।
- अहं गृहस्य उपरि अस्मि, मम यानं नीचैः अस्ति।
- मन्दिरस्य उपरि वानराः सन्ति।
- वृक्षस्य अधः पशवः सन्ति।
- गजः शनैः शनैः चलति।
- मन्दिरस्य वामतः सरोवरः अस्ति।
- ग्रन्थागारस्य दक्षिणतः उद्यानम् अस्ति।
- भवनस्य पुरत : देवालयः अस्ति।
- गृहस्य पृष्ठतः क्रीडाक्षेत्रम् अस्ति।

तूष्णीम्/मिथ्या/चिरम्/प्रायः/सहसा/अन्तः/बहिः/पृथक/नुनम्/एवम्/एव/सदा/यदि-तर्हि/च/वा अतीव/कदाचित्

- छात्राः कक्षायां तूष्णीम् उपविशन्ति।
- मिथ्या मा वद। छात्रः मिथ्या न वदति।
- चिरं जीव। चिरं यशः लभस्व।
- संक्टे समुपस्थिते सहसा निर्णयः न ग्रहीतव्यः।
- नृप : राजभवनस्य अन्तः तिष्टति।
- ग्रामात् बहिः विद्यालयः अस्ति।
- महाविद्यालये बालिकानां कृते पृथक् छात्रावासस्य व्यवस्था अस्ति।
- सः नूनं तव सहायतां करिष्यति।
- एवम् पठ। एवम् मा कुरु।
- भवान् एव आदिशतु। त्वम् एव कथय।
- एषः शुकः सदा संस्कृतं वदति /ऋषयः सदा सत्यं वदन्ति।
- यदि आकाशे मेघाः सन्ति, तर्हि वृष्टिः भविष्यति।
- रामः लक्ष्मणः सीता च वनम् अगच्छन्।
- दिलीपः विवेकः वा आगच्छतु।
- कंसः अतीव नृशंसः आसीत्। अयं बालकः अतीव मेधावी अस्ति।
- जीवने कदाचित् सुखं, कदाचित् दुःखं भवति एव।

सह, साकं, सार्ध/विना/ऋते/अलम्/नमः/स्वस्ति/स्वाहा/स्वधा/धिक्/मा/स्वयम्

- पिता पुत्रेण सह (साकं, सार्ध) गच्छति।
- धनेन विना सुखं न भवति।
- ज्ञानात् ऋते मुक्तिः नास्ति।
- परस्परं विवादेन अलम्/चिन्तया अलम्।

- देवाय नमः/गुरवे नमः/विश्वकर्मणे नमः/सरस्वत्यै नमः/हनुमते नमः
- प्रजाभ्यः स्वस्ति/तुभ्यं स्वस्ति।
- अग्नये स्वाहा/वायवे स्वाहा/इन्द्राय स्वाहा।
- पित्रे स्वधा/ पितृभ्यः स्वधा।
- दुर्जनान् धिक्/परनिन्दकान् धिक्/कुपुत्रं धिक्।
- स्वाध्यायात् मा प्रमदः/असत्यं मा वद/भयं मा कुरु।
- अर्जुनस्य रथं स्वयं श्रीकृष्णः चालयति स्म/श्रीकृष्णस्तु भगवान् स्वयम्।

अग्रगति-निरीक्षणम्

उदाहरणानुसारं निम्नलिखितानि वाक्यानि संशोधयन्तु --

उदाहरणं यथा- कोलाहलः अलम् कोलाहलेन अलम्।

11.	विश्वकर्माय नमः	----------	----------
12.	मातुः सार्द्धम्	----------	----------
13.	ईश्वरस्य अभक्तेभ्यः धिक्	----------	----------
14.	विश्वविद्यालयस्य उभयतः	----------	----------
15.	वार्तालापः अलम्	----------	----------
16.	अव्ययार्थनिरुपकः श्लोकः लिख्यताम्।		----------

14.5 संख्यावाचकशब्दानां प्रयोगाभ्यासः

एकः/एका/एकम्/द्वौ/द्वे/त्रयः/तिस्रः/त्रीणि/चत्वारः/चतस्रः/चत्वारि

- एकः बालकः (शिक्षकः, गजः सिंहः, मुनिः, सर्पः)। पुं॰
- एका बालिका (शिक्षिका, लेखनी, पुस्तिका, नदी, नारी) स्त्री॰
- एकं फलम् (काव्यं, नाटकम्, पुस्तकम्, पत्रम्, चित्रम्) नपुं॰
- द्वौ बालकौ (शिक्षकौ, गजौ, सिंहौ, मुनी, सर्पौ)। पुं॰
- द्वे बालिके (शिक्षिके, लेखन्यौ, पुस्तिके, नद्यौ, नार्य्यौ)। स्त्री॰
- द्वे फले (काव्ये, नाटके, पुस्तके, पत्रे, चित्रे)। नपु॰
- त्रयः बालकाः (शिक्षकाः, गजाः, सिंहाः, मुनयः, सर्पाः)। पुं॰
- तिस्रः बालिकाः (शिक्षिकाः, लेखन्यः, पुस्तिकाः, नद्यः, नार्य्यः)। स्त्री॰
- त्रीणि फलानि (काव्यानि, नाटकानि, पुस्तकानि, पत्राणि, चित्राणि)। नपुं॰
- चत्वारः बालकाः (ग्रन्थाः, पण्डिताः, गायकाः, साधवः)। पुं॰
- चतस्रः बालिकाः (द्विचक्रिकाः, नर्तक्यः, गायिकाः, पुत्र्यः)। स्त्री॰
- चत्वारि फलानि (आसनानि, नामानि, पुष्पाणि, द्वाराणि)। नपुं॰

ज्ञातव्यम्

संस्कृतभाषायां संख्यावाचकशब्दाः बिशेषणानि भवन्ति। अतः तेषां प्रयोगः विशेष्यानुसारं भवति। एक-द्वि-त्रि-चतुर्-शब्दानां रुपाणि त्रिषु लिङ्गेषु, सर्वासु विभक्तिषु भवन्ति। किन्तु एक-शब्दस्य केवलम् एकवचने, द्वि-शब्दस्य द्विवचने अपि च त्रि-चतुर्-शब्दयोः केवलं बहुवचने एव रुपाणि भवन्ति।

	प्र०वि०	द्वि०वि०	तृ० वि०	चतु०वि०	प०वि०	ष०वि०	स०वि०
एक-शब्दः-	एकः एका एकम्	एकम् एकाम् एकम्	एकेन एकया एकेन	एकस्मै एकस्यै एकस्मै	एकस्मात् एकस्याः एकस्मात्	एकस्य एकस्याः एकस्य	एकस्मिन् (पुं०) एकस्याम्(स्त्री०) एकस्मिन् (नपुं०)
द्वि-शब्दः-	द्वौ द्वे द्वे	द्वौ द्वे द्वे	द्वाभ्यां द्वाभ्यां द्वाभ्यां	द्वभ्यां द्वभ्यां द्वभ्यां	द्वभ्यां द्वभ्यां द्वभ्यां	द्वयोः द्वयोः द्वयोः	द्वयोः (पुं०) द्वयोः (स्त्री०) द्वयोः (नपुं०)
त्रि-शब्दः-	त्रयः तिस्रः त्रीणि	त्रीन् तिस्रः त्रीणि	त्रिभिः तिसृभिः त्रिभिः	त्रिभ्यः तिसृभ्यः त्रिभ्यः	त्रिभ्यः तिसृभ्य त्रिभ्यः	त्रयाणाम् तिसृणाम् त्रयाणाम्	त्रिषु (पुं०) तिसृषु (स्त्री०) त्रिषु (नपुं०)
चतुर्-शब्दः	चत्वारः चतस्रः चत्वारि	चतुरः चतस्रः चत्वारि	चतुर्भिः चतसृभिः चतुर्भिः	चतुर्भ्यः चतसृभ्यः चतुर्भ्यः	चतुर्भ्यः चतसृभ्यः चतुर्भ्यः	चतुर्णां चतसृणां चतुर्णां	चतुर्षु (पुं०) चतसृषु (स्त्री०) चतुर्षु (नपुं०)

पञ्चतः आरभ्य शतसहस्रादिकं यावत् ये संख्याशब्दाः सन्ति तेषां लिङ्गभेदः नास्ति। अतः तेषां त्रिषु लिङगेषु समानरुपाणि भवन्ति।

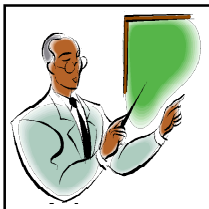
पञ्च/षट्/सप्त/अष्ट(अष्टौ)/नव/दश/एकादश/द्वादश/त्रयोदश/चतुर्दश पञ्चदश/षोडश/सप्तदश/अष्टादश/नवदश (ऊनविंशतिः, एकोनविंशतिः)

- पञ्च बालकाः, बालिकाः, फलानि।
- षट् (षड्) देशाः, लताः, भवनानि।
- सप्त पुरुषाः, तरुण्यः, मन्दिराणि।
- अष्ट (अष्टौ) प्रकोष्ठाः, अङ्गुल्यः, यानानि।
- नव वैद्याः, शाखाः, उद्यानानि।
- दश मुनयः, स्त्रियः, नगराणि।
- एकादश दीपाः, पत्रिकाः, पत्राणि।
- द्वादश कवयः, मालाः, नाटकानि
- त्रयोदश क्रीडकाः, महिलाः, काव्यानि।
- चतुर्दश श्रमिकाः, गृहिण्यः, बीजानि।
- पञ्चदश वीराः, नद्यः, वातायनानि।

- षोडश विद्यार्थिनः, परिचारिकाः, छत्राणि।
- सप्तदश साधवः, मधुमक्षिकाः, वाहनानि।
- अष्टादश वणिजः, कविताः, नक्षत्राणि।
- नवदश (ऊनविंशतिः) सैनिकाः, वाटिकाः, क्षेत्राणि।

विंशतिः/षष्ठिः/सप्ततिः/अशीतिः/नवतिः/त्रिंशत्/चत्वारिंशत्/पञ्चाशत्/शतं/सहस्रम्/अयुतम्/लक्षम्

- विंशतिः, षष्ठिः, सप्ततिः, अशीतिः, नवतिः (बालकाः, बालिकाः, फलानि)।
- त्रिंशत्, चत्वारिंशत्, पञ्चाशत् (बालकाः, बालिकाः, फलानि)।
- शतं, सहस्रम्, अयुतं, लक्षं (बालकाः, बालिकाः, फलानि)।

ज्ञातव्यम्

पञ्चन्-शब्दः-

प्र०वि०	द्वि०वि	तृ०वि	च०वि०	प०वि०	ष०वि०	स०वि०
पञ्च	पञ्च	पञ्चभिः	पञ्चभ्यः	पञ्चभ्यः	पञ्चानां	पञ्चसु

विंशति-शब्द :-	**त्रिंशत-शब्द :**	**शत-शब्द :**
विंशतिः (प्र०वि०)	त्रिंशत् (प्र०वि०)	शतम् (प्र०वि०)
विंशतिम् (द्वि० वि०)	त्रिंशतम् (द्वि० वि०)	शतम् (द्वि० वि०)
विंशत्या (तृ० वि०)	त्रिंशता (तृ० वि०)	शतेन (तृ० वि०)
विंशत्यै/विंशतये (च० वि०)	त्रिंशते (च० वि०)	शताय (च० वि०)
विंशत्याः/विंशतेः (प० वि०)	त्रिंशतः (प० वि०)	शतात् (प० वि०)
विंशत्या/विंशतेः (ष० वि०)	त्रिंशतः (ष० वि०)	शतस्य (ष० वि०)
विंशत्याम्/विंशतौ (स० वि०)	त्रिंशति (स० वि०)	शते (स० वि०)

- एकोनविंशतितः (19) नवविंशतिं (29) यावत् अपि च एकोनषष्ठित : (59) नवनवतिं (99) यावत् संख्याशब्दानां रुपाणि "विंशति" - (मति) शब्दवत् वा सर्वासु विभक्तिषु एकवचने भवन्ति।
- एकोनत्रिंशत्तः (29) नबपञ्चाशतं (59) यावत् संख्याशब्दानां रुपाणि त्रिंशत् - (सरित्) - शब्दवत् वा सर्वासु विभक्तिषु एकवचने भवन्ति।
- शतसहस्रायुतलक्षादि - संख्याशब्दानां रुपाणि शत-(ज्ञान)- शब्दवत् वा सर्वासु विभक्तिषु एकवचने भवन्ति।

पञ्चन्-षष्-सप्तन्-अष्टन्-नवन्-दशन्-एकादशन्-द्वादशन्-त्रयोदशन्-चतुर्दशन्-पञ्चदशन्-षोडशन्-सप्तदशन् अष्टादशन्-नवदशन् इत्येतेषां रुपाणि 'पञ्चन्' शब्दवत् सर्वासु विभक्तिषु केवलं बहुवचने भवन्ति।

एक - द्वि-त्रि-चतुरिति शब्दानां पुंलिङ्गे सर्वासु विभक्तिषु प्रयोगाभ्यास-

प्र० वि० - एकः बालकः धावति। द्वौ बालकौ धावतः/त्रयः/चत्वारः बालकाः धावन्ति।

द्वि० वि० - सः एकं पाठं पठति/सः द्वौ पाठौ पठति/सः त्रीन्/चतुरः पाठान् (ग्रन्थान्) पठति।

तृ॰ वि॰ - छात्रः एकेन शिक्षकेण सह गच्छति। छात्र : द्वाभ्यां शिक्षकाभ्यां सह गच्छति। छात्र : त्रिभिः/चतुर्भिः शिक्षकै : सार्द्धं गच्छति।
एकेन श्रमिकेण कार्यं कृतम्/द्वाभ्यां श्रमिकाभ्यां कार्यं कृतम्/त्रिभिः/चतुर्भिः श्रमिकैः कार्यं कृतम्।

चतु॰ वि॰ - माता एकस्मै भिक्षुकाय भोजनं ददाति/यजमानः द्वाभ्यां पुरोहिताभ्यां दक्षिणां ददाति/आचार्यः त्रिभ्यः/चतुर्भ्य छात्रेभ्यः पुरस्कारं यच्छति।

प॰ वि॰ - सः एकस्मात् अश्वात् पतति। अग्रजः एकस्मात् देवात् वरम् इच्छति/द्वाभ्यां ग्रामाभ्यां द्वौ कृषकौ आगतौ स्तः/अहं त्रिभ्यः/चतुर्भ्यः शिक्षकेभ्यः संस्कृतं पठितवान्।

ष॰ वि॰ - सः एकस्य मंत्रिणः पुत्रः अस्ति/द्वयोः आम्रवृक्षयोः फलानि मधुराणि सन्ति/अधुना त्रयाणाम्/चतुर्णां श्रमिकाणाम् आवश्यकता अस्ति।

स॰ वि॰ - सः एकस्मिन् विद्यालये पाठयति/द्वयोः ग्रन्ययोः अयमेव पाठः लभ्यते/त्रिषु/चतुर्षु पुत्रेषु पितुः विश्वासः अस्ति।

एक-द्वि-त्रि-चतुरिति शब्दानां स्त्रीलिङ्गे सर्वासु विभक्तिषु प्रयोगाभ्यास

प्र॰ वि॰ - एका बालिका गच्छति/मम विद्यालये द्वे अध्यापिके स्तः/तिस्रः चतस्रः स्त्रियः (महिलाः) पाकं कुर्वन्ति।

द्वि॰ वि॰ - एकां पत्रिकाम् आनय/एकां वालिकाम् आह्वय/त्वं प्रतिदिनं द्वे पत्रिके पठ/भवान् तिस्रः/चतस्रः वालिकाः पाठयतु।

तृ॰ वि॰ - एकया बालिकया संस्कृते भाषणं दत्तम्/द्वाभ्यां पुत्रीभ्यां जीविका प्राप्ता/तिसृभिः/चतसृभिः छात्राभिः वेदमन्त्राः पठिताः।

चतु॰ वि॰- एकस्यै पूजायै वयं मन्दिरं गच्छामः/द्वाभ्यां बालिकाभ्यां मोदकं देहि/तिसृभ्यः/चतसृभ्यः छात्राभ्यः दुग्धम् आनय।

प॰ वि॰ - एकस्याः लतायाः पत्राणि पतन्ति/द्वाभ्यां नदीभ्यां जलम् आनय। रामः तिसृभ्यः मातृभ्यः आशीर्वादं गूहीतवान्। चतसृभ्यः आचार्याभ्यः शिक्षां लभस्ब।

ष॰ वि॰ - एकस्याः यात्रायाः घटना अस्ति/द्वयोः लतयोः पुष्पाणि विकसन्ति/तस्य तिसृणां/चतसृणां पुत्रीणां विवाहः जातः।

स॰ वि॰ - एकस्यां पेटिकायां वस्त्राणि स्थापय/द्वयोः सभयोः जनसम्मर्दः आसीत्/तिसृषु/चतसृषु नदीषु मत्स्याः सन्ति।

एक-द्वि-त्रि-चतुरिति शब्दानां नपुंसकलिङ्गे सर्वासु विभक्तिषु प्रयोगाभ्यासः

प्र॰ वि॰ - एकं पत्रं पतति/द्वे फले पततः/त्रीणि/चत्वारि स्थानानि रिक्तानि सन्ति।

द्वि॰ वि॰ - अहम् एकं नाटकम् अपश्यम्/द्वे फले आनय/त्रीणि/चत्वारि यानानि पश्य/त्रीणि/चत्वारि पुस्तकानि पठ।

तृ॰ वि॰ - सः एकेन पादेन खूञ्जः अस्ति। सः एकेन यानेन गच्छति। तेन द्वाभ्यां रुप्यकाभ्यां क्रीतम् तत् पुस्तकम्/त्रिभिः/चतुर्भिः रुप्यकैः किमपि न मिलति।

च॰ वि॰ - जनकः एकस्मै औषधाय आपणं गतः। सः द्वाभ्यां मन्दिराभ्यां प्रतिमासं धनं ददाति। त्रिभ्यः। चतुर्भ्यः वस्तुभ्यः धन संगृहीतम्।

प॰ वि॰ - एषः सिंहः एकस्मात् अरण्यात् आगतः/द्वाभ्यां काव्याभ्याम् एतत् वाक्यं समुद्धृतम्/त्रिभ्यः/चतुर्भ्यः स्थानेभ्यः (नगरेभ्यः) छात्राः आगताः।

ष॰ वि॰ - एकस्य संस्कृत-सम्मेलनस्य आयोजनं भविष्यति। द्वयो भवनयोः चित्राणि सुन्दराणि सन्ति/त्रयाणां/चतुर्णा गृहाणां निर्माणं भवति।

स॰ वि॰ - एकस्मिन् वने सः राक्षसः निवसति स्म/द्वयोः वर्षयोः एतत् कार्य पुर्ण भविष्यति/त्रिषु/चतुर्षु शास्त्रेषु तस्य समानः अधिकारः अस्ति।

भिन्न-भिन्न-संख्यावाचकशब्दानां भिन्न-भिन्नविभक्तिषु प्रयोगाभ्यास -

- दशसु विद्यालयेषु संस्कृतशिक्षणं भवति।
- द्वादश बालिका : परीक्षायाम् उत्तीर्णाः।
- पञ्चसु पाण्डुपुत्रेषु युधिष्ठिरः ज्येष्ठः।
- अष्टादशानां पुराणानां रचयिता व्यासः।
- मम विद्यालये विंशति बालका : त्रिंशत् बालिका : च सन्ति।
- चत्वारिंशति छात्रेषु त्रयस्त्रिंशत् छात्राः उन्तीर्णाः।
- दशरथस्य तिस्रः राज्ञ्यः आसन्।
- नवभिः रसैः काव्यं मनोज्ञं भवति।
- षण्णां मातृणां पुत्रः कार्तिकेयः अस्ति।
- चतसृभ्यः दिग्भ्यः खगाः अत्र आगच्छन्ति।
- शतं/सहस्रं जनानां कार्यम् एकं यन्त्रं करोति।
- चतुर्णां वेदानां रचयितारः ऋषयः एव सन्ति।
- अशीतिं छात्रान् अध्यापिका पाठयति।
- नवत्यां ग्रामेषु अद्यापि विद्युत् व्यवस्था नास्ति।

एकतः परार्धपर्यन्तं (1-----10000000000000000) सामान्य-संख्याः

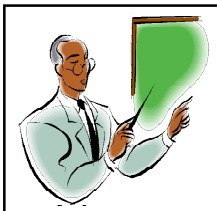
एकम् -	1	सप्त -	7	त्रयोदश -	13
द्वे -	2	अष्ट -	8	चतुर्दश -	14
त्रीणि -	3	नव -	9	पञ्चदश -	15
चत्वारि -	4	दश -	10	षोडश -	16
पञ्च -	5	एकादश -	11	सप्तदश -	17
षट् -	6	द्वादश -	12	अष्टादश -	18

नवदश -	19	द्विपञ्चाशत् -	52	पञ्चाशीतिः -	85
विंशतिः -	20	त्रिपञ्चाशत् -	53	षडशीतिः -	86
एकविंशतिः -	21	चतुःपञ्चाशत् -	54	सप्ताशीति : -	87
द्वाविंशति : -	22	पञ्चपञ्चाशत् -	55	अष्टाशीति : -	88
त्रयोविंशतिः -	23	षट्पञ्चाशत् -	56	नवाशीति : -	89
चतुर्विंशतिः -	24	सप्तपञ्चाशत् -	57	नवतिः -	90
पञ्चविंशतिः -	25	अष्टपञ्चाशत् -	58	एकनवतिः -	91
षडविंशतिः -	26	नवपञ्चाशत् -	59	द्विनवतिः -	92
सप्तविंशतिः -	27	षष्टिः -	60	त्रिनवतिः -	93
अष्टाविंशतिः -	28	एकषष्टिः -	61	चतुर्नवतिः -	94
नवविंशतिः -	29	द्विषष्टिः -	62	पञ्चनवतिः -	95
त्रिंशत् -	30	त्रिषष्टिः -	63	षण्णवतिः -	96
एकत्रिंशत् -	31	चतुः षष्टिः -	64	सप्तनवतिः -	97
द्वात्रिंशत् -	32	पञ्चषष्टिः -	65	अष्टनवतिः -	98
त्रयस्त्रिंशत् -	33	षट्षष्टिः -	66	नवनवतिः -	99
चतुस्त्रिंशत् -	34	सप्तषष्टिः -	67	शतम् -	100
पञ्चत्रिंशत् -	35	अष्टषष्टिः -	68		
षट्त्रिंशत् -	36	नवषष्टिः -	69		
सप्तत्रिंशत् -	37	सप्ततिः -	70		
अष्टत्रिंशत् -	38	एकसप्ततिः -	71		
नवत्रिंशत् -	39	द्विसप्ततिः -	72		
चत्वारिंशत् -	40	त्रिसप्ततिः -	73		
एकचत्वारिंशत् -	41	चतुःसप्ततिः -	74		
द्विचत्वारिंशत् -	42	पञ्चसप्ततिः -	75		
त्रिचत्वारिंशत् -	43	षट्सप्ततिः -	76		
चतुश्चत्वारिंशत् -	44	सप्तसप्ततिः -	77		
पञ्चचत्वारिंशत् -	45	अष्टसप्ततिः -	78		
षट्चत्वारिंशत् -	46	नवसप्ततिः -	79		
सप्तचत्वारिंशत् -	47	अशीति : -	80		
अष्टचत्वारिंशत् -	48	एकाशीति : -	81		
नवचत्वारिंशत् -	49	द्वयशीति : -	82		
पञ्चाशत् -	50	त्र्यशीति : -	83		
एकपञ्चाशत् -	51	चतुरशीति : -	84		

सहस्रम् -	1,000
अयुतम् -	10,000
लक्षम् -	1,00,000
नियुतम् -	1000000
कोटिः -	10000000
अर्बुदम् -	100000000
वृन्दम् -	1000000000
खर्वः -	10000000000
निखर्वः -	100000000000
शङ्ख : -	1000000000000
पद्मः -	10000000000000
सागरः -	100000000000000
अन्त्यम् -	1000000000000000
मध्यम् -	10000000000000000
परार्धम् -	100000000000000000

पुरणप्रत्ययान्तानां (संख्यावाचकशब्दानां) प्रयोगाभ्यास :-

- प्रथमः बालकः पठति/द्वितीयः बालकः लिखति/तृतीयः पाठः समीचीनः/चतुर्थः शिशुः क्रन्दति/पञ्चमः पुत्रः आगच्छति/एषः षष्टः ऋषिः/सः सप्तमः राजकुमारः/छात्रेषु अष्टमः चतुरः अस्ति/ईश्वरस्य नवमः अवतारः। क्रीडकेषु दशम : विजेता अस्ति। (पु॰)
- प्रथमा बालिका पठति/द्वितीया बालिका लिखति/कृष्णस्य द्वितीया भार्या सत्यभामा आसीत्/दशरथस्य तृतीया भार्या सुमित्रा आसीत्/अद्य चतुर्थी तिथिः अस्ति/छात्रासु पञ्चमी बालिका अध्यापकस्य पुत्री अस्ति/तस्य इयं षष्ठी कन्या/छात्रासु अष्टमी चतुरा/एषा नवमी राजकुमारी/नवमी दुर्गा सिद्धिदात्री भवति/मम एषा दशमी यात्रा/(स्त्री॰)
- प्रथमं पुस्तकम्/द्वितीयं पत्रम्/तृतीयं यानम्/चतुर्थं फलम्/पञ्चमं वाहनम्/षष्ठं पुष्पम्/सप्तमं द्वारम्/अष्टमं भवनम्/नवमं गृहम्/दशमं सम्मेलनम्। (नपुं॰)

ज्ञातव्यम्

प्रथम-द्वितीय-तृतीयादयःपूरण-प्रत्ययान्ता : (संख्यावाचकशब्दाः) कथ्यन्ते। एकम् (One), द्वे (Two), त्रीणि (Three), इत्यादयः सामान्यसंख्या-वाचकशब्दाः सन्ति। प्रथमः (First), द्वितीयः (Second), तृतीयः (Third) इत्यादयः पुरणप्रत्ययान्ताः सन्ति। पुरण-प्रत्ययान्तानां प्रथम-द्वितीय-तृतीय-

एकं दश शतं चैव सहस्रमयुतं तथा लक्षं च नियुतं चैव कोटिरर्बुदमेव च।। वृन्दं खर्वो निखर्वश्च शङ्खः पद्मश्च सागरः अन्त्यं मध्यं परार्द्धं च दशवृद्धया यथाक्रमम्।।

शब्दानां रुपाणि पुंलिङ्गे 'नर'-शब्दवत्, स्त्रीलिङ्गे 'बालिका'-शब्दवत् तथा च नपुंसकलिङ्गे 'फल' -शब्दवत् भवन्ति। चतुर्थतः (4th) नवदशं (19th) यावत् पुंलिङ्गे 'नर' -शब्दवत् स्त्रीलिङ्गे 'नदी' -शब्दवत् तथा च 'नपुंसकलिङ्गे 'फल' -शब्दवत् रुपाणि चलन्ति। विंशति- (एकोनविशंति-ऊनविंशति) शब्दवत् परं तमट्' (तम)- प्रत्ययः अथवा 'डट्' -प्रत्ययः योजनीयः भवति। यथा -

- विंशतिः + तमट् = विंशततमः (पु०), विंशततमी (स्त्री०), विंशततमम् (नपुं०)
- विंशतिः + डट् = विंशः (पु०), विंशी (स्त्री०), विंशम् (नपुं०)।

अग्रगति निरीक्षणम्

- **रिक्तस्थानानि पुरयत :-**

17. ..... फलानि सन्ति (त्रयः, त्रीणि, तिस्रः)
18. ..... विद्वांसः गच्छन्ति (चत्वारि, चतस्रः, चत्वारः)
19. ..... अध्यापिके पाठयत : (द्वौ, द्वे)
20. ..... छात्रा देवं नमति (एक , एका, एकम्)
21. ..... धनुंषि सन्ति (त्रीणि, त्रयः, तिस्रः)
22. ..... तिथौ पुत्रस्य नामकरणं भवति। (दशमे, दशम्याम्)
23. ..... बालिकया पुरस्कारः न प्राप्तः (तृतीयया, तृतीयेन)
24. ..... दिवसे अपि सा न आगता (सप्तम्यां, सप्तमे)
25. ..... बालकम् आह्वय (द्वितीयाम्, द्वितीयम्)

14.6 समयवाचक-शब्दानां प्रयोगाभ्यासः

- **वादनम्/सपाद---/सार्ध----/पादोन---/ऊन---/अधिक---- प्रयोगाः-**

वादनम्—

एकवादनम् (1.00), द्विवादनम् (2.00), त्रिवादनम् (3.00), चतुर्वादनम् (4.00), पञ्चवादनम् (5.00), षड्वादनम् (6.00), सप्तवादनम् (7.00), अष्टवादनम् (8.00), नववादनम् (9.00), दशवादनम् (10.00), एकादशवादनम् (11.00), द्वादशवादनम् (12.00).

सपाद—

सपादैकवादनम् (1.15), सपादद्विवादनम् (2.15), सपादत्रिवादनम् (3.15), सपादचतुर्वादनम् (4.15), सपादपञ्चवादनम् (5.15), सपादषड्वादनम् (6.15) सपाद-अष्टवादनम् (8.15), सपादनववादनम् (9.15), सपाददशवादनम् (10.15) सपाद-एकादशवादनम् (11.15), सपादद्वादशवादनम् (12.15)।

सार्ध—

सार्धैकवादनम् (1.30), सार्धद्विवादनम् (2.30), सार्धत्रिवादनम् (3.30),
सार्धचतुर्वादनम् (4.30), सार्धपञ्चवादनम् (5.30), सार्धषड्वादनम् (6.30),
सार्ध सप्तवादनम् (7.30) सार्ध-अष्टवादनम् (8.30), सार्धनववादनम (9.30),
सार्धदशवादनम् (10.30), सार्ध-एकादशवादनम् (11.30),
सार्धद्वादशवादनम् (12.30)।

पादोन—

पादोनद्विवादनम् (1.45), पादोनत्रिवादनम् (2.45), पादोनचतुर्वादनम् (3.45),
पादोनपञ्चवादनम् (4.45), पादोनषड्वादनम् (5.45),
पादोन-सप्तवादनम् (6.45) पादोन-अष्टवादनम् (7.45),
पादोननववादनम् (8.45), पादोनदशवादनम् (9.45),
पादोन-एकादशवादनम् (10.45), पादोनद्वादशवादनम् (11.45),
पादोन-एकवादनम् (12.45)।

ऊन—

पञ्चोनत्रिवादनम् (2.55), दशोनद्विवादनम् (1.50), विंशत्युनदशवादनम् (9.40),
सप्तोनचतुर्वादनम् (3.53), चतुरोनषड्वादनम् (5.56)।

अधिक—

पञ्चाधिकत्रिवादनम् (3.5), दशाधिकसप्तवादनम् (7.10),
सप्ताधिकद्विवादनम् (2.7), विशंत्यधिक-दशवादनम् (10.20)।

समयवाचकशब्दानां वाक्येषु प्रयोगाः

- सः प्रातः पञ्चवादने उत्तिष्टति।
- अहं प्रातः सार्द्धपञ्चवादने उत्तिष्ठामि।
- भवती पादोनद्विवादने भोजनं करोति।
- एषा सपादनववादने विद्यालयं गच्छति।
- जनकः सार्द्धचतुर्वादने कार्यालयात् आगच्छति।
- बालिका दशवादने शयनं करोति।
- पुरोहितः पादोनषड्वादने स्नानं करोति।
- भवान् दशाधिकसप्तवादते आगतः।
- वयं सार्द्धत्रिवादनतः पञ्चवादनं यावत् क्रीडामः।
- त्वम् अष्ठवादने अल्पाहारं स्वीकरोषि।
- सा दशोनद्विवादने गृहं गता।
- श्रमिकाः प्रतिदिनं सार्द्ध-अष्टवादने आगच्छन्ति।
- सुर्यः पञ्चवादने उदेति, षड्वादने अस्तं याति।
- एतत् यानं पादोनद्वादशवादने गच्छति।

- अस्माकं वायुयानं सार्द्ध-एकादशवादने गमिष्यति।
- प्रातः एकादशवादने एका सभा अस्ति।
- श्वः सार्धैकवादने सम्मेलनस्य उद्घाटनम् अस्ति।
- दूरदर्शने प्रतिदिनं पादोनषड्वादने संस्कृत-समाचारः प्रसारितः भवति।

समयवाचकशब्दानां प्रश्नोत्तरवाक्येषु प्रयोगाः-

प्र॰ छात्रः कदा विद्यालयं गच्छति?

उ॰ छात्रः नववादने विद्यालयं गच्छति।

प्र॰ भवन्तः कदा (कति वादने) कार्यालयं गच्छन्ति?

उ॰ वयं सार्धदशवादने कार्यालयं गच्छामः।

प्र॰ भक्ताः कदा मन्दिरम् आगच्छन्ति?

उ॰ भक्ताः सपादसप्तवादने मन्दिरम् आगच्छन्ति।

प्र॰ तव विद्यालये भोजनविरामः कदा भवति?

उ॰ मम विद्यालये पादोनद्वादशवादने भोजनविरामः भवति।

प्र॰ कार्यालयः कदा पिहितः भवति?

उ॰ कार्यालयः षड्वादने (सार्द्धपञ्चवादने) पिहितः भवति।

प्र॰ अत्र सुर्योदयः कदा भवति?

उ॰ अत्र सार्द्धषड्वादने सुर्योदयः भवति।

प्र॰ प्रधानमंत्री कदा आगच्छति?

उ॰ प्रधानमंत्री दशोनाष्टवादने आगच्छति।

प्र॰ तव (भवतः) घटिकायां कः कालः भवति?

उ॰ मम घटिकायां दशाधिकद्विवादनं भवति।

प्र॰ अधुना समयः (कालः) कः ?

उ॰ अधुना एकादशवादनम्।

प्र॰ आपणं कदा (कति वादने) उद्घटति?

उ॰ आपणं सार्धनववादने (दशवादने) उद्घटति।

प्र॰ भवतः अतिथयः कदा आगमिष्यन्ति?

उ॰ मम अतिथयः सार्धत्रिवादने आगमिष्यन्ति।

प्र॰ युष्माकं यानं कदा अस्ति?

उ॰ अस्माकं यानं रात्रौ दशवादने अस्ति।

प्र॰ एतत् यानं दिल्लीं कदा प्राप्नोति?

उ॰ एतत् यानं मध्याह्ने सार्द्धैकवादने दिल्लीं प्राप्नोति।

प्र॰ छात्राः रात्रौ कदा शयनं कुर्वन्ति?

उ॰ छात्राः रात्रौ एकादशवादने शयनं कुर्वन्ति।

प्र॰ भवतां परीक्षायाः समयः कः ?

उ॰ अस्माकं परीक्षायाः समयः सार्द्धदशवादनात् सार्धैक वादनं यावत् अस्ति।

प्र॰ चिकित्सकस्य आगमनकालः कः ?

उ॰ चिकित्सकस्य आगमनकालः विंशत्यधिकदशवादने अस्ति।

अग्रगति निरीक्षणम्

उदाहरणानुसारम् अक्षरैः समयः लिख्यताम् -

उदाहरणम् - 10.15 = सपाददशवादनम्।

8.45 = पादोननववादनम्।

26. 4.30 ----------

27. 12.50 ----------

28. 2.15 ----------

29. 10.45 ----------

30. 9.10 ----------

31. 6.50 ----------

32. 7.00 ----------

33. 1.55 ----------

34. 5.20 ----------

35. 3.05 ----------

14.7 विशेष्य-विशेषण-शब्दानां प्रयोगाभ्यासः

नीलः हरितः रक्तः पीतः, कृष्णः /नीलाः हरिता, रक्ता, पीता कृष्णा /नीलं, हरितं, रक्तं, पीतं, कृष्णम्

- नीलः मेघः, नीलौ मेघौ, नीलाः मेघाः।
- हरितः वृक्षः, हरितौ वृक्षौ, हरिताः वृक्षाः।
- रक्तः अश्वः रक्तौ अश्वौ, रक्ताः अश्वाः।
- पीतः घटः, पीतौ घटौ, पीताः घटाः।
- कृष्णः काकः, कृष्णौ काकौ, कृष्णाः काकाः।

पुंलिङ्गे

- नीला शाटिका, नीले शाटिके, नीलाः शाटिकाः।
- हरिता वाटिका, हरिते वाटिके, हरिताः वाटिकाः।
- रक्ता लेखनी, रक्ते लेखन्यौ, रक्ताः लेखन्यः।
- पीता माला, पीते माले, पीताः मालाः।
- कृष्णा गौः, कृष्णे गावौ, कृष्णाः गावः।

स्त्रीलिङ्गे

- नीलं वस्त्रं, नीले वस्त्रे, नीलानि वस्त्राणि।
- हरितं पत्रं, हरिते पत्रे, हरितानि पत्राणि।
- रक्तं पुष्पं, रक्ते पुष्पे, रक्तानि पुष्पाणि।
- पीतं भवनम्, पीते भवने, पीतानि भवनानि।
- कृष्ण फलं, कृष्णे फले, कृष्णानि फलानि।

नपुंसकलिङ्गे

ज्ञातव्यम्

- यत् वैशिष्ट्यं बोधयति तत् विशषणम्। (यथा-नील-हरित-रक्तादयोः)
- यस्य वैशिष्टयं बोध्यते तत् विशेष्यम्। (यथा-मेघ-शाटिका-वस्त्रादयः)
- विशेष्यस्य यत् लिङ्गं तदेव लिङ्गं विशेषणस्य अपि भवति।
- विशेष्यस्य यत् वचनं तदेव वचनं विशेषणस्य अपि भवति।
- विशेष्यस्य या विभक्तिः सा एव विभक्तिः विशेषणस्य अपि भवति। अत एव उच्यते -

  यल्लिङ्गं यद्वचनं या च विभक्तिर्विशेष्यस्य।
  तल्लिङ्गं तद्वचनं सैव विभक्तिर्विशेषणस्य।। इति।

विभिन्नानां विशेष्य-विशेषणपदानां प्रयोगाः

- चतुरः बालकः, चतुरौ बालकौ, चतुराः बालकाः।
- चतुरा बालिका, चतुरे बालिके, चतुराः बालिकाः।
- चतुरं मित्रम्, चतुरे मित्रे, चतुराणि मित्राणि।
- सुन्दरः युवकः, सुन्दरौ युवकौ, सुन्दराः युवकाः।
- सुन्दरी नारी (युवतिः), सुन्दर्य्यौ नार्य्यौ(युवती), सुन्दर्य्यः नार्य्यः (युवतयः)।
- सुन्दंर फलं (चित्र), सुन्दरे फले (चित्रे), सुन्दराणि फलानि (चित्राणि)।
- समृद्धः कविः, समृद्धौ कवी, समृद्धाः कवयः।
- समृद्धा कवयित्री, समृद्धे कवयित्र्यौ, समृद्धाः कवयित्र्यः।
- समृद्धं राज्यम्, समृद्धे राज्ये, समृद्धानि राज्यानि।
- पवित्रः ग्रन्थः, पवित्रौ ग्रन्थौ, पवित्राः ग्रन्थाः।
- पवित्रा नदी (गंगा), पवित्रे नद्यौ, पवित्राः नद्यः।
- पवित्रं वाक्यं (वचनं), पवित्रे वाक्ये (वचने), पवित्राणि वाक्यानि (वचनानि)।
- योग्यः वरः, योग्यौ वरौ, योग्याः वराः।
- योग्या कन्या, योग्ये कन्ये, योग्याः कन्याः।
- योग्यं कुलम्, योग्ये कुले, योग्यानि कुलानि।

- दीर्घः/ह्रस्वः/लघुः पाठः, दीर्घौ/ह्रस्वौ/लघू पाठौ, दीर्घाः/ह्रस्वाः/लघवः पाठाः।
- दीर्घा/ह्रस्वाः/लध्व्यी यात्रा, दीर्घे/ह्रस्बे/लध्व्यौ यात्रे/दीर्घाः/ह्रस्वाः लध्व्यः यात्राः।
- दीर्घ/ह्रस्वं/लघु वस्त्रं, दीर्घे/ह्रस्वे/लघुनी वस्त्रे, दीर्घाणि/ह्रस्वानि/लघुनि वस्त्राणि।
- नूतनः जनः, नूतनौ जनौ। नूतनाः जनाः।
- नूतना लता (शाटिका, वार्ता), नुतने लते (शाटिके, वार्ते), नूतनाः लताः (शाटिकाः, वार्ताः)।
- नूतनं गृहं (पत्रं, काव्यं, नाटकं), नूतने गृहे (पत्रे, काव्ये, नाटके), नूतनानि गृहाणि (पत्राणि, काव्यानि, नाटकानि)।
- कुशलः/दक्षः/प्रवीणः नृपः (राजा, अध्यापकः, सचिवः लिपिकः, सेवकः), कुशलौ/दक्षौ/प्रवीणौ नृपौ (राजानौ, अध्यापकौ, सचिवौ, लिपिकौ, सेवकौ), कुशलाः/दक्षाः/प्रवीणाः नृपाः (राजानः, अध्यापकाः, सचिवाः, लिपिकाः, सेवकाः)।
- कुशला/दक्षा/प्रवीणा राज्ञी (अध्यापिका, सेविका, गृहिणी, गायिका, महिला), कुशले/दक्षे/प्रवीणे राज्ञ्यौ (अध्यापिके, सेविके, गृहिण्यौ, गायिके, महिले), कुशलाः/दक्षाः/प्रवीणाः राज्ञ्यः (अध्यापिकाः, सेविकाः, गृहिण्यः, गायिकाः महिलाः)।
- कुशलं/दक्षं/प्रवीणं राष्ट्रं, कुशले/दक्षे/प्रवीणे राष्ट्रे, कुशलानि/दक्षाणि/प्रवीणानि राष्ट्राणि।
- श्रेष्ठः/पूज्यः/उत्तमः पिता (गुरु, देवः, आचार्यः), श्रेष्ठौ/पूज्यौ/उत्तमौ पितरौ (गुरु, देवौ, आचार्यौ), श्रेष्ठाः/पूज्याः/उत्तमाः पितरः (गुरवः, देवाः, आचार्याः)।
- श्रेष्ठा/पूज्या/उत्तमा माता (गुरुपत्नी, देवी, आचार्या), श्रेष्ठे/पूज्ये/उत्तमे मातरौ (गुरुपत्न्यौ, देव्यौ, आचार्ये), श्रेष्ठाः/पूज्याः/उत्तमाः मातरः (गुरुपत्न्यः, देव्यः, आचार्याः)।
- श्रेष्ठं/पूज्यम् /उत्तमं स्थानम् (कुलम्), श्रेष्ठे/पूज्ये/उत्तमे स्थाने (कुले), श्रेष्ठानि/पूज्यानि/उत्तमानि स्थानानि (कुलानि)।
- विशालः/पुरातनः/प्राचीनः/नवीनः ग्रन्थः (कोषः, निधिः, कोषागारः, उत्सवः, कार्यक्रमः), विशालौ/पुरातनौ/प्राचीनौ/नवीनौ ग्रन्थौ (कोषौ, निधी, कोषागारौ, उत्सवौ, कार्यक्रमौ), विशालाः/पुरातनाः/प्राचीनाः/नवीनाः ग्रन्थाः (कोषाः, निधयः, कोषा-गाराः, उत्सवाः, कार्यक्रमाः)।
- विशाला/पुरातनी/प्राचीना/नवीना संस्कृतिः (प्रथा, परम्परा, पत्रिका, नगरी), विशाले/पुरातन्यौ/प्राचीने/नवीने संस्कृती (प्रथे, परम्परे, पत्रिके, नगर्य्यौ), विशालाः/पुरातन्यः/प्राचीनाः/नवीनाः संस्कृतयः (प्रथाः, परम्पराः, पत्रिकाः, नगर्य्यः)।
- विशालं/पुरातनं/प्राचीनं/नवीनं भवनम् (मन्दिरम्, पुस्तकम्, साहित्यं/नाटकं/वनम्)। विशाले/पुरातने/प्राचीने/नवीने भवने (मन्दिरे, पुस्तके, साहित्ये, नाटके, वने), विशालानि/पुरातनानि/प्राचीनानि/नवीनानि भवनानि (मन्दिराणि, पुस्तकानि, साहित्यानि, नाटकानि, वनानि)।

- बुद्धिमान्/धीमान्/रुपवान्/गुणवान्/शीलवान् मनुष्यः (छात्रः, राजनेता, शिष्यः, अभिनेता), बुद्धिमन्तौ/धीमन्तौ/रुपवन्तौ/गुणवन्तौ/शीलवन्तौ मनुष्यौ (छात्रौ, राजनेतारौ, शिष्यौ, अभिनेतारौ), बुद्धिमन्तः/धीमन्तः/रुपवन्तः/ गुणवन्तः/शीलवन्तः मनुष्याः (छात्राः, राजनेतारः, शिष्याः, अभिनेतारः)।
- बुद्धिमती/धीमती/रुपवती/गुणवती/शीलवती नारी (छात्रा, बालिका), बुद्धिमत्यौ/धीमत्यौ/रुपवत्यौ/गुणवत्यौ/शीलवत्यौ नार्य्यौ (छात्रे, बालिके), बुद्धिमत्यः/धीमत्यः/रुपवत्यः/गुणवत्यः/शीलवत्यः नार्य्यः(छात्राः), बालिकाः)।
- ज्येष्ठः/कनिष्ठः/मध्यमः/अन्तिमः पुत्रः(भ्राता, पौत्रः, भागिनेयः), ज्येष्ठौ/कनिष्ठौ/मध्यमौ/अन्तिमौ पुत्रौ (भ्रातरौ, पौत्रौ, भागिनेयौ), ज्येष्ठाः/कनिष्ठाः/मध्यमाः/अन्तिमाः पुत्राः (भ्रातरः, पौत्राः, भागिनेयाः)।
- ज्येष्ठा/कनिष्ठा/मध्यमा/अन्तिमा/पुत्री (भगिनी, पौत्री, भागिनेया), ज्येष्ठे/कनिष्ठे/मध्यमे/अन्तिमे/पुत्र्यौ (भगिन्यौ, पौत्र्यौ, भागिनेये), ज्येष्ठाः/कनिष्ठाः/मध्यमाः/अन्तिमाः पुत्र्यः (भगिन्यः, पौत्र्यः, भागिनेयाः)।
- महान् आनन्दः (हदयः, उपायः, उपकारः, लाभः नियमः), महान्तौ आनन्दौ (हृदयौ, उपायौ, उपकारौ, लाभौ, नियमौ), महान्तः आनन्दाः (हृदयाः, उपायाः, उपकाराः, लाभाः, नियमाः)।
- महती वृष्टिः (हानिः, क्षतिः, सूची, सभा, समस्या, योजना, प्रेरणा, शिक्षा)।
- महत् कार्यम् (दायित्वम्, लक्ष्यम्, धनम्, द्वारम्, गृहम्, उद्देश्यम्, फलम्)।

कतिचित् विशेष्य - विशेषणपदानां सर्वविभक्तिषु प्रयोगाः

पुंलिङ्गे प्रयोगः		**स्त्रीलिङ्गे प्रयोगः**
प्र॰ वि॰	वृद्धः मनुष्यः गच्छति।	कृष्णा गौः चरति।
द्वि॰वि॰	वृद्धं मनुष्यं पश्य।	कृष्णां गाम् आनय।
ति॰वि॰	वृद्धेन मनुष्येन सह गच्छ।	कृष्णया गवा सह वत्स : अस्ति।
च॰ वि॰	वृद्धाय मनुष्याय जलं देहि।	कृष्णायै गवे रोटिकां ददाति।
प॰ वि॰	वृद्धात् मनुष्यात् शिक्षां प्राप्नुहि।	कृष्णाया : गोः अपसृत्य उपविशति।
ष॰ वि॰	वृद्धस्य मनुष्यस्य सेवां कुरु।	कृष्णायाः गोः दुग्धं मधुरं भवति।
स॰ वि॰	वृद्धे मनुष्ये गुणा : भवन्ति।	कृष्णायां गवि मम श्रद्धा अस्ति।

नपुंसकलिङ्गे प्रयोग :

प्र॰ वि॰ नूतनं यानम् अस्ति।

द्वि॰ वि॰ नूतनं यानम् चालयति।

तृ॰ वि॰ नूतनेन यानेन आगच्छति।

च॰ वि॰ नूतनाय यानाय आपणं गच्छामि।

प॰ वि॰ नूतनात् यानात् पतति।

ष० वि० नूतनस्य यानस्य मूल्यं पृच्छति।

स० वि० नूतने याने उपविशति।

अग्रगति निरीक्षणम्

विशेष्यानुरुपं विशेषणं लिख्यताम् -

36. ---------- बालकौ (सुन्दरः)

37. ---------- फलानि (मधुर)

38. ---------- शिष्याः (बुद्धिमत्)

39. ---------- गुरवः (पुज्य)

40. ---------- कथा (प्राचीन)।

14.8 क्त्वा-ल्यप्-तुमुन्-प्रत्ययान्तप्रयोगाः

क्त्वान्तप्रयोगाः

- छात्रः विद्यालयं गच्छति, पाठं पठति = छात्रः विद्यालयं गत्वा पाठं पठति।
- माता स्नानं करोति, पाकं पचति = माता स्नानं कृत्वा पाकं पचति।
- वयं कथां कथयामः, प्रश्नं पृच्छामः = वयं कथां कथयित्वा प्रश्नं पृच्छामः।
- भक्ताः मन्दिरं गच्छन्ति, देवं नमन्ति = भक्ताः मन्दिरं गत्वा देवं नमन्ति।
- ते दुर्गुणं त्यजन्ति, सज्जनाः भवन्ति = ते दुर्गुणं त्यक्त्वा सज्जनाः भवन्ति।
- छात्रौ चिन्तयतः, उत्तरं लिखतः। = छात्रौ चिन्तयित्वा उत्तरं लिखतः।
- शिशुः जननीं स्मरति, रोदनं करोति। = शिशुः जननीं स्मृत्वा रोदनं करोति।
- सा फलानि नयति, जनन्यै (मात्रे) ददाति। = सा फलं नीत्वा जनन्यै ददाति।
- कवयः काव्यानि लिखन्ति, धनं प्राप्तुवन्ति। = कवयः काव्यानि लिखित्वा धनं प्राप्नुवन्ति।
- पितामहः रामायणं पाठयति, अर्थ वदति। = पितामहः रामायणं पाठयित्वा अर्थ वदति।
- क्रीडकः क्रीडति, पुरस्कारं लभते। = क्रीडकः क्रीडित्वा पुरस्कारं लभते।
- बालिकाः गीतं श्रृण्वन्ति, नृत्यं कुर्वन्ति। = बालिकाः गीतं श्रुत्वा नृत्यं कृर्वन्ति।
- कुशलः राजनेता भवति, देशसेवां करोति। = कुशलः राजनेता भूत्वा देशसेवां करोति।
- कृषकाः भूमिं खनन्ति, सस्यं रोपयन्ति। = कृषकाः भूमिं खनित्वा सस्यं रोपयन्ति।
- अग्रजः गृहे तिष्ठति, पितुः साहाय्यं करोति। = अग्रजः गृहे स्थित्वा पितुः साहाय्यं करोति।
- बालकः पाठं पठति, शयनं करोति। = बालकः पाठं पठित्वा शयनं करोति।
- सैनिकः धावति, चोरं गृह्णाति। = सैनिकः धावित्वा चोरं गृह्णाति।
- पत्रवाहकः पत्रं गृह्णाति, कार्यालयं गच्छति। = पत्रवाहकः पत्रं गृहीत्वा कार्यालयं गच्छति।

- अहं संस्कृतं जानामि, सम्भाषणं करोमि। = अहं संस्कृतं ज्ञात्वा सम्भाषणं करोमि।
- ते पत्रं प्रेषयन्ति, धनं यच्छन्ति। = ते पत्रं प्रेषयित्वा धनं यच्छन्ति।

ल्यबन्त-प्रयोगा

- गृहस्थः द्वारम् उद्घाटयति, अतिथिं सत्करोति। = गृहस्थः द्वारम् उद्घाट्य अतिथिं सत्करोति।
- आचार्यः आसने उपविशति, जलं पिबति। = आचार्यः आसने उपविश्य जलं पिबति।
- ते नद्यां प्रविशन्ति, स्नानं कुर्वन्ति। = ते नद्यां प्रविश्य स्नानं कुर्वन्ति।
- अहं गृहम् आगच्छामि, विश्रामं करोमि। = अहं गृहम् आगत्य विश्रामं करोमि।
- शिक्षकः गणितम् अध्यापयति, प्रश्नं पृच्छति। = शिक्षकः गणितम् अध्याप्य प्रश्नं पृच्छति।
- त्वं सर्वं विजानासि, उपहासं करोषि। = त्वं सर्वं विज्ञाय उपहासं करोषि।
- भगिनी पात्राणि प्रक्षालयति, भोजनं निर्माति। = भगिनी पात्राणि प्रक्षाल्य भोजनं निर्माति।
- वानराः वृक्षम् आरोहन्ति, फलानि खादन्ति। = वानराः वृक्षम् आरुह्य फलानि खादन्ति।
- भक्ताः प्रतिमां संस्थापयन्ति, पूजां कुर्वन्ति। = भक्ताः प्रतिमां संस्थाप्य पूजां कुर्वन्ति।
- सा प्रातः उत्तिष्ठति, मुखं प्रक्षालयति। = सा प्रातः उत्थाय मुखं प्रक्षालयति।
- छात्राः पुरस्कारं प्रापुवन्ति, प्रसन्नाः भवन्ति। = छात्राः पुरस्कारं प्राप्य प्रसन्नाः भवन्ति।
- वयं श्रेष्ठान् अनुसरामः, योग्याः भवामः। = वयं श्रेष्ठान् अनुसृत्य योग्याः भवामः।
- ईश्वरः प्रार्थनां स्वीकरोति, वरं ददाति। = ईश्वरः प्रार्थनां स्वीकृत्य वरं ददाति।
- सः निर्धनान् उपकरोति, यशः प्राप्नोति। = सः निर्धनान् उपकृत्य, यशः प्राप्नोति।
- भक्तः हृदये देवं निदधाति, पूजां करोति। = भक्तः हृदये देवं निधाय पूजां करोति।
- पुत्रः मातरं परित्यजति, दुःखम् अनुभवति। = पुत्रः मातरं परित्यज्य, दुःखम् अनुभवति।
- जनकः मोदकम् आनयति, पुत्रेभ्यः ददाति। = जनकः मोदकम् आनीय, पुत्रेभ्यः ददाति।
- श्रमिकः कार्य समापयति, गृहं गच्छति। = श्रमिकः कार्य समाप्य गृहं गच्छति।

तुमुनन्तप्रयोगाः

- सः जलं पातुम् इच्छति।
- त्वं किं कर्तुम् इच्छसि?
- अहं संस्कृतं पठितुम् इच्छामि।
- गोपालकः दुग्धं दातुं गच्छति।
- अभिभावकः पुत्रम् आनेतुं गच्छति।
- वयं पुस्तकं क्रेतुं गच्छामः।
- युवा किं द्रष्टुं गच्छथः?
- किं भवन्तः भ्रमितुं गच्छन्ति?
- बालिका मन्दिरे पूजां कर्तु गच्छति।
- सा संस्कृतं वक्तुं शक्नोति।

- ते आपणं गन्तुं शक्नुवन्ति।
- वृद्धः धावितुं न शक्नोति।
- त्वं पण्डितः भवितुं शक्नोसि।
- अतिथयः प्रष्टुं शक्नुवन्ति।
- रमा चलचित्रं द्रष्टुम् इच्छति (गच्छति, शक्नोति)।
- सुरेशः श्लोकं श्रावयितुं शक्नोति (इच्छति, गच्छति)।
- अहं समाचारं श्रोतुम् इच्छामि (गच्छामि, शक्नोमि)।
- त्वं तत्र उपवेष्टुं शक्नोसि (गच्छसि, इच्छसि)।
- बालकौ फलं खादितुम् इच्छतः (शक्नुतः, गच्छतः)।
- अहं पठितुं (पठनार्थ) विद्यालयं गच्छामि।
- वयम् (अर्चनार्थ) अर्चितुं मन्दिरं गच्छामः।
- ते खादितुं (खादनार्थ) भोजनालयं गच्छन्ति।
- सा शयितुं (शयनार्थ) प्रकोष्ठे गच्छति।
- त्वं चायं पातुं (पानार्थं) कुत्र गच्छसि?
- रक्षकाः रक्षितुं (रक्षणार्थं) द्वारे तिष्टन्ति।
- अध्यापकाः पाठयितुं (पाटनार्थं) आगच्छन्ति।
- भिक्षुकः याचितुं (याचनार्थं) गच्छति।
- विद्यार्थिनः स्मर्तुं (स्मरणार्थं) पठन्ति।
- पुरोहितः स्नातुं (स्नानार्थं) गच्छति।
- उपदेशकः उपदेष्टुं (उपदेशार्थं) भ्रमति।

प्रश्नोत्तरवाक्येषु तुमुनन्तप्रयोगाः

- छात्रः ग्रन्थालयं गच्छति। पठति।
  छात्रः किमर्थं ग्रन्थालयं गच्छति? छात्रः पठितुं ग्रन्थालयं गच्छति।
- ते स्नानागृहं गच्छन्ति। स्नानं कुर्वन्ति।
  ते किमर्थं स्नानागृहं गच्छन्ति? ते स्नातुं स्नानागृहं गच्छन्ति।
- भगवान् पृथिव्याम् अवतरति। भक्तान् रक्षति।
  भगवान् किमर्थं पृथिव्याम् अवतरति? भगवान् भक्तान् रक्षितुं पृथिव्याम् अवतरति।
- सा मन्दिरं गच्छति। देवम् अर्चति।
  सा किमर्थं मन्दिरं गच्छति? सा देवम् अर्चितुं मन्दिरं गच्छति।
- कवयः कविताः लिखन्ति। यशः लभन्ते।
  कवयः किमर्थं कविताः लिखन्ति? कवय यशः लब्धुं कविताः लिखन्ति।
- जननी द्वारम् उद्घाटयति। पुत्रं जागरयति।
  जननी किमर्थं द्वारम् उद्घाटयति? जननी पुत्रं जागरयितुं द्वारम् उद्घाटयति।

- अहं दीपं निर्वपामि। शयनं करोमि।
  अहं किमर्थं दीपं निर्वपामि? अहं शयितुं दीपं निर्वपामि।
- कृषकः क्षेत्रं गच्छति। कर्षति।
  कृषकः किमर्थं क्षेत्रं गच्छति? कृषकः क्रष्टुं क्षेत्रं गच्छति।
- नर्तकी रङ्गमञ्चे आगच्छति। नृत्यति।
  नर्तकी किमर्थं रङ्गमञ्चे आगच्छति? नर्तकी नर्तितुं रङ्गमञ्चे आगच्छति।
- माता पाकालये प्रविशति। पाकं पचति।
  माता किमर्थं पाकालये प्रविशति? माता पाकं पक्तुं पाकालये प्रविशति।
- अध्यापकः पाठं पाठयति। प्रश्नं पृच्छति।
  अध्यापकः किमर्थं पाठं पाठयति? अध्यापकः प्रश्नं प्रष्टुं पाठं पाठयति।

अग्रगति निरीक्षणम्

कोष्टके दत्तेन धातुना सह तुमुन्-प्रत्ययं योजयित्वा रिक्तस्थाने उचितं रुपं लिख्यताम्-

41. ---------- सा गीतं ---------- शक्नोति । (गा)
42. ---------- बालकः अत्र ---------- न इच्छति। (स्था)
43. ---------- वयं चलचित्रं ---------- इच्छामः। (दृश)
44. ---------- छात्राः प्रश्नं ---------- शक्नुवन्ति। (पृच्छ)
45. ---------- वत्सः दुग्धं ---------- इच्छति। (पा)
46. ---------- क्रीडकाः ---------- क्रीडाक्षेत्रं गच्छन्ति। (क्रीड)
47. ---------- भवान् वृक्षम् ---------- न शक्नोति। (आरुह्)
48. ---------- वयं रहस्यं ---------- इच्छामः। (ज्ञा)
49. ---------- त्वं किं ---------- अत्र आगच्छसि? (ग्रह)
50. ---------- ते पाठं ---------- प्रात : उत्तिष्ठन्ति। (स्मृ)

14.9 प्यन्तक्रियापदानां प्रयोगाभ्यासः

लट्-लृट्-लङ्-लोट्लकारेषु ण्यन्तक्रियापदानां प्रयोगा -

- छात्रः पुस्तकं पठति (पठिष्यति, अपठत्, पठतु)।
  जननी पुस्तकं पाठयति (पाठयिष्यति, अपाठयत्, पाटयतु)।
- बालकः भोजनं करोति (करिष्यति, अकरोत्, करोतु)।
  माता भोजनं कारयति (कारयिष्यति, अकारयत्, कारयतु)।

- शिशुः शेते (शयिष्यते, अशेत, शेताम्)।
  जननी शिशुं शाययति (शाययिष्यति, अशाययत्, शाययतु)।
- पौत्रः कथां श्रृणोति (श्रोष्यति, अश्रृणोत्, श्रृणोतु)।
  पितामहः कथां श्रावयति (श्रावयिष्यति, अश्रावयत्, श्रावयतु)।
- अनुजः चित्रं पश्यति (द्रक्ष्यति, अपश्यत्, पश्यतु)।
  अग्रजः चित्रं दर्शयति (दर्शयिष्यति, अदर्शयत्, दर्शयतु)।
- सा पाठम् अवगच्छति (अवगमिष्यति, अवागच्छत्, अवगच्छतु)।
  रमा पाठं बोधयति (बोधयिष्यति, अबोधयत्, बोधयतु)।
- कनिष्ठा भगिनी गीतं लिखति (लेखिष्यति, अलिखत्, लिखतु)।
  ज्येष्ठा भगिनी गीतं लेखयति (लेखयिष्यति, अलेखयत्, लेखयतु)।
- वत्सः दुग्धं पिबति (पास्यति, अपिबत्, पिबतु)।
  धेनुः दुग्धं पाययति (पाययिष्यति, अपाययत्, पाययतु)।
- यजमानः आहुतिं ददाति (दास्यति, अददात्, ददातु)।
  पुरोहितः आहुतिं दापयति (दापयिष्यति, अदापयत्, दापयतु)।
- अन्धकारः नश्यति (नंक्ष्यति, अनश्यत्, नश्यतु)।
  सुर्यः अन्धकारं नाशयति (नाशयिष्यति, अनाशयत्, नाशयतु)।
- छात्राः शिष्टाचारं जानन्ति (ज्ञास्यन्ति, अजानन्, जानन्तु)।
  शिक्षकाः शिष्टाचारं ज्ञापयन्ति (ज्ञापयिष्यन्ति, अक्षापयन्, ज्ञापयन्तु)।
- अश्वाः रथं वहन्ति(वक्ष्यन्ति, अवहन्, वहन्तु)।
  रथिकाः रथं वाह्यन्ति (वाहयिष्यन्ति, अवाह्यन, वाह्यन्तु)।
- स्वामी उत्तिष्ठति (उत्थास्यति, उदतिष्ठत्, उत्तिष्ठतु)।
  सेबकः उत्थापयति (उत्थापयिष्यति, उदस्थापयत्, उत्थापयतु)।
- पञ्जिका कार्यालये तिष्ठति (स्थास्यति, अतिष्ठत्, तिष्ठतु)।
  लिपिकः पञ्जिकां स्थापयति (स्थापयिष्यति, अस्थापयत्, स्थापयतु)।

अग्रगति निरीक्षणम्

उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु : -

उदाहरणम् - नृपः धनं दापयति (दापय्)

51. पिता पुत्रं ----------। (प्रेषय्)
52. चित्रकाराः चित्राणि ----------। (दर्शय्)
53. आचार्यः शिष्यान् ----------। (प्रबोधय्)
54. भवन्तं प्रातः कः ----------? (जागरय्)
55. सुपुत्रः कुलं ----------। (वर्धय्)

14.10 कर्तृ-कर्म-भाववाच्येषु प्रयोगाभ्यासः

कर्तृवाच्ये प्रयोगाः	**कर्मवाच्ये प्रयोगाः**
● बालकः पाठं पठति।	बालकेन पाठः पठ्यते।
● माता देवान् अर्चति।	मात्रा देवाः अर्च्यन्ते।
● सा कवितां लिखति।	तया कविता लिख्यते।
● सः माम् नयति।	तेन अहं नीये।
● त्वम् चित्राणि पश्यसि।	त्वया चित्राणि दृश्यन्ते।
● वयम् प्रश्नान् पृच्छामः।	अस्माभिः प्रश्नाः पृच्छ्यन्ते।
● एते दुर्गुणान् त्यजन्ति।	एतैः दुर्गुणाः त्यज्यन्ते।
● रमा पुस्तके पठति।	रमया पुस्तके पठ्यते।
● वयं युष्मान् जानीमः।	अस्माभिः यूयं ज्ञायध्वे।
● राजा प्रजाः रक्षति।	राज्ञा प्रजाः रक्ष्यन्ते।
● आचार्यः शिष्यान् पाठयति।	आचार्येण शिष्याः पाठ्यन्ते।
● रजकः वस्त्राणि नयति।	रजकेन वस्त्राणि नीयन्ते।

ज्ञातव्यम्

कर्तृवाच्यस्य नियमाः

- कर्तृवाच्ये कर्तृपदं प्रथमाविभक्तौ भवति।
- कर्तृवाच्ये कर्मपदं द्वितीयाविभक्तौ भवति।
- कर्तृवाच्ये कर्तृपदस्य पुरुषवचनानुसारं क्रियापदं भवति।

कर्मवाच्यस्य नियमा :

- कर्तृवाच्ये कर्तृपदं तृतीयाविभक्तौ भवति।
- कर्मवाच्ये कर्मपदं प्रथमाविभक्तौ भवति।
- कर्मवाच्ये कर्मपदस्य पुरुषवचनानुसारं क्रियापदं भवति।

कर्तृवाच्ये प्रयोगाः भाववाच्ये प्रयोगाः

कर्तृवाच्ये प्रयोगाः भाववाच्ये प्रयोगाः

● सः तिष्ठति।	● तेन स्थीयते।
● सभा भवति।	● सभया भूयते।
● छात्राः उच्चैः हसन्ति।	● छात्रैः उच्चैः हस्यते।
● शिशुः रोदिति।	● शिशुना रुद्यते।
● जनकः क्रुध्यति।	● जनकेन क्रुध्यते।

- वयं शेमहे।
- अस्माभिः शष्यते
- तत्र पञ्च कार्यक्रमाः भविष्यन्ति।
- तत्र पञ्चभिः कार्यक्रमैः भविष्यते।
- अद्य छात्राः प्रातः सप्तवादने उदतिष्ठन्।
- अद्य छात्रैः प्रातः सप्त-वादने उदस्थीयत।
- ते विद्वांसः सन्ति।
- तैः विद्वद्भिः भूयते।
- नर्तक्याः नृत्यन्ति।
- नर्तकीभिः नृत्यते।
- कर्कटरोगेण प्रतिदिनं अनेके जनाः म्रियन्ते।
- नर्तकीभिः नृत्यते।
- कर्कटरोगेण प्रतिदिनं अनेकैः जनैः म्रियते।

ज्ञातव्यम्

- सकर्मकधातुभ्यः कर्तृवाच्ये कर्मवाच्ये च वाक्यानि भवन्ति।
- अकर्मक धातुभ्यः कर्तृवाच्ये भाववाच्ये च वाक्यानि भवन्ति।

भाववाच्यस्य नियमाः

- भाववाच्ये कर्तृपदं तृतीयाविभक्तौ भवति।
- भाववाच्ये कर्तृपदस्य विशेषणमपि तृतीयाविभक्तौ भवति।
- भाववाच्ये क्रियायदं सदैव प्रथमपुरुषस्य एकवचने भवति। अथवा नपुंसकलिङ्गे प्रथमाविभक्तौ एकवचने भवति।

लज्जा-सत्ता-स्थिति-जागरणं
वृद्धि-क्षय-भय-जीवित-मरणम्।
शयनक्रीडा-रुचि-दीप्त्यर्थं
धातुगणं तमकर्मकमाहुः।।

अग्रगति निरीक्षणम्

- अधोनिर्दिष्टानि वाक्यानि कर्मवाच्ये परिवर्तयत -

56. सः श्लोकान् पठति। .....
57. भक्तः ईश्वरं भजति। .....
58. वयं संस्कृतं जानीमः। .....
59. गायकः गीतं गायति। .....
60. सा अस्मान् न पश्यति। .....

14.11 अस्मात् अध्यायात् अस्माभिः किं ज्ञातम्

- अस्मात् अध्यायात् अस्माभिः विविधानां सर्वनामशब्दानां विषये ज्ञानं लब्धं, तेषां प्रयोगस्यापि शिक्षा प्राप्ता।
- अनेकानि अव्ययपदानि ज्ञातानि, तेषां वाक्येषु प्रयोगस्यापि अभ्यासः कृतः।
- संस्कृते एकतः परार्धपर्यन्तं सामान्यसंख्या ज्ञाता। तेषां प्रयोगस्य शिक्षा संप्राप्ता। पूरणप्रत्ययान्त - संख्यावाचक-शब्दानामपि प्रयोगस्य अभ्यासः कृतः।
- वयम् अनेकैः विशेष्य - विशेषणपदैः परिचिताः अभवाम। तेषां च सरलसंस्कृतवाक्येषु प्रयोगं क्षातवन्तः।
- ण्यजन्त - क्रियापदानां विविधलकारेषु प्रयोगस्य शिक्षां प्राप्तवन्त।
- कत्वा - तुमुन् - ल्यप् - प्रत्ययान्तपदानां प्रयोगाभ्यासं कृतवन्तः।
- कर्तृ - कर्म - भाववाच्येषु बाक्यरचनायाः शिक्षा अधिगता।

14.12 अधिकज्ञानार्थ पंठनीयम्

1) हसं, चक्रधर नौटियाल : *वृहद् अनुवाद चन्द्रिका,* वाराणसी : मोतीलाल वनारसीदास।
2) शास्त्री, वेम्पटि कुटुम्व : *संस्कृतस्वाध्यायः, द्वितीया दीक्षा, व्यावहारप्रदीप : (प्रथम : भागः)* नव देहली : राष्ट्रिय-संस्कृत- संस्थानम्।
3) शास्त्री, वेम्पटि कुटुम्ब, *व्यावहारप्रदीपः (द्वितीयः भागः),* नव देहली : राष्ट्रिय - संस्कृत - संस्थानम्।

14.13 अग्रगति निरीक्षणार्थम् उत्तरसुचिका

1.	आवां कृषकौ स्वः।	वयं कृषकाः स्मः।
2.	एतौ वृक्षौ स्तः।	एते वृक्षाः सन्ति।
3.	युवाम् तरुणौ स्थः।	यूयं तरुणाः स्थ।
4.	ते पत्रिके स्तः।	ताः पत्रिकाः सन्ति।
5.	एते द्विचक्रिके स्तः।	एताः द्विचक्रिकाः सन्ति।
6.	भवन्तौ सज्जनौ स्तः।	भवन्तः सज्जनाः सन्ति।
7.	भवत्यौ स्वामिन्यौ स्तः।	भंवत्यः स्वामिन्यः सन्ति।
8.	एते चित्रे स्तः।	एतानि चित्राणि सन्ति।

9. ते चक्रे स्तः। तानि चक्राणि सन्ति।
10. तौ देवालयौ स्तः। ते देवालयाः सन्ति।
11. विश्वकर्मणे नमः।
12. मात्रा सार्द्धम्।
13. ईश्वरस्य अभक्तान् धिक्।
14. विश्वविद्यालयम् उभयतः।
15. वार्तालापेन अलम्
16. सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु, सर्वासु च विभक्तिषु।
    वचनेषु च सर्वेषु, यन्न व्येति तदव्ययम्।।
17. त्रीणि।
18. चत्वारः।
19. द्वे।
20. एका।
21. त्रीणि।
22. दशम्याम्।
23. तृतीयया।
24. सप्तमे।
25. द्वितीयम्।
26. सार्धचतुर्वादनम्।
27. दशोन - एकवादनम्।
28. सपादद्विवादनम्।
29. पादोन - एकादशवादनम्।
30. दशाधिक - नववादनम्।
31. दशोनसप्तवादनम्।
32. सप्तवादनम्।
33. पञ्चोनद्विवादनम्।
34. विंशत्यधिकपञ्चवादनम्।
35. पञ्चाधिकत्रिवादनम्।
36. सुन्दरौ।
37. मधुराणि।
38. बुद्धिमन्तः।
39. पूज्याः।
40. प्राचीना।

41. गातुम्।
42. स्थातुम्।
43. द्रष्टुम्।
44. प्रष्टुम्।
45. पातुम्।
46. क्रीडितुम्।
47. आरोढुम्।
48. ज्ञातुम्।
49. ग्रहीतुम्।
50. स्मर्तुम्।
51. प्रेषयति।
52. दर्शयन्ति।
53. प्रबोधयति।
54. जागरयति।
55. वर्धयति।
56. तेन श्लोका: पठ्यन्ते।
57. भक्तेन ईश्वर: भज्यते।
58. अस्माभि: संस्कृतं ज्ञायते।
59. गायकेन गीतं गीयते।
60. तया वयं न दृश्यामहे।

14.14 आर्हिप्रश्ना

A) 'तत्' -- शब्दस्य उपयुक्तलिङ्गविभक्तिवचनरुपै : रिक्तस्थानानि पूरयत :-

1. ---------- वृद्धौ स्त :।
2. ---------- नद्यां नक्त: अस्ति।
3. ---------- बालकाय मोदकं देहि।
4. ---------- महिलासु प्रिया बुद्धिमती।
5. ---------- छात्रान् अहं पाठयामि।
6. ---------- राजभवनानि सन्ति।

B) विशेष्यानुसारं त्रि/चतुर् - शब्दस्य रुपाणि रिक्तस्थाने लिख्यन्ताम् -

1. ---------- ग्रन्थान् पठ।
2. ---------- मातरः मन्दिरं गच्छन्ति।
3. ---------- बालिकाभिः पुरस्कारः लब्धः ।
4. ---------- नगरेभ्यः जनाः आगतवन्तः।
5. ---------- काव्यानि अलिखत्।

C) विशेष्यानुसारं कोष्ठके दत्तानां बिशेषणानां समुचितरुपाणि रिक्तस्थाने लिख्यन्ताम्-

1. मलिनम् ---------- वस्त्राणि।
2. पवित्रा ---------- गंगायाम्।
3. विशालः ---------- वृक्षस्य।
4. पक्व ---------- फलम।
5. स्थूला ---------- बालिकायै।
6. प्रवीणः ---------- चिकित्सकैः।
7. वृद्धा ---------- मातुः।

D) अधोलिखितान् शब्दान् यथोचितं योजयत -

1. एका	राजा
2. त्रयः	नदी
3. द्वौ	सरितः
4. द्वे	विद्वांसः
5. एकः	विद्यार्थिनौ
6. त्रीणि	वस्तूनि
7. एकम्	मातरौ
8. चतस्रः	नयनम्

E) अधोनिर्दिष्टाः संख्याः अक्षरैः लिखत -

1. 77
2. 10,000
3. 89
4. 44
5. 37

F) समयवाचकशब्दानां प्रयोगं विधाय अतीतकालिकक्रियापदैः सह स्वकीया दिनचर्या लिख्यताम्।

*** ***** ***

প্ৰসঙ্গ পুথি

১) উপাধ্যায়, প্ৰঃ বাচস্পতি, (২০০১), *সংস্কৃত ষ্টাডিজ ইন ইণ্ডিয়া*— (edt); নিউ দিল্লী ঃ শ্ৰী লালবাহাদুৰ শাস্ত্ৰী ৰাষ্ট্ৰীয় সংস্কৃত বিদ্যাপীঠ।

২) উপাধ্যায়, প্ৰঃ বাচস্পতি, (২০০১), *সংস্কৃত ষ্টাডিজ এব্ৰড*— (edt); নিউ দিল্লী ঃ শ্ৰীলালবাহাদুৰ শাস্ত্ৰী ৰাষ্ট্ৰীয় সংস্কৃত বিদ্যাপীঠ।

৩) কালে, এম, আৰ, *হিতোপদেশ;* বাৰাণসী ঃ চৌখম্বা সংস্কৃত সীৰীজ অফিস।

৪) তালুকদাৰ, প্ৰিয়দাস (১৯৮৩); *অসমীয়া ভাষা বোধিকা*, গুৱাহাটী ঃ এল.বি.এছ পাব্লিকেশ্যান।

৫) দ্বিবেদী, কপিলদেৱ (২০০১); *প্ৰৌঢ়- ৱচনানুবাদকৌমুদী*, বাৰানসী ঃ বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰকাশন।

৬) বিদ্যাসাগৰ, ঈশ্বৰ চন্দ্ৰ, *সমগ্ৰ ব্যাকৰণ- কৌমুদী*; কলিকতা ঃ দেৱ সাহিত্য কুটীৰ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

৭) বেনার্জী, প্ৰ. সত্যৱঞ্জন, *এ হেণ্ডবুক অব সংস্কৃত ফিলোলজি*; কলকাতা ঃ সংস্কৃত পুস্তক ভাণ্ডাৰ।

৮) ভাগৱতী, কামাখ্যাচৰণ, *সংস্কৃত সাহিত্যৰ জিলিঙনি*; গুৱাহাটী ঃ গ্ৰন্থপীঠ।

৯) ভট্টাচার্য্য, ড° হৰিচন্দ্ৰ (১৯৯৬); *সংস্কৃত ব্যাকৰণ প্ৰভা;* গুৱাহাটী ঃ বৰুৱা এজেন্সি।

১০) মালবীয়, ড° সুধাকৰ, *পঞ্চতন্ত্ৰম্*; বাৰাণসী ঃ চৌখম্বা সংস্কৃত সীৰীজ অফিস।

১১) সু শাস্ত্ৰী ৰোহিণী কুমাৰ, *সুভাষিতম্* ।

১২) শর্মা, গিৰীধৰ, (১৯৮৮); *Sanskrit Grammer, Composition & Translation*, গুৱাহাটী ঃ ৰাধা প্ৰকাশন।

১৩) শাস্ত্ৰী, খগেন্দ্ৰ নাথ (১৯৮৫); *সংস্কৃত প্ৰৱেশ ব্যাকৰণ*, গুৱাহাটী ঃ গ্ৰন্থ পীঠ।

১৪) শাস্ত্ৰী, চক্ৰধৰ নৌটিয়াল (১৯৮৮); *বৃহদ্-অনুবাদ- চন্দ্ৰিকা*, দিল্লী ঃ মোতীলাল বনাৰসীদাস।

১৫) শাস্ত্ৰী, খগেন্দ্ৰ নাথ (১৯৮৫); *সংস্কৃত প্ৰৱেশ ব্যাকৰণ*, গুৱাহাটী ঃ গ্ৰন্থ পীঠ।

১৬) শাস্ত্ৰী, চক্ৰধৰ নৌটিয়াল (১৯৮৮); *বৃহদ্-অনুবাদ- চন্দ্ৰিকা*, দিল্লী ঃ মোতীলাল বনাৰসীদাস।

১৭) सम्भाषण-सन्देशः, संस्कृत-मासिक-पत्रिका, संस्कृत-भारती।

১৮) शास्त्री, वेम्पटि कुटुम्ब, *सम्भाषणम् (संस्कृत-स्वाध्यायः, प्रथमा दीक्षा)*, नव देहली : राष्ट्रिय संस्कृत-संस्थानम्।

১৯) शास्त्री, वासुदेव द्विवेदी, *संस्कृत-वाक्यसंग्रहः*, वाराणसी : सार्वभौम-संस्कृत-प्रचार संस्थानम्।

২০) शास्त्री, वेम्पटि कुटुम्ब : *संस्कृतस्वाध्यायः, द्वितीया दीक्षा, व्यावहारप्रदीप : (प्रथम : भागः)* नव देहली : राष्ट्रिय-संस्कृत- संस्थानम्।

২১) শাস্ত্রী, বেম্পটি কুটুম্ব, *व्यावहारप्रदीपः (द्वितीयः भागः)*, নব দেহলী : রাষ্ট্রিয় - সংস্কৃত - সংস্থানম্।

২২) হসং, চক্রধর নৌটিয়াল : *वृहद् अनुवाद चन्द्रिका*, বারাণসী : মোতীলাল বনারসীদাস।

২৩) Shastri Dharmendra Nath (2003), *Sanskrit in 30 Lectures*, D.A.V. College Managing Committee.